

HAAKON

Historisk tidsskrift for Eidsberg historielag – Nr. 1 2014 – Årgang 7

Grunnlovsjubiléet 2014

Grunnlovsåret 1814 – Norges skjebnear

La minnet evig stanse ved bragden som på Eidsvoll skjedde

For de menn som falt – deres minne leve!

Jubileumsåret 2014 – for fedrenes gjerning et langt «hurra».

Redaksjonens hjørne

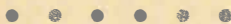
Her kommer den sjuende utgaven av Haakon, Eidsberg historielags tidsskrift. Som vanlig burde skriftet ha noe av interesse for de fleste. Innholdet spenner fra ny informasjon om gamle kjenninger som Edwin Ruud og Trygve Gulbrandsen, til listen over dem som ble arrestert av krigsmakten i Eidsberg 1940–45. Er listen ikke komplett, vennligst send oss korreksjoner.

Medlemmer av historielaget har laget en oversikt over gårdsklokker i Eidsberg. Også her tar vi imot rettelser og tilføyninger. Kos dere med Karl Ole Engens minner fra sin tidlige barndom. Kulturhistorie på sitt beste!

Så ber vi dere sende oss mer stoff, for vi er allerede i gang med neste utgave. Støtt opp om Eidsberg historielag og dets mange aktiviteter. Stikk innom Torsdagsklubben som møter hver annen torsdag på Folkenborg. Der mimrer vi litt, synger litt og har det ganske trivelig. Velkommen!

Redaksjonskomiteen 2014 har bestått av:

Jorun Garseg, Eldbjørg Skaug, Inger Elise Solheim, Jorun Westerby, Dag Mysen, Karl Ole Engen og Halvor Johan Kolshus.

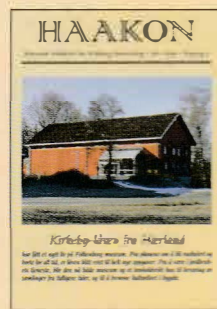
Vi har fortsatt de første heftene til salgs – en gaveidé til «den som har alt»!

2008

2009

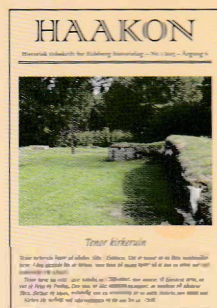
2010

2011

2012

2013

Forsidebilde: Ordfører Erik Unaas, formann i jubileumskomiteén Dag Mysen og Øivind Gryteland i Jegerkorpsets uniform.

- Redaksjonens hjørne
- En Eidsbergfamilie i 1814. *Tore Lund*
- Edwin Ruuds liv i USA. *Unni Gangnæs*
- Brev fra Edwin.
- Edwin Ruuds forfedre.
- Haga Jordbruksskole - historien i korte trekk. *Birger Ukkelberg*
- Østfold Folkehøgskole. *Olaf Funderud*
- Brandvæsenet på Mysen
- Gårdsklokker i Eidsberg. *Dag Mysen*
- Krigens hjørne. Arresterte i Eidsberg under krigen 1940-45. *Dag Mysen*
- Christian Hansen fra Hærland. *Unni Gangnæs*
- Mor Anna forteller fra sine barne- og ungdomsdager. *Gjenfortalt av Karl Ole Engen*
- Myrvold skysstasjon. *Nils Johan Undrum*
- Brev fra Enerhaugen. *Helge Bergland*
- Lensene våre i nedre Eidsberg. *Eldbjørg Skaug*
- Buskilsrud og Nes lense. *Eldbjørg Skaug*
- Colibri og Krabben. *Mary Præsthus*
- Krabbenvisa. *Gunnar Mathisen*
- Historien om lensevirksomheten nedenfor Vammafossen. *Mary Præsthus*
- Tømmerhogst før og nå. *Kristian Berger*
- Trygve Gulbrandssen. En nesten mytisk skikkelse. *Hans Rasmus Glomsrud*
- Brev til søster.
- Narvestadbygningen.
- Svenskegrana og melkebukken på Mona.
- Vestlending i Indre Østfold. *Arvid Stanghelle*
- Hvorfor Mysendalen er saa fruktbar. *Utskrift fra Indre for 100 år siden.*
- Fra gamle album.

En eidsbergfamilie i 1814

Av Tore Lund

I anledning grunnlovsjubiléet igangsatte Riksarkivet og Statsarkivene et spennende prosjekt, DNF-prosjektet «Det norske folk i 1814».

Hvem var så denne befolkningen? Hvor bodde de, hvem var i slekt med hvem, og hvordan levde de? Hvordan hadde det norske folk klart seg gjennom de turbulente årene under Napoleonskrigene med barkebrødstider og sult?

Ved hjelp av skannede og transkriberte kirkebøker som viser alle fødsler, vielser og dødsfall, og med lenking av persondata på individnivå med utgangspunkt i folketellingen 1801 skulle det la seg gjøre å gi svar på disse spørsmålene. Men hvem skulle utføre dette arkivarbeidet? Jo, det ble oppfordret til en storstilt nasjonal dugnad blant institusjoner, foreninger og enkeltpersoner, og de frivilliges innsats ble alfa og omega i dette arbeidet.

Medlemmer av Eidsberg historielag har deltatt med iver og lyst, og har nedlagt et betydelig arbeid her.

Når det gjelder folketellingen i 1801 er den unik fordi den er den første folketellingen som inneholder navn og andre opplysninger for hver enkelt innbygger i Norge – personenes navn og deres innbyrdes forhold i familie eller husstand, alder, ekteskapelig status og yrke. Et enestående skarpt og detaljert familieportrett av det norske folket ved inngangen til 1800-tallet.

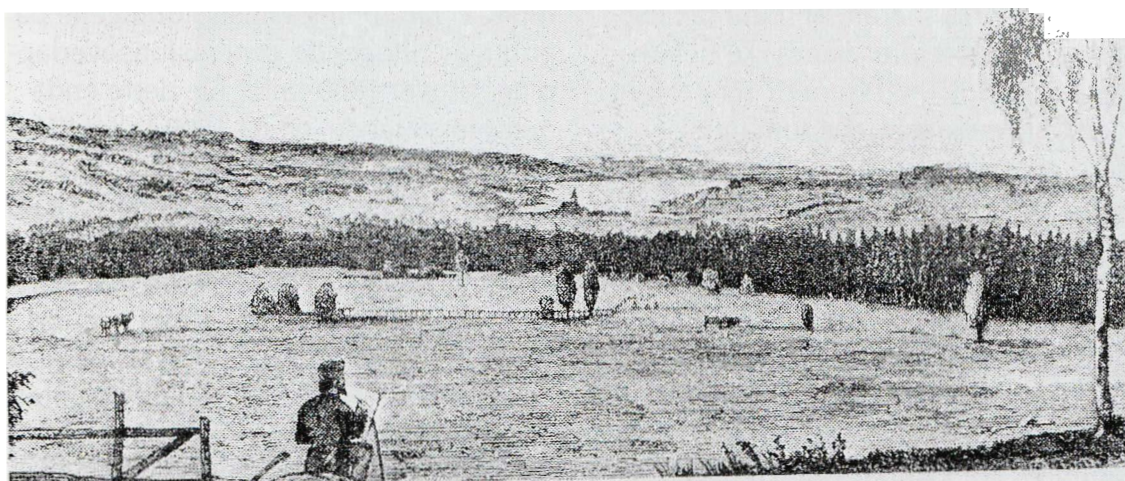
Folketellingen i 1801 viste at det var

883 600 innbyggere i landet. Nesten hele befolkningen bodde på landsbygda, og 3720 av dem bodde i Eidsberg prestegjeld. Eidsberg var på denne tiden en forholdsvis tett befolket bygd på sørøstlandet, og sogneprest Jacob Nicolaj Wilse, som akkurat rakk å bli folketelt før han døde i mai 1801, gav sine sognebarn en god attest: «*De lever i alminnelighet et sedelig levnet og har et mer slepent vesen i ord og klædrakt enn i de fleste andre bygder heromkring*».

I 1801 var det mange barn og få gamle: 34% av befolkningen på landsbasis var under 15 år. Det var også et kvinneoverskudd på nærmere 40 000. Omtrent 40% var eller hadde vært gift, og giftemålsalderen var høy, 29 år for menn og 28 år for kvinner. Gjengifte var vanlig, og siden mange menn døde i ung alder, ble det mange enslige enker som giftet seg igjen.

I 1814 var gjennomsnittsalderen så lav som 35–40 år, og i perioden 1801–1815 sank folketallet med nesten 20%. Misvekst, kornmangel, blokade og krigshandlinger gjorde Smaalenene amt og Eidsberg til et kriseområde. Det verste nødsåret i Eidsberg var 1809. Høyavlingen bare det halve av et godt år, og havren ga bare to fold, ble det sagt. Og dødeligheten var høy. I følge kirkebøkene døde så mange som 334 personer i dette kriseåret. Det ble store belastninger for familiene i Eidsberg, og det var viktig at de var godt organisert.

Sju av ti gårdbrukerfamilie var nemlig kjernefamilier. Kjernen var et par.

Tresnitt over Eidsbergdalen ca. 1814. Fra *Bygdebok for Eidsberg 1800–1940* av Sigurd Senje.

en mann og en kvinne med eller uten barn – og paret var alltid gift. Men kjernefamilien var som regel ikke alene i husholdet. Når familiene kunne være mer folkerike den gangen enn de er i våre dager, kom dette av at alle hushold trengte arbeidskraft, og at alle mennesker trengte et hjem. Svært vanlig var det at det bodde andre slektninger i husholdet. Kunne de ikke skaffe seg eget husvære, losjerte de hos andre, gjerne hos slektninger. Mange familier fungerte også som omsorgsbasis for fattige, syke og gamle gjennom legdsystemet og kårordningen. Og nesten alle hushold – med unntak av husmannsfolk, som på en måte var gifte tjenestefolk – hadde i alle fall en tjenestegutt eller tjenestejente. Tjenestejenta eller -gutten var unge og ugifte og hørte med til familien så lenge tjenesten varte. Å være i tjeneste var et såkalt livsfaseyrke, og på landsbygda var det påbudt for unge mennesker å ta tjeneste fra ung alder så lenge de ikke hadde økonomisk grunnlag til å stifte eget bo.

I gjennomsnitt sov, spiste og bodde

5,4 personer sammen i hver husholdning på begynnelsen av 1800-tallet, og i Eidsberg som i andre bygder var husmennene og tjenestefolkene den største gruppa yrkesutøvere i antall, spredt utover på gårdseiendommer i prestegjeldet.

En eidsbergfamilies livsløp i årene før 1814 og årene som følger gir et lite innblikk i hvordan det kunne være å leve i bygda. Den nest eldste sønnen, Niels Larsen, på gårdsbruket Biltveten sør for Eidsberg kirke giftet seg, ifølge kirkeboka for Eidsberg kirke, 16. juli 1814 med tjenestepiken Helene Christensdatter fra Østby i nabobygda Os i Rakkestad prestegjeld. Helene kom til Biltveten som tjenestejente i ung alder.

Å velge kone var like viktig som å velge sin mest betroede ansatte. Produksjonen var husholdsbasert. Det meste gikk til eget forbruk, og gårdsbrukene var for det meste selvforsynte. Det enkelte ektepar og husholdet de etter hvert måtte administrere, skulle brødfø mange og utgjorde et arbeidsfelleskap mer enn et følelsesfelleskap.

Fornuftsbaserte og «arrangerte» ekteskap var norm snarere enn unntak, og i Norge var foreldres samtykke til giftemål nødvendig helt frem til 1863. Men med opplysningstidens romantiske kjærlighetsideal som bakteppe, var også varme følelser ansett som et gode mellom ektefeller, siden samarbeid og felles innsats var nødvendig for overlevelse og velstand. De to skulle gjerne ha en «tilbøyelighet til hverandre» utover det praktiske og nødtørftige.

I Norge hang ekteskap og levebrød sammen. For kvinner var ektemake en økonomisk livsforsikring, og menn trengte kone for å drive gård. I Eidsberg og Norge som ellers i Europa stod ektepar i spissen for husholdene, som også baserte seg på ung arbeidskraft – enten egne barn eller tjenestefolk. Tilgangen på gårdsbruk og husmannsplasser var avgjørende for giftemål. Folkeveksten på siste del av 1700-tallet og begynnelsen av 1800-tallet førte til bruksdelinger og fremvekst av husmannsvesenet.

Så også på Biltveten. Etter flere gårdelinger overtok Niels Larsen farens, Lars Nilsens, gjenværende fjerdepart i gården i 1826, og familiens fremtid var nå sikret. Samme år inngikk far og sønn en føderådskontrakt som blant annet inneholdt følgende: Lars skulle få et kammer med ildsted i hovedbygningen. I tillegg skulle han få vask, matlaging, oppvartning og reparasjon av værelset så lenge han ville bo på gården – alt uten godtgjørelse. Lars ble boende på Biltveten til han døde i 1835, 75 år gammel. Niels døde i 1843, og Helene overtok nå hele gårdparten. Hun giftet seg for annen gang i 1844 og beholdt denne parten frem til 1856.

Når det gjelder kårfolkene og stillin-

gen deres, viser folketellingene i 1811 en første opphopning i hushold i **ge**, e på grunn av tiltagende generasjon **lap**-ping. Utover 1800-tallet ble dette **da** mer presserende, og på **1800-tallet** **fi** kårordningen en oppblomst **n** **e** sidentykke i norsk historie. **Talle** **r** **kår**-folk ble mangedoblet, de **ble** **gen** **el**-yngre og sprekere, og de **le** **de** **le** **e**. De ble stort sett boende **unde** **samme** tak som ungfolket.

Helene var 24 og **i** **els** 28 da de **iftet** seg. Hun **ar** da gravid i tredje **måned** og den førstefødte, **aren** Kristine, **om** til verden **. januar** 1815. Og **barneflo**-ken ble etterhvert stor. Helene fødte **i** alt 10 barn i perioden 1815 til 1835. **To** **a** dem døde før de var tre måneder **gamle**.

Årsakene til den lunefulle spedbarnsdøden var mange, men da det ble påvist et markant fall i spedbarnsdødeligheten etter 1815 måtte dette forklares. Større grad av amming og mindre annen næring er en forklaring – endring i dåpskikkene en annen: Istedenfor å døpe barna i prestegården eller kirken få (fire) dager etter at de var født, gikk en i større grad over til hjemmedåp. Endring i byggeskikk er en tredje faktor: De røykfylte stuene uten skorstein ble borte. På lang sikt kunne bedring i livsvilkårene for de minste også bremse de epidemiske sykdommene.

Hvordan hadde de barna det **som** vokste? På tidlig 1800-tall **inngikk** barna som medlemmer av **kjernefamilien** i husholds- og arbeidsfelleskapet sammen med tjenestefolk, **losjerende** og andre slektninger. **En** **bodde** og **abeidet** sammen – ofte **tett** innpå hverandre. Kanskje sov far, **mor**, **barn** og **de** andre husholdsmedlemmene **i** samme

og
bl
g N

1873

Jan 20de Hans Olsen Helene og Hans Christen
 21de Ole Andersen og Hans Olsen
 22de Ole Andersen og Hans Olsen
 23de Ole Andersen og Hans Olsen
 24de Ole Andersen og Hans Olsen
 25de Ole Andersen og Hans Olsen
 26de Ole Andersen og Hans Olsen
 27de Ole Andersen og Hans Olsen
 28de Ole Andersen og Hans Olsen
 29de Ole Andersen og Hans Olsen
 30de Ole Andersen og Hans Olsen
 31de Ole Andersen og Hans Olsen

1874

Jan 1de Ole Andersen og Hans Olsen
 2de Ole Andersen og Hans Olsen
 3de Ole Andersen og Hans Olsen
 4de Ole Andersen og Hans Olsen
 5de Ole Andersen og Hans Olsen
 6de Ole Andersen og Hans Olsen
 7de Ole Andersen og Hans Olsen
 8de Ole Andersen og Hans Olsen
 9de Ole Andersen og Hans Olsen
 10de Ole Andersen og Hans Olsen
 11de Ole Andersen og Hans Olsen
 12de Ole Andersen og Hans Olsen
 13de Ole Andersen og Hans Olsen
 14de Ole Andersen og Hans Olsen
 15de Ole Andersen og Hans Olsen
 16de Ole Andersen og Hans Olsen
 17de Ole Andersen og Hans Olsen
 18de Ole Andersen og Hans Olsen
 19de Ole Andersen og Hans Olsen
 20de Ole Andersen og Hans Olsen
 21de Ole Andersen og Hans Olsen
 22de Ole Andersen og Hans Olsen
 23de Ole Andersen og Hans Olsen
 24de Ole Andersen og Hans Olsen
 25de Ole Andersen og Hans Olsen
 26de Ole Andersen og Hans Olsen
 27de Ole Andersen og Hans Olsen
 28de Ole Andersen og Hans Olsen
 29de Ole Andersen og Hans Olsen
 30de Ole Andersen og Hans Olsen
 31de Ole Andersen og Hans Olsen

Kirkebok
 Niels Larsen og
 Helene Christens-
 datter gift 1814.

8

1874

1874

1874	Døds Register				1874	Fødsels Register				1874
Dødsdato	Navn	Alder	Årsag	Bemærkninger	Dødsdato	Navn	Alder	Årsag	Bemærkninger	
Jan 1	Ole Andersen	45	Alters		Jan 1	Hans Olsen	1			
Jan 2	Hans Olsen	35	Alters		Jan 2	Ole Andersen	2			
Jan 3	Ole Andersen	25	Alters		Jan 3	Hans Olsen	3			
Jan 4	Hans Olsen	15	Alters		Jan 4	Ole Andersen	4			
Jan 5	Ole Andersen	5	Alters		Jan 5	Hans Olsen	5			
Jan 6	Hans Olsen	0	Alters		Jan 6	Ole Andersen	6			
Jan 7	Ole Andersen	0	Alters		Jan 7	Hans Olsen	7			
Jan 8	Hans Olsen	0	Alters		Jan 8	Ole Andersen	8			
Jan 9	Ole Andersen	0	Alters		Jan 9	Hans Olsen	9			
Jan 10	Hans Olsen	0	Alters		Jan 10	Ole Andersen	10			
Jan 11	Ole Andersen	0	Alters		Jan 11	Hans Olsen	11			
Jan 12	Hans Olsen	0	Alters		Jan 12	Ole Andersen	12			
Jan 13	Ole Andersen	0	Alters		Jan 13	Hans Olsen	13			
Jan 14	Hans Olsen	0	Alters		Jan 14	Ole Andersen	14			
Jan 15	Ole Andersen	0	Alters		Jan 15	Hans Olsen	15			
Jan 16	Hans Olsen	0	Alters		Jan 16	Ole Andersen	16			
Jan 17	Ole Andersen	0	Alters		Jan 17	Hans Olsen	17			
Jan 18	Hans Olsen	0	Alters		Jan 18	Ole Andersen	18			
Jan 19	Ole Andersen	0	Alters		Jan 19	Hans Olsen	19			
Jan 20	Hans Olsen	0	Alters		Jan 20	Ole Andersen	20			
Jan 21	Ole Andersen	0	Alters		Jan 21	Hans Olsen	21			
Jan 22	Hans Olsen	0	Alters		Jan 22	Ole Andersen	22			
Jan 23	Ole Andersen	0	Alters		Jan 23	Hans Olsen	23			
Jan 24	Hans Olsen	0	Alters		Jan 24	Ole Andersen	24			
Jan 25	Ole Andersen	0	Alters		Jan 25	Hans Olsen	25			
Jan 26	Hans Olsen	0	Alters		Jan 26	Ole Andersen	26			
Jan 27	Ole Andersen	0	Alters		Jan 27	Hans Olsen	27			
Jan 28	Hans Olsen	0	Alters		Jan 28	Ole Andersen	28			
Jan 29	Ole Andersen	0	Alters		Jan 29	Hans Olsen	29			
Jan 30	Hans Olsen	0	Alters		Jan 30	Ole Andersen	30			
Jan 31	Ole Andersen	0	Alters		Jan 31	Hans Olsen	31			

Klokkebok
 Niels
 Larsen og Helene
 Christendatter.

Søtte Mandtjen.							Søtte Kvindtjen.						
No.	Navn	Adressen	Antal	Antal	Antal	Antal	No.	Navn	Adressen	Antal	Antal	Antal	Antal
1815	6	Jan 20	Maren Christen	337			2	1815	Maren Christen	338			
	7	Jan 20	Johannes Christen	337			3	1815	Maren Christen	338			
	8	Jan 20	Maren Christen	337			4	1815	Maren Christen	338			
	9	Jan 20	Maren Christen	338			5	1815	Maren Christen	338			
	10	Jan 20	Maren Christen	338			6	1815	Maren Christen	338			
							7	1815	Maren Christen	338			

Maren Christine
Nielsdatter dsel.

kammerset. Å spise ved samme bordet, til og med av samme fatet, var selvsagt for alle i husstanden. Foreldrene var ikke så mye alene med barna sine. Det er derfor vanskelig å tenke seg at båndene mellom foreldre og barn var like nære som i vår tid. Foreldre i førmodernere tid ble ofte anklaget for å mangle systematikk i oppdragelsen, at den var vilkårlig og impulsstyrt, og sorenskriveren i vårt distrikt mente bl.a. at bøndene viste «overdreven og ufornuftig Kjærlighed til børnene». Skolegang var det lite av på landsbygda. Minimumskravet var tre måneder i året, men ofte ble det bare tre til fire uker i omgangsskolen. Omgangsskolen flyttet fra gård til gård i bygda sammen med læreren, men lese- og skrive- og lesing treningen foregikk stort sett i hjemmet og familien, og det var den obligatoriske konfirmasjonen som utløste behovet for skole og lesing.

På tidlig 1800-tall gikk omsorg for barn hånd i hånd med arbeid knyttet til husholdet og familiebruket, og barna hjalp til med å skaffe det nødvendigste til livsopphold så snart de var store nok. De lærte mens de arbeidet. Noen ganger var det også rom for lek, moro og samvær med venner. I seks-sjuårsalderen måtte barn begynne å gjøre nytte for seg. Ved 14-års alder var det forventet at de kunne utføre arbeidsoppgaver på lik linje med voksne. I oppveksten skulle jentene gå mor til hende, som det het, med huslige sysler og pass av småsøsken, mens guttene var med far og de andre mannfolkene. Etter konfirmasjonen kom flere og flere av årskullene, også i Eidsberg, ut i tjeneste på andre gårder. Familieinstitusjonen i tiden omkring 1814 var både slitesterk og tilpassningsdyktig. Familien, slekten, og gårdens

rolle var sentral i bygdesamfunnet og er det faste punktet i livet som skulle sikre fremtiden både materielt og sosialt. I Eidsberg ble de vanskelige tidene en utfordring, og behovet for nærhet, tilhørighet og trygghet innenfor et fellesskap av mennesker var sikkert like viktig for 200 år siden som det er i dag.

Bakgrunns litteratur:

– Sølvi Sogner: «*I gode og vonde dager. Familieliv i Noreg frå reformasjonen til vår tid.*» (red)

– Sigurd Senje: «*Bygdebok for Eidsberg. Bygdehistorien 1800–1940.*»

– Helge Frøyset: «*Bygdebok for Eidsberg og Mysen. Gårdshistorie bind IV.*»

Edwin Ruuds liv i USA

Av Unni Gangnæs

I august 1964 ble Edwin Ruuds hospital åpnet. Etter 50 år står hospitalet på Monaryggen som en pilar i helsetilbudet i Eidsberg. Det heter nå Edwin Ruuds Omsorgssenter for bedre å vise hovedvirksomheten ved institusjonen, men vil nok fortsatt bare bli kalt «Edwin Ruud».

Reidar Floeng skrev en artikkel om mannen og hans liv for vårt tidsskrift Haakon i 2011, i det nummeret vi kaller Haakon 4. Floeng leverte mye nytt materiale, særlig om Edwin Ruuds oppvekst og virke i Norge.

Unni Gangnæs har nå komplettert Floengs portrett med stoff fra Edwin Ruuds liv i USA. I tillegg kan vi legge frem to brev fra Edwin Ruud til sin bror Karl, et datert 1899 og et fra 1912. Begge gir gode tidsbilder og er interessante uansett forfatteren. Når vi vet at helserådene og revejakthistorien kom fra Edwin Ruud, blir brevene enda mer aktuelle i vårt lokalhistoriske perspektiv.

Endelig har vi lagt ved en slekts-historie tilbake til tipp-tippoldeforel-

drene på både farsiden og morsiden. Kan noen av leserne påberope seg slektskap?

Edwin Ruud tilhører en av de første generasjoner norske talentfulle ingeniører som dro utenlands på slutten av 1800-tallet. Han ble en fremgangsrik oppfinner og forretningsmann i USA, men beholdt hele sitt liv tett kontakt med sin familie i Eidsberg.

Hans skolegang var den normale allmueskolen, men 21 år gammel kom han til Horten Tekniske skole hvor han tilbrakte 1½ år.

Etter uteksaminering som ingeniør fikk Edwin Ruud ulike stillinger ved mekaniske verksteder, særlig i Sverige. I 1879 var han mekanisk arbeider og maskinoppstiller ved Bergsunds mekaniske verksted i Stockholm. Norge var på den tiden lite industrialisert, og det var fristende for den unge ingeniøren å vende øynene mot USA.

Våren 1880 – nærmere bestemt 27.05.1880 dro han, i en alder av 26 år, som emigrant over Kristiania til Phila-

Edwin Ruuds hospital. Foto Lars Lundin. Utlånt fra Jul Aage Krosbys postkortsamling

delphia i USA med skipet F.E. Blichfeldt. Han stod registrert som maskinist. Der bodde han en tid i husholdet til en dame ved navn Ester Davis.

Han slo seg ned i den voksende industristaten Pennsylvania i USA. Han fikk arbeid i Philadelphia og Altoona, men noen helseproblemer fikk ham i 1884 til å vende tilbake til Norge og familien i Eidsberg. Her frisknet han til, og et år senere emigrerte han for godt til USA.

I 1887 begynte ingeniøren Edwin Ruud å arbeide for George Westinghouse ved «Westinghouse Tool Manufacturing Co» i Pittsburgh, Pennsylvania. Dette selskapet var svært opptatt av gass-kontroll og -distribusjon. Ruud utviklet i årene som kom flere apparater han tok patent på for selskapet, bl.a. en automatisk vanddestillator.

I 1889 utviklet Edwin Ruud en konstruksjon for en automatisk gassfyr

varmtvannsbereder. Han tok patent på denne konstruksjonen 29.09.1891. I oktober samme år ble berederen satt i produksjon.

Westinghouse fattet i årene etter 1890 interesse for elektrisiteten, og det samme gjorde oppfinneren Edwin Ruud. 22. januar 1897 fikk han godkjent et nytt patent for bereder han ikke tilegnet Westinghouse. Han gikk i kompaniskap med rørleggeren James Hay. Sammen startet de «The Ruud Manufacturing Company». Selskapet vokste seg stort, med egen fabrikk i Pittsburgh, samt salgskontor og verksted i Europa.

Først i 1905 trakk Ruud seg helt ut av Westinghouse-selskaper

Den nye varmtvannsberederen var forsynt med en termostat som kunne gi riktig varme uansett mengde vannforbruk. Dette patente utviklet Edwin Ruud både for husholdninger og indu-

Bysten av Edwin Ruud står sentralt plassert ved Edwin Ruuds omsorgssenter.

striell anvendelse. Ruuds forretning vokste i takt med de stadige forbedringer som fulgte. År 1904 ble han tildelt «Louisiana Purchase Exposition Gold Medal» for sin virksomhet. I 1905 fikk han en ny pris: «Edward Longstreth Medal of Merit».

I 1915 hadde «The Ruud Manufacturing Company» kontorer i Pittsburgh/Pennsylvania, Kalamazoo, Michigan, Toronto/Canada, Hamburg og London.

Edwin Ruud ble en rik mann takket være sin forretningsvirksomhet, en gründer av stort format. Han opprettholdt jevnlig kontakt med familien i Norge, især til broren Karl. Han var også ofte på Norges-besøk, og da var det særlig fisket ved Femundsjøen om sommeren han hadde glede av. I det hele tatt stod friluftsliv, jakt og fiske hans hjerte nær når han hadde anledning til å trekke seg tilbake fra forretningene.

Edwin Ruud var generøs med økonomiske gaver. Han skjenket bl.a. Teknikernes Forening i Horten penger til et byggefond. Familien ble heller ikke glemt.

Edwin Ruud ble utnevnt til æresdoktor ved University of Pittsburgh i 1927, til ridder av St. Olavs orden samme år og til kommandør i 1929.

Han giftet seg sent i livet med sangerinnen Minna Kaufmann. I 1926 opprettet han Edwin Ruuds og hustrus fond til utdannelse av norske og svenske sangerinner. Grunnkapitalen er på 1 million kroner.

Edwin Ruud hadde i sitt testamente rikelig tilgodesett sine hjembygder, bl.a. til reising av et spesialsykehus i geriatri for Askim og Eidsberg, åpnet 22. august 1964.

Han døde 09.12.1932 og ble begravet ved Homewood Cemetery i Pittsburgh.

Edwin Ruud etterlot seg ingen egne barn, men Minna Kaufmann hadde en sønn som het John H. Sorg, som var advokat og ble den som bestyrte stefarens dødsbo, bl.a. den testamentariske gaven til Askim og Eidsberg.

Kilder:

- Norsk biografisk leksikon.
- <https://familysearch>
- <http://en.wikipedia.org> – Forfatter Trond Smith-Meyer.
- Brev fra Edwin Ruud til sin bror Karl, datert 18-06.1899 fra adresse: Long's Hotel, New Bond Street, London W.

Det ble servert marsipankake med bilde under 50-års-jubiléet til Edwin Ruuds omsorgsenter.

Driftige damer på Mysen

Er det noen av Haakons lesere som har minner om de flinke og modige forretningsdamene som drev ulike typer butikker på Mysen i første halvdel av forrige århundre? Husker dere navn som Gerda Hansen, Betty Sørensen, søstrene Jenny Revhaug og Petra Herland, Martha Opdahl, Aase Opsahl, Otilie Gautestad

og ikke minst energiske Agnes Rustad – hun med guttesveisen som kjørte bil som en kar!

Damene står kort omtalt i Hans Wålers «Mysenleksikon» og i Eidsberg Sparebanks 150-års-beretning. Likevel er det flere blant den eldre generasjon i bygda vår som mener at disse handelskvinnene fortjener ekstra heder og omtale for hva de gjorde for utviklingen av handelsstedet Mysen. Redaksjonen av Haakon oppfordrer leserne til å sende inn personlige minner, bilder og beretninger som kan presenteres i neste nummer av Haakon.

Brev fra Edwin

**Til Karl Ruud,
Eidsberg, Norway**

Kjære Broder

Endelig har jeg hørt fra dig, mange Tak for Brevet. Jeg har lest over det Brev igjen, hvilket var sendt til Pittsburgh og tilbake her. Du klager over at årene «svæller» når du går meget. Lad mig give dig et godt Råd. Enhver Fortielse eller Virkning har sin Årsag, og den eneste permanente Kur er at lægge væk Årsagen: Årsagen til svulmende årer er at hende en slaphed i circulationen, men mer hyppig pådraget ved overanstrengelse. Jeg mener ikke for en kort tid, men med meget anstrengende arbeid for længre Perioder så at Legemet bliver slappet. Du har arbeidet for hårdt, og det er en fordømt feil med os to at vi ikke ved når vi skal slutte som almindelige Folk, og det er hva vi lider for.

Og dog er det ikke for sent at rette på Feilen til en viss grad. Først stå ikke meget eller længe om gangen. 2. Sit ned om det er muligt så snart som du føler deg lidt træt i Benene. 3. Gå ikke længe om gangen, en hvil hyppigt så snart som du føler træthed eller varmhed i Benene. 4. Bad Benene i Kaldt Vann hver morgen som du står opp og gni dem med det samme.

Det er ingen nødvendighet at du skal lide av denne sykdom, om sykdom det kan kaldes? Du har Hester nok – kjør eller rid bestandig. Indskrænk dine arbeidstimer så meget som muligt. Vi har bægge overskredet den naturlige Beskrænkelse, og vi må lide derfor.

Dette er kanskje Resultatet af den strænge eller nøkterne oppdragelse vi har fået i våre tidligere år, og Resultatet er at vi ikke har tænkt på os selv, men kun på at få Resultat, og vi bør nu slutte en sådan revnende Måde førenn det er for sent – husk vi lever kun en gang – husk på det når du bliver for meget interessert i et eller andet.

Jeg ved endnu ikke når jeg kommer til at reise hjem. Mr. Westinghouse er endnu her og jeg kan ikke reise så længe han er her. Når vi sees er det mange Ting som det vil gjøre os begge godt i at diskutere.

På gjensyn
Hils Far og Anna
om hun er hjemme
Din Edwin

Pittsburgh
Søndag 4de Februar 1912

Kjære Broder

Det er vel på Tide at jeg skriver, for jeg tror det er første gång på nye året. At det er gået så længe kan jeg knapt forstå, men jeg har havt meget at sysle med og så har jeg havt lidt af «Grips» igjen som også sætter en Mand ud af commision.

Januar har været den kaldeste måned siden 1874, om ikke den kaldeste måned som Historien kan oppvise her. Ofte i månedens Løb har vi haft her i byen 7 til 10 grader minus Fahrenheit (32+7) 1,8 eller ÷21,6 til ÷23,3 grader Celsius, som jo er nokså kaldt.

Men ude på Land-distrikterne og i Fjeldene her var det nok minus 30

Edwin Ruuds omsorgssenter slik det ser ut etter at utbyggingen var ferdig i 2014

til minus 40 grader Celsius. Folk frøs æsen og Ørerne.

Jeg tog en liden Tur til Forest Count som jo ligger høit (2000 fot) den 13de for at gå på jagt efter Ræv. Det var så koldt at jeg kom nær på at vende hjem da jeg kom til stationen her og så Folk komme ind med frosne Næser og Ører. Alligevel klarte jeg meg vel der oppe enskjønt jeg frøs lidt på mine Ører, som jo var min egen skyld. Men jeg var lidt træt og sliten en aften som jeg gik hjem og passet ikke på. Jeg bruger aldri Lue eller noget over mine Ører når jeg går på Jagt om der er aldrig så koldt. Resultatet af Jagten blev Null da enten Ræven sad inde eller gik ind med en gang. Sneen er også for dyb, op til Knæet så det var for tungt at gå mer end 10 til 12 miles om dagen. Hundene tog ud hver gang om Luften var aldri så kold, og vi går aldri og slider os ud med «Holming», vi lader hundene gjøre det.

Siste dag regnet det koldt og uhygge-

ligt, og omtrent 5 km. fra Huset fant vi (Bonden og jeg) spor. Jeg løb til et Pass hvor ræven brugte at gå og Bonden tog Plads. Hundene kom til og jeg hørte to skudd. Straks hørte jeg hundene, og jeg møtte Bonden. Han skjøt et skudd på Ræven på langt hold, så 60 skritt og så kom Ræven mod ham, 4 skridt fra ham, men han kunde ikke finde patroner. Når han endelig fant en, tabte han den i sneen så at Ræven undgik Bonden er en god Skytter, men hva som hendte ham, kunde han ikke forstå. Ræven er mørk, antagelig en Korsræv. Hundene som jeg benyttet er de beste jeg nogensinde har sett. Bryr seg ikke om Hare eller Kaniner, men sættes de på Jagt, jager de til Ræven er faldt. En har en Røst så at den kan høres 3 til 4 kilometer.

Julen tilbrakte jeg hjemme, og Huset var fuldt. Fru Kaufmann og Hans samt en veninde af hende, Miss Holleren, også fra New York. Så det var nokså livligt. Juletræet, som min franske tjæner

havde tilstættet, stod presenteret Juledags morgen som her er skikk og brug.

Blant de forskjellige presenter gav jeg Fru Kaufmann et ovnsrør over hvilket hun blev meget forbløffet. Det er nemlig formodet at julegubben kommer ned

gjennom piben. Naturligvis var der en present i ovnsrøret som hun langt om længe fant. De andre presenter var mer og mindre forkryblet også. Juleaften om vi sad til bords, skålte vi og drak din og Annas skål og repeterede vore Erindringer fra Norge og mit Hjem.

Nyttårsaften er her den siste Tid bleven brugt at være oppe sammen hele natten – men i det minste til efter .12.00. Jeg havde derfor inviteret nogle Venner til sammen med de andre i Huset på Middag om aftenen og vi havde det meget morsomt. Da damerne vilde danse, blev middagen afbrudt ved

kl. 23.00-tiden. Vi gik så alle til en Club og her blev vi til kl. 03.00 på morgenen. Så endte jule og nyttårshelgen. Den 2. Januar om Kvelden måtte jeg reise til Philadelphia for at sende min Bestyrer til New York i en Forretning for mig.

Tiderne her er lidt bedre og jeg tror de nu vil begynde at rette sig. Det forgangne år var dårligt. Jeg har netop fået oppgjøret og det ser usselt ut. Vi gjorde en Forretning på over 600 000 Dollar, og tænk at neto utbyttet var kun nogle og trede Tusende, bare 5 Prosent! Naturligvis er det ikke at forsmå, men det burde været 3 gange så meget! Jeg legger det til den dårlige Forretning her og Uenighederne som eksisterede inden Compagniet. Jeg har nu håb om meget bedre Resultat for dette år da vi innfører nye Methoder.

Edwin

Edwin Ruuds forfedre

Edvin Andreassen Ruud,
f. 09.06.1854, død 09.12.1932.
Født på Kykkelsrud og gården Ruud i Askim. Gift med sangerinnen Minna Kaufmann. Ingen barn.

Foreldre:
Gårdbruker Andreas Eriksen Ruud,
f. 1824 og Sophie Petersdatter, f. 1827.

Farfar og farmor:
Erik Thorsen Nedre Ruud, f. 1795,
død 1838. Ellen Olsdatter, f. ca. 1797,
død 1868.

Oldeforeldre på farssiden:
Tor/Torer Olsen Nedre Ruud, f. ca. 1757,
død 1829. Inger Larsdatter, f. 1781, død
1841.

Oldeforeldre på morssiden:
Ole Engebretsen Salseng (Guderud),
f. 1763, død 1830. Kirsti Erikdatter,
f. ca. 1753, død 1836.

Tippoldeforeldre på farssiden:
Ole Andersen Ruud, f. ca. 1727,
død 1801.
Eli Torsdatter Nedre Lier. Lars Simensen Onstad, f. ca 1730, død 1792.
Anne Christensdatter Sundet. (Foreldre Christen Sundet og Kari?)

Tipp-tippoldeforeldre på farssiden:

Anders Hansen, f. ca. 1687, død 1766.
Tuni Andersdatter Østby, f. ca. 1687, død 1772.

Edwin Ruuds mor:

Sophie Pettersdatters,
f. 1827 på Onstadsund.

Edwin Ruuds morfar og mormor:

Petter Aslachsen, f. 1795 på Buskildsrud
i Eidsberg. Gift 24.01.1820 med Karen
Christiansdatter Skårud, f. ca. 1801.

Oldeforeldre på morfars side:

Aslach Syversen Buskildsrud, f. 1752
på Thon i Skiptvet. Gift 05.11.1788
med Fredriche Annichen Henrichsdatter
Smith fra Christiania, f. ca. 1763,
død 1830 på Kykkelsrud. (Fredriche
Annichen var stuepike hos sogneprest
Jacob Nicolaj Wilse på prestegården
i Eidsberg.)

Tippoldeforeldre på morfars side:

Syver Aslachsen,
f. 1720 på Thon i Skiptvet.
Marthe Willumsdatter Nord vest-Hole,
f. 1726, død 11.08.1809.

Oldeforeldre på mormors side:

Christian Torgeirsen Skårud, f. ca. 1763,
død 1815. Gift 29.10.1789 med Anne
Olsdatter Eringen, f. ca. 1772, død 1830.

Tippoldeforeldre på mormors side:

Ole Willumsen Eidareng, f. ca. 1742, død
1788, Dorthe Olsdatter Skjolden.

Tipp-tippoldeforeldre på mormors side:

Willum Olsen Måstad i Rødenes, f. ca.
1707, død 1764. Anne Olsdatter
Opsahl i Rødenes. Ole Frantzen fra
Trøgstad, f. ca. 1710 (hans far het Frantz
Amundsen). Tore Jonsdatter Gullerud
**(hennes foreldre het Jon Østensen
Gullrud og Gunvor Madsdatter Næs).**

Haga jordbruksskole

Historien i korte trekk

Av Birger Ukkelberg

Tidligere rektor ved Haga jordbruksskole, Birger Ukkelberg.

Birger Ukkelberg har på oppfordring svart ja til å skrive et sammendrag av Haga jordbruksskoles historie. Det var sterk strid om Hagas nedleggelse, og vi vet at mange av Haakons lesere har gode minner om skolen som elever. De er også skuffet over Hagas skjebne.

Ukkelberg er født i Kvam i Nord-Trøndelag og er utdannet ved Statens Småbrukslærerskole på Sem i Asker.

Han kom til Haga i 1960 som overlærer i husdyrlære og naturfag. Han fungerte som rektor fra 1976 og ble tilsatt i stillingen 1. januar 1977.

Han forteller at han trivdes godt på Haga, og er siden blitt boende i Eidsberg som pensjonist. Sammen med sin kone har han vært ivrig friluft-

entusiast. Han har vært med i Flaggtreffs «Einarbukomité», og han har vært flittig turorienterer i hele 37 år. Vi tipper at mange har sett ekteparet Ukkelberg i raskt trav mellom Mysen og Einarbu på tidlige søndags morgener!

Skolens opprettelse

Arbeidet med opprettelse av en ny jordbruksskole her i fylket tok til ved at Østfold fylkesting i 1914 satte ned en komité som fikk i oppdrag å legge frem planer og forslag om å stifte en skole som kunne passe for dem som seinere skulle bruke mindre gårder. Denne komitéen bestod av følgende medlemmer:

Fylkesmann Albert Hansen, godseier Kai Møller, Torsnes, skogeier A. Skolleborg, Aremark, gårdbruker H. Evenrød, Trøgstad, småbruker Peder Skaugen, Råde. Fylkesmann Hansen ble komitéens formann og Kristofer Salberg fra landhusholdningsselskapet (senere landbruksselskapet) ble sekretær.

Kalnes var på den tiden eneste jordbruksskole her i fylket, og den kunne ikke ta inn alle som søkte. Dessuten hadde skolen bare ett slags kurs, 1½-årig praktisk-teoretisk agronomkurs.

Komitéen fant at det var et stort behov, særlig blant de mindre jordbrukerne, for en skole, som i tillegg til praktisk-teoretisk agronomkurs, også kunne tilby flere varierte kurs, særlig kurs av kortere varighet.

I mai 1916 ar omiteén fe di med sitt arbeid og la frem for fylkestinget et enstemmig forslag om opprettelse av en småbruksskole med et undervisningstilbud på fem måneders praktisk-teoretisk vinterkurs, samt korte praktiske sommerkurs.

Fylkestinget vedtok det fremlagte forslag med 18 mot ni stemmer. De ni stemte for utsettelse. Fylkesmann Hansen gikk sterkt inn for opprettelse av skolen.

Fylkestinget valgte så en ny komité som fikk i oppdrag å kjøpe inn en egnet eiendom og stå for byggearbeidene for skolen. Fylkesmann Hansen ble formann også for denne komitéen som ellers bestod av følgende: ordførerne A.H. Mysen, A. Tomasgård, H.A. Borge og J. Strand.

Det ble avertert etter en egnet eiendom, og det kom inn 16 tilbud. Blant dem var Laurits Mysens tilbud om en parsell av hans eiendom, Haga, i Eidsberg. Kommunene Eidsberg, Rakkestad og Trøgstad kom alle med tilbud om arealer til skolen. Eidsberg kommune tilbød 6000 kroner i støtte ved kjøp av annen eiendom enn den kommunen kunne tilby.

Etter at alle tilbudte eiendommer var befart og vurdert, falt valget på Haga, tilhørende Laurits Mysen. Eiendommen lå geografisk og kommunikasjonsmessig fint til, jordsmonnet passet til formålet, og sist, men ikke minst, det var rikelig med vann av god kvalitet.

Det ble også fra en annen nabo kjøpt inntil en del slett jord, slik at skolen ved starten disponerte 93 dekar innmark og 15 dekar skog. Jordarealene som ble kjøpt ble betalt med 21 500 kroner, minus bidrag fra Eidsberg kommune,

sli at nettosummen for fylke ble 15 500 kroner. Det var ingen bebyelse.

Etter utarbeidelse av planer forestod en byggekomité reisningen av de nødvendige hus, som bestod av følgende:

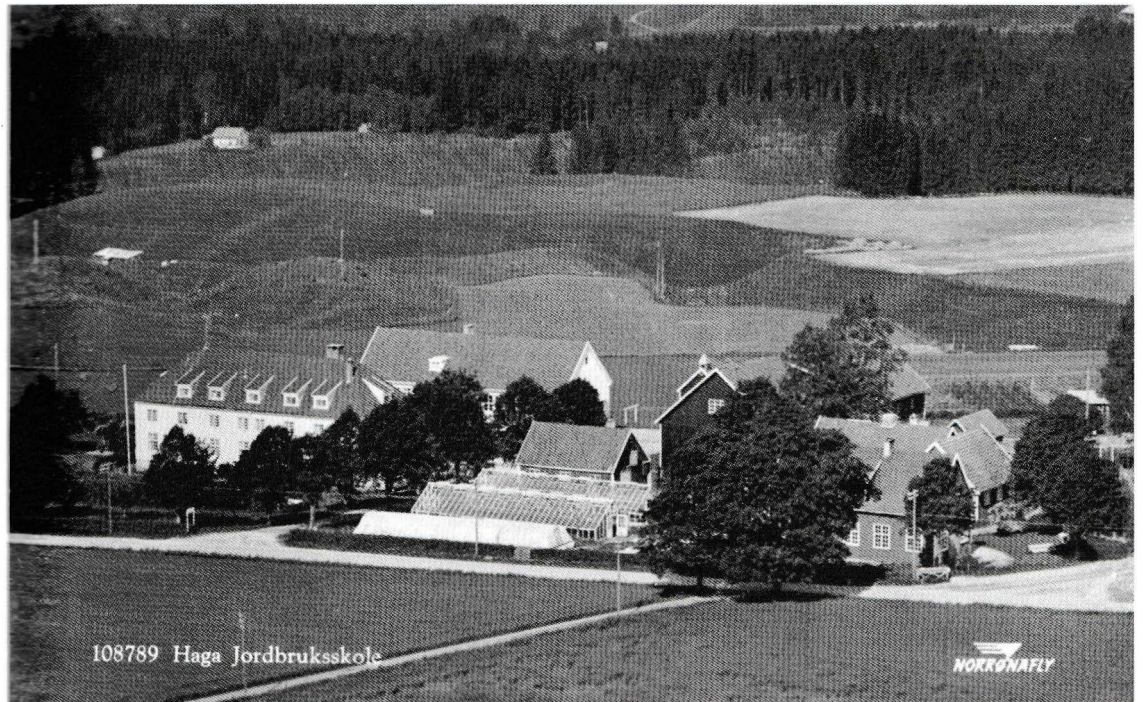
- Kombinert skole- og internatbygning.
- Verkstedbygning med sløydrom og smie.
- Grisehus med plass også for ender, gjess og høns.
- Stabbur med matbu i 1. og kornrom i 2. etasje.
- Bestyrerbolig ble reist i 1919.

Skolen tas i bruk

Høsten 1918 ble skolen såpass ferdig at undervisningen kunne begynne. Dagen var bestemt til 4. november, skriver bestyrer Salberg i sin 34-års-beretning. Men på grunn av «spanskesyken» måtte starten utsettes til 21. november. Skolen ble da åpnet for undervisning med en tale av fylkesmann Bødker under nærvær av styret, byggekomitéen, byggefolkene og de 19 opptatte elevene. Fylkesmannen uttalte innledningsvis at en betydelig del av Norges jord eies og drives av mindre jordbrukere, hvoretter han ga en oversikt over hva som var gjort fra statens og andre fylkers side for småbruksundervisningen.

Han sluttet med å ønske «at skolens lærere med støtte av styret må ha hell med seg i å løse den viktige oppgave som er dem betrodd, og at skolens elever, ikke minst dens første kull, med flid og interesse vil gjøre sitt til at hensikten kan nåes». Han minnet om Grundtvigs vakre ord: «Hva solskinn er for det sorte muld, er sann opplysning for muldets frende».

Fylkesmannen ba så bestyreren om å begynne undervisningen, og den første

Haga jordbruksskole, Mysen

undervisningstime ble holdt. Emnet var jordsmonnets dannelse og betydning for bondenæringen.

Kursene gjennom årene

Kursordningen har som rimelig kan være variert noe gjennom de 71 år som skolen har bestått. Bestemmende for hvilke tilbud skolen skulle gi til enhver tid var for det ene samfunnets behov, slik de kom til uttrykk gjennom politiske vedtak og læreplaner. Dessuten satte selvsagt skolens kapasitet sine begrensninger.

Det har aldri vært lagt opp til at Haga skulle bli en stor skole. I en periode med noe svak søkning måtte Haga i likhet med andre skoler tilby spesielle opplegg for å nytte ut kapasiteten. For øvrig var det hele tiden vesentlig å tilby kursopplegg som skulle gi et faglig erfaringsgrunnlag for elevene, og som skulle passe for elever fra små og middelstore bruk.

Det aller første skoleåret ble det benyttet en plan med et fem måneders hovedsakelig teoretisk vinterkurs med 600 undervisningstimer. Allerede etter ett år ble dette utvidet til seks måneder med 700 undervisningstimer. For dem som ønsket å få mer utdannelse, var det i tillegg et vesentlig praktisk kurs på seks måneder i sommerhalvåret, beregnet på dem som hadde gått vinterkurset.

I 1925 ble undervisningen i hagebruk, fjørfe, kaniner og bier utvidet. Skolens vekt på såkalte smånæringer skulle nok komme til å vare ved enda om undervisningsplanene flere ganger ble revidert etter som årene gikk.

I 1939 vedtok fylkestinget at skolens undervisning skulle ordnes mer i samsvar med Landbruksdepartementets nye normalplan for landbruks- og småbrukskolene. Etter denne kunne det tilbys et praktisk-teoretisk kurs på ett år og et annet teoretisk vinterkurs.

Fra 1944 fulgte agronomkurset på Haga hele tiden kalenderåret med eksamen til jul, men noen av elevene hadde praksisen hjemme, eller hos andre bønder. I 1960-årene var dette supplert med hjemmekontakt fra lærernes side.

Etter 1971 hadde skolen bare ett slags agronomkurs, nemlig ett-årig med 40 uker og 1400 undervisningstimer. I 1977 skjedde det en mindre justering, blant annet for å få lagt inn skolefri på lørdager, og dermed ble timetallet redusert en smule. En god del praktiske øvelser var lagt inn i kurset, særlig om sommeren.

Et spesielt agronomkurs med sterk vekt på gartnerfag ble tilbudt og gjennomført i årene 1955–1959, men det ble deretter innstilt på grunn av mindre søkning enn ventet.

Fra 1932 ble det holdt spesielle seksmåneders håndverkskurs med sløyd, smiing og vedlikeholdsarbeid. Dette ble det fortsatt med til og med 1972, da en fant at handverksavdelingen trengtes til øvelser for det nye grunnkurset.

I 1973 kom det i gang ett-årig grunnkurs i landbruk etter nye planer fra Landbruksdepartementet, og dette var siden et viktig kurs ved skolen så lenge den bestod. Det tok først og fremst sikte på 16–17-åringene. Det var et sterkt praktisk betont kurs, og ca. 60 prosent av tiden ble brukt til praktiske øvelser. Det kan vel sies at dette grunnkurset har vært utgangspunktet for dagens grunnkurs i naturbruk.

Allsidige praksiskurs, også kalt lærlin-gekurs, har skolen hatt helt siden 1942. I mange år utgjorde disse elevene en betydelig del av elevflokkene på Haga. Dessuten var det noen få lærlinger i husdyrbruk. Etter at grunnkurset kom i

1973, satset ikke skolen på å ha mange elever i praksiskurs, men det var fortsatt interesse for slike kurs.

Siste skudd på stammen var det halvårige kurset i skogsarbeid som ble holdt i Rakkestad som et filialkurs. Det var sterkt praktisk preget med ca. 80 prosent av timene i skogen. Dette kurset kom i gang høsten 1980, og frem til juni 1989 ble det holdt 18 slike halvårskurs i skogbruk med i alt 193 elever.

Utenom disse faste kurs ble det ved skolen holdt svært mange korte kurs om en rekke emner. De fleste av disse har vært holdt i samarbeid med faglige eller økonomiske organisasjoner.

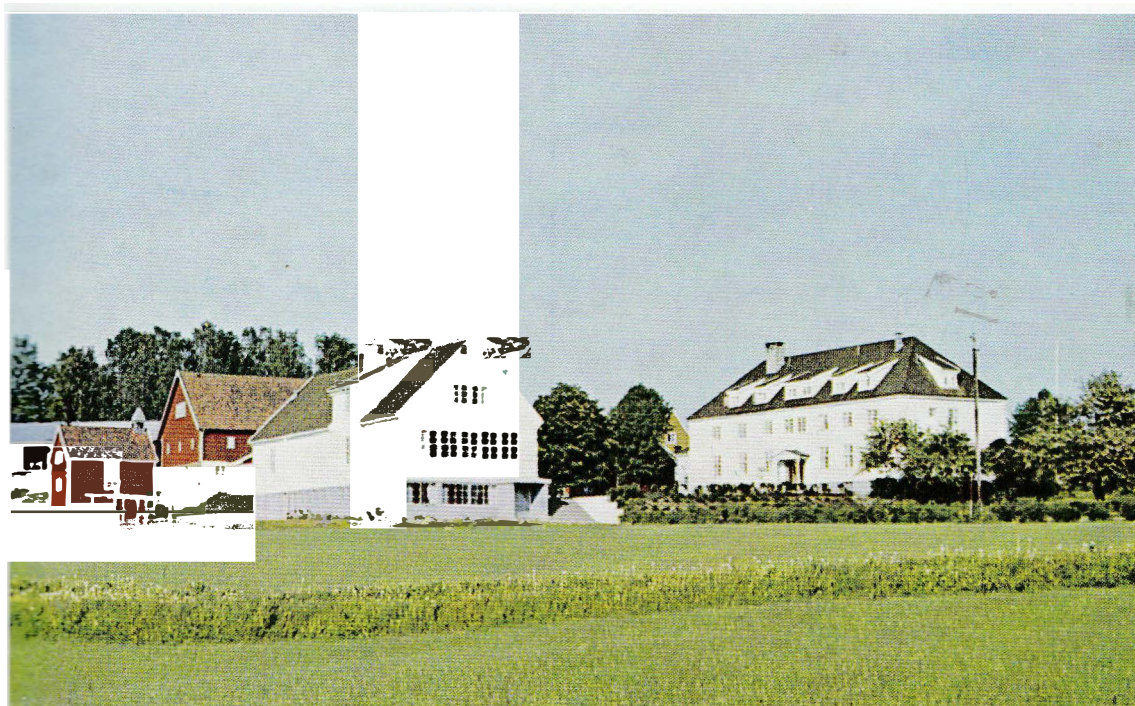
Utbygging og arealøkning

Etter hvert viste det seg behov for utvidelser av både arealer og hus. I 1935–36 ble det derfor kjøpt inntil skolen til sammen 63 dekar jord, og i 1953 ble ytterligere 90 dekar kjøpt, slik kom skolen samlete areal opp i 260 dekar.

På grunn av stor søkning til skolen og arealutvidelsene, ble det stadig større behov for utbygging, både av undervisnings- og driftsbygninger. Etter godkjenning i fylkestinget kom arbeidet i gang med det nye undervisningsbygget som skulle gi rom for klasserom, gymnastikk-sal, spisesal og plass for husholdning. Dette bygget ble tatt i bruk 14. oktober 1937 av 30 elever i skolens 20. skoleår. I 1938 ble den gamle undervisningsbygningen ombygd til internat i sin helhet. Det ble også reist to lærerboliger. I årene som fulgte ble det bygd maskinrom, garasjer og to mindre veksthus.

Nedleggingsspøkelset

Helt frem til 1950-årene hadde skolen stor søkning til sine ulike kurs. I 1950-

Haga jordbruksskole, Mysen

og 60-årene kom en periode med generell nedgang i søkning til jordbruksskolene, også til Haga.

Nedgangen i søkermassen til jordbruksskolene i fylket førte til at det kom forslag om å legge ned Haga jordbruksskole. Dette utløste skarpe protester, særlig fra småbrukerbevegelsen, som så dette forslaget som anslag mot sin skole. I 1962 avviste så fylkestinget enstemmig forslaget om å legge ned Haga.

Senere tids utbygging

I årene som fulgte økte søkningen til jordbruksskolene, og til kursene på Haga søkte det i 1970-årene og først på åttitallet tre–fire ganger så mange som skolen kunne ta opp. Dette hang delvis sammen med Stortingets opptrappingsvedtak for landbruket, og en større optimisme blant yrkesutøverne i jordbruket. Men den økte søkningen hang

nok også sammen med en mer generell grønn bølge som gikk over vestlige land på den tiden. Det kom flere søkere fra miljøer utenom landbruket, også fra byene. Jentene kom dessuten for fullt som søkere. Mens det tidligere hadde vært bare en eller to i hver klasse, utgjorde jentene fra midt på 1970-tallet omkring en tredjedel av klassene, av og til mer.

Fagstyret tok på nytt opp spørsmålet om utbygging av skolen. I 1965 oppnevnte fylkesutvalget en plankomité til å utrede den fremtidige utbyggingen ved Haga jordbruksskole. Komitéen fikk følgende sammensetning: ordfører Olav Schi, Skiptvet, lektor Sigmund Halvorsrud, Mysen, herredssagronom Oddvar Tveter, Tune, gårdbruker Torstein Bøhn, Rakkestad, småbruker Hans Granum, Råde.

Hans Granum ble komitéens formann og rektor Even Haugen dens sekretær.

Plankomiteén la frem sin innstilling i 1966 og konkluderte med følgende behov og prioritering:

1. Nytt undervisnings- og administrasjonsbygg.
2. Ombygging av internatet.
3. Ominnredning og modernisering av driftsbygning.

Etter en del forandringer på planene underveis, kunne byggearbeidene ta til etter vedtak i fylkets byggenemnd i 1971.

Først ble det reist to nye lærerboliger. På høsten startet arbeidet med det nye administrasjons- og undervisningsbygget. I desember ble også arbeidet med ny driftsbygning påbegynt. Driftsbygningen stod klar til bruk høsten 1972. Samme år var arbeidet med modernisering og ominnredning av internatet i gang. I januar 1973 ble det holdt ferdigbefaring av både internatet og undervisningsbygningen. Fylkesagronom Åge Melleby var arkitekt for driftsbygningen og arkitekt Johs. Løvfald for de øvrige bygg

I 1971 ble også nedre Haga med hus og jord kjøpt inntil skolen, og det ble reist et nytt og moderne veksthus i 1980. Bortsett fra ønsket om bedre lagringsforhold for poteter og grønnsaker, var skolen på denne tiden bra og hensiktsmessig utstyrt for å løse oppgavene sine for en god stund fremover.

De siste årene for Haga jordbruksskole

De første seks av 1980-åra var gode år for Haga jordbruksskole. Skolen var relativt bra utbygd, og søkningen til skolen var meget god. Aldri hadde skolen

hatt så mange elever som i disse årene. Det lot også til at elever og ansatte trivdes godt på skolen, og dette bidro til et godt skole- og undervisningsmiljø.

Som lyn fra klar himmel kom derfor forslaget om nedlegging av skolen. Det ble kjent høsten 1986 da skolens rektor sammen med andre rektorer og sykehusledere var invitert til Sarpsborg for å høre fylkesadministrasjonens forslag til budsjett for 1987. Der gikk det frem at Haga skulle legges ned fra høsten 1987. Skolens fagstyre og personale var ikke orientert i det hele tatt på forhånd, og heller ikke landbrukets organisasjoner eller fylkeslandbrukskontoret.

Nedleggingsforslaget ble vedtatt i fylkestinget i desember 1986, mot et stort mindretall. Haga jordbruksskole forsvant ut av skolekatalogen og fikk et sterkt amputert budsjett for 1987.

Det ble en uvanlig sterk kritikk av vedtaket i pressen. Kritikken i både på realiteten i vedtaket og på saksbehandlingen. Organisasjoner, politikere og andre deltok i pressedebatten, og resolusjoner ble sendt til fylkeskommunen.

Dette førte til at fylkesutvalget satte ned en komité av sterke fylkespolitikere for å se nærmere på saksbehandlingen, og dessuten på de økonomiske og faglige konsekvensene av vedtaket. Utvalget, som ble ledet av Edvard Fosdahl, la i sin konklusjon vekt på at de ansatte på skolen ikke var kommet med i saksbehandlingen på en tilfredstillende måte. Videre hadde de merket seg at forutsetningene om besparelse på budsjettet for 1987 ikke ville holde. På denne bakgrunn tilrådde utvalget ny behandling i fylkestinget. Så langt var det enstemmig. Et flertall i utvalget foreslo dessuten oppnevnt et hurtigarbeidende

Haga jordbruksskole, Mysen

utvalg til å utrede den fremtidige landbruksutdannelsen i fylket.

Flertallet i fylkesutvalget sluttet seg til dette og foreslo å benytte seg av det såkalte «Aasenutvalget», oppkalt etter lederen Kirsten Aasen. Dette utvalget hadde nettopp utredet skolestrukturen for øvrig, og det ble supplert med et medlem fra skolens fagstyre og et medlem oppnevnt av fylkeslandbruksstyret. Skolen fikk en forsinket tillatelse til å utlyse de kursene som skulle begynne i august 1987. Inntak til agronomkurs fra januar 1988 måtte skje med forbehold om at elevene kanskje måtte overføres till en annen skole.

Det skulle vise seg at de som ville legge ned Haga jordbruksskole fikk støtte fra et flertall i Aasen-utvalgets tredning. De som var av motsatt syn talte stor skuffelse over kvaliteten i tredningen

Uenighet og skarpe fronter

Debatten om saken ble lang og heftig. Både Bondelaget og Bonde- og småbrukerlaget mobiliserte sterkt for å beholde Haga, og det samme gjorde landbrukets samvirkeorganisasjoner. Fylkeslandbrukssjef Per Veel og fylkesskogsjef Otto Roer talte Hagas sak i sterke ordelag. Det samme gjorde Eidsberg kommune og ordførerne i Indre Østfold. Parallelt med dette arbeidet den såkalte «Hagaaksjonen» med pressemelding om skolen.

Men intet hjalp. Før jul 1988 vedtok fylkestingets flertall, bestående av Arbeiderpartiet og Høyre, at Haga jordbruksskole skulle legges ned. De øvrige partiene: Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti, Rød Valgallianse, Senterpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Venstre talte og stemte samstemmig imot nedlegging.

Ved juletider året etter, i 1989, ble de siste agronomene eksaminert ut fra Haga. Den 20. desember var det avslutningsfest for dem. Fylkesskolestyrets leder, Guttorm Halvorsrud, og fylkesskolesjef Erling Charles Olsen var til stede og gratulerte agronomene og takket skolens ansatte for vel utført arbeid. Det ble også pekt på hva skolens virke gjennom 71 år har betydd.

Hvorfor endte det slik?

En kan saktens spørre hvorfor dette skjedde når det ikke hadde skjedd 25–30 år tidligere da behovet for utbygging på Haga var langt større. Det ble argumentert med økonomiske årsaker, og det kunne vel ha noe for seg. Fylkeskommunen hadde forskrevet seg og feilkalkulert katastrofalt da den bygde sentralsykehuset noen år før. Men likevel hadde den råd til å bygge nytt fylkeshus ved Sarpsborg. Et annet argument var at søkningen var i nedgang, og at særlig på Kalnes var det ledige plasser.

Fra Haga ble det pekt på at fagskolene i landbruket nå skulle inn under en lov om videregående skoler. Hvis Kalnes hadde ledig plass, måtte det kunne tas hensyn til det når romprogrammet for Borg videregående skole samtidig skulle bestemmes. Og skulle det bli ledig plass på Haga, kunne en samtidig ha i tankene at Indre Østfold videregående hadde for liten plass. Dette ble ikke hørt. Omtrent samtidig ble to forhold brakt på det rene:

1. Det var for få elevplasser i videregående skoler i Østfold.

2. På grunn av den nye HVPU-ordningen ville det bli ledige lokaler i bygningene for sosiale institusjoner.

Likevel plasserte fylkeskommunen en sosial institusjon inn i skolelokalene på Haga. Like etter måtte fylkeskommunen bære påbygning på Indre Østfold videregående skole, fullt byggeprogram for Borg videregående og ekstra byggekostnader på Kalnes. I tillegg kom ytterligere utgifter til skystilskudd for elever og Haga-lærere. Den økonomiske gevinsten måtte derfor være ytterst usikker.

Hagasaken ble politikk

Først og fremst ble nedleggelsen et symptom på en samfunnsutvikling. Bønder og småbrukere er en minkende samfunnsgruppe som derfor blir mindre representert både blant velgere og politikere. Politiske partier preges av det. Dette må være hovedårsaken til at skolen kunne holdes i gang i de magre 1930-årene, mens det ikke var økonomi til det i oljealderen

Tilbakeblikk på elevtall

Om vi regner på agronomkurset som var i gang hele tiden, vil vi finne at i de 71 årene fra skolens start til og med 1989, har agronomkurset i gjennomsnitt hatt 23,2 uteksaminerte elever pr år.

Trekker vi inn elever i de andre kursene etter hvert som de kom, og angir utviklingen av sum årselever gjennom hvert av disse årene, vil det bli altfor omfattende. Vi kan nøye oss med å ta med sum årselever for hvert femte år frem til 1980, deretter hvert år.

Det totale elevtall som skolen har hatt i disse åra til og med 1989 er følgende:

Agronomkurs	1647 elever
Praksiskurs landbruk	250 «
-Praksiskurs håndverk	171 «
1-årig grunnkurs	381 «
1/2-årig kurs i skogsarbeid	193 «
Til sammen	2642 elever

År	årselever	År	årselever
1920:	19	1975:	49
1925:	21	1980:	60
1930:	24	1981:	69
1935:	23	1982:	66
1940:	28	1983:	66
45:	35	1984:	66
1950:	25	1985:	66
1955:	15	1986:	66
1960:	27	1987:	60
1965:	37	1988:	59
1970:	42	1989:	55

Mellom 5 og 10 % av disse elevene har vært fra andre fylker. Resten fordeler seg over hele Østfold, med den største tyngden over de indre og midtre bygder.

Antall deltakere på kortkurs og fagmøter gjennom årene skal ikke gjengis her, men det må bemerkes at skolen så dette som et viktig område for sin virksomhet.

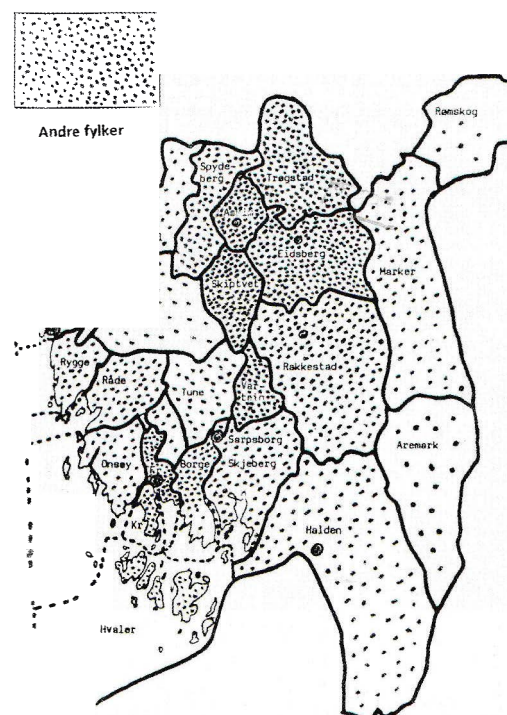
Ansatte ved skolen

Til undervisning, ledelse og drift av de praktiske avdelingene og skogkurset, innen drift og administrasjon var det på det meste 18 heltidsansatte pluss tre-fire i deltidsjobb. De gjorde hver på sitt felt tmerket innsats for skolen og elevene.

Gjennom alle årene skolen var i gang, ble det for mange til at vi kan nevne hver enkelt her. Av rektorer var det kun fire:

Kristoffer Salberg fra Inderøy i Nord-Trøndelag hadde eksamen fra Norges Landbrukshøgskole på Ås. Han styrte

Haga-agronomer til og med 1989

Haga-agronomer til og med 1991.

skolen fra starten i 1918 til 1952. Med sin lange fartstid rakk han å sette sitt preg på skolen. Før Haga var Salberg ansatt i Østfold Landbruksselskap.

Arne Veterstøl fra Vegårshei i Aust-Agder tok eksamen ved Statens småbrukslærerhøgskole på Sem i Asker i 1930. Han var rektor på Haga 1952–1960. Før det var han lærer på Møre landbruksskole og på Haga, med husdyrlære som hovedfag.

Even Haugen fra Biri i Oppland tok sin eksamen på Statens småbrukslærerskole i 1942. Han var rektor på Haga 1961–76. Tidligere hadde han praksis som herredsagronom og som lærer på Haga, blant annet i økonomi og små husdyr.

Birger Ukkelberg fra Kvam i Nord-Trøndelag tok eksamen ved Statens småbrukslærerskole i 1952. Han var rektor på Haga fra 1976 til og med 1989. Tidligere hadde han praksis som forskningsassistent ved småbrukslærerskolen og som lærer på Haga, med husdyrlære som hovedfag.

Haga – en kompetansehever for landbruk

Det er grunn til å anta at skolen ved sitt arbeid gjennom disse årene stimulerte

manges interesse for landbruk. Mange elever må gjennom skoletiden ha fått med seg noen a-ha-opplevelser. Skolen har bidratt til å heve kunnskapen og dyktigheten hos dem som fikk sitt arbeid i landbruket. Uten tvil har også de som gikk til andre yrker hatt nytte og glede av det de lærte på Haga. Og gjennom samværet på skolen ble det skapt mange gode vennskap og minner for livet..

Østfold Folkehøgskole

Av Olaf Funderud

Folkehøgskolen i Vandugveien har vært en kulturfaktor langt utenfor Eidsbergs grenser gjennom flere generasjoner. Skolen startet høsten 1910 i leide lokaler på Elvestad, og flyttet til Mysen i 1914. Ildsjeler driftet skolen fram til 1949 da den ble overtatt av Norges Bondelag. Den ble nedlagt i 1986. I 2009 ble skolen ankomsttransitt for enslige, mindreårige asylsøkere.

Østfold Folkehøgskole feiret 40 års virksomhet i 1950, og det var få mørke skyer på himmelen. Den gamle antroposofen og rektor gjennom mange år, Olaf Funderud, hold jubileumstalen.

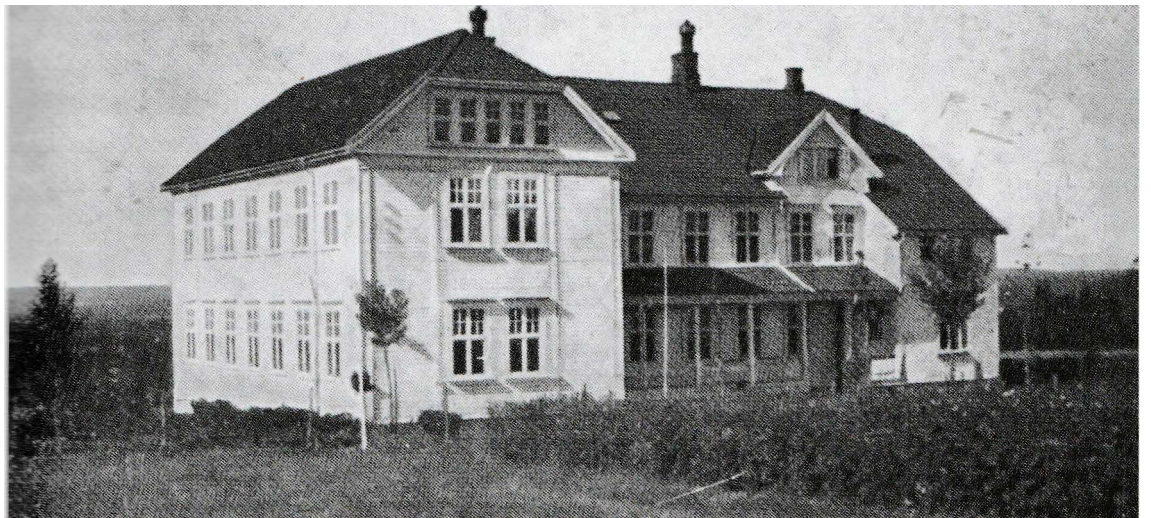
Han var da 80 år, og hadde seks år igjen å leve. Vi har fra C.P. Løken tatt Funderuds håndskrevne originalmanuskript til jubileumstalen. Håndskriften er tydelig og tankene klare. Vi er glade for å kunne dele denne biten av lokalhistorie med dere.

Ungdommen selv reiste denne skolen, og det var ikke et enestående tilfelle. Folkehøgskolene i forrige århundre var som regel reist av en enkelt mann som fikk eldre og yngre med seg. Men i 1890-årene var der allerede organiserte ungdomslag som kunne ta initiativet og reise en skole. Når så kunne skje, var det historisk gitte forhold som gjorde det. Men det trenger en aldri så liten forklaring

Embetsveldet og den store standsforskjellen helt fra middelalderen av hadde begynt å synge på siste verset i slutten av forrige århundre. Når jeg tenker på mitt seminaropphold i Asker 1888–90, og de enda knugende autoritære forhold, forstår jeg den opposisjonslyst vi hadde hver og en av oss. Vi hadde gått amts- eller folkehøgskole, andre middelskole.

Trangen til å rive seg løs er vel rett nok, og lett forklarlig. Men det kan innebære døds- eller livslinjer. Som livslinje

Østfold Folkehøgskole Av Olaf Funderud

Østfold Folkehøgskole.

må jeg betegne folkehøgskolerørsla. Der fulgte liv av et særeget slag med den, båret frem av et geni, en åndshøvding, folkelæreren, dikteren, historikeren, presten N. Fr. S. Grundtvig. De pedagogiske mål og midler var en eneste stor opposisjon mot latinskolen, den Grundtvig kalte «skolen til døden». At der ble åpen kamp, var gitt. Høgskolefolkene måtte gi seg litt oppi 90-åra. Men de hadde avlet ihuga folk utover i alle bygder. Og de ga seg ikke. Flere var kommet inn i stillinger som ga dem en viss myndighet, og de støttet godt oppunder. I midten av 90-åra fikk vi våre lag organisert. Eidsiva Ungdomslag, som den gangen hadde lag fra Solør til Drammen, fra Enningdalen til Eidsvoll, blei skipa 1895, og ut fra dette lag ved formannen Peder Slotsvik og sekretæren Anstein Myhr (undertegnede var også med, som kasserer) ble Noregs Ungdomslag skipa 1896.

Hva vi først og fremst arbeidet med i Eidsivalagene var en skole for ungdommen, en folkehøgskole. Der var to amtskoler den gangen, og der hadde det fra 1870 til 1889 vært folkehøgskolekurser i de indre østfoldbygder ved Daniel Sæter, Nicolai Sørensen, Lasse Trædal, Peder Velde o.fl. Alvheim folkehøgskole, Amtsskolen i Hans Lies og Peder Veldes tid (fra 1886 til 1898 – ja, Lie var begynt alt i 1876) var en god skole og brakte liv i de døde ben. Men Lie døde 1898, Velde ble redaktør av Fredrikstad dagblad, jeg tror i 1896. Amtsskolen ble fast i Askim og Skjeberg. Begge hadde før, som folkehøgskolen, vært ambulerende.

Vi hadde på følelsen at der var stivnet noe til da Lie og Velde, høgskolefolk som de var, var ute av sagaen. Dessuten; to ungdomsskoler var i minste laget i et tettbefolket fylke som Østfold.

Der var plass for en folkehøgskole, men hvordan få reist den?

Redaktør P. Slotsvik holdt en rekke foredrag i Akershus og i Østfold. Han var ni år eldre enn meg. Da jeg i 1905 ble formann for Eidsiva, satte jeg meg som mål å få reist en skole. For vel var et ungdomslag noe henimot en skole det også. Men vi forstod der måtte mer til, virkelig åndsarbeid i fastere form. Ikke bare et foredrag i ny og ne. Men der fulgte liv med stevnene og årsmøtene, og unionskampen hjalp oss. De som styrte hadde bruk for oss. I mer enn et henseende hadde vi vinden i ryggen.

Nede på Thorsø Herregård satt en meget forståelsesfull mann, Kai Møller. Jeg fikk tale på et årsmøte i Landbruks-selskapet og fikk støtte av ham og flere.

Våren 1909 fikk vi i stand et lagsleder-kurs på Eidsvoll Folkehøgskole. Der traff jeg Klaus Sletten, formann i Bondeungdomslaget, Oslo, og Andr. Austlid, foruten Jon Sørensen og lærerne der oppe. Alle oppmuntret de meg til å sette i verk og reise skolen i Østfold. Ved et tilfelle fikk jeg rede på at vi kunne få leid et passende lokale, nemlig sorenskriver-gården Elvestad med sitt gamle prektige våningshus, – 3 store rom etter hverandre. Ved årsmøtet vi hadde i februar 1910 bestemte vi oss for å leie denne bygningen. Og allerede samme høst kunne vi åpne skolen vår i nærvær av en rekke gode høgskoleinteresserte fra de indre bygder. Min far, Th. Funderud og Anton Mørk i Spydeberg, Martin Igsi, Hobøl, Jul Spedstad, Anton H. Mysen, Jørgen Dahl, Eidsberg, og en rekke andre, – ikke å forglemme høgskolestyrer Lars Martin Bentsen og frue Kamma J. Fleischer. I prost I.C. Sørлие, Eidsberg, fikk vi en god bundsforvant.

Våre lærere var tilstede: Olav Aukrust og Per Svindland. Frk. Louise Walmsnæss og jeg hadde da vært på Elvestad i en tid og ordnet til. Frk. Walmsnæss var husstellærerinne og husmor.

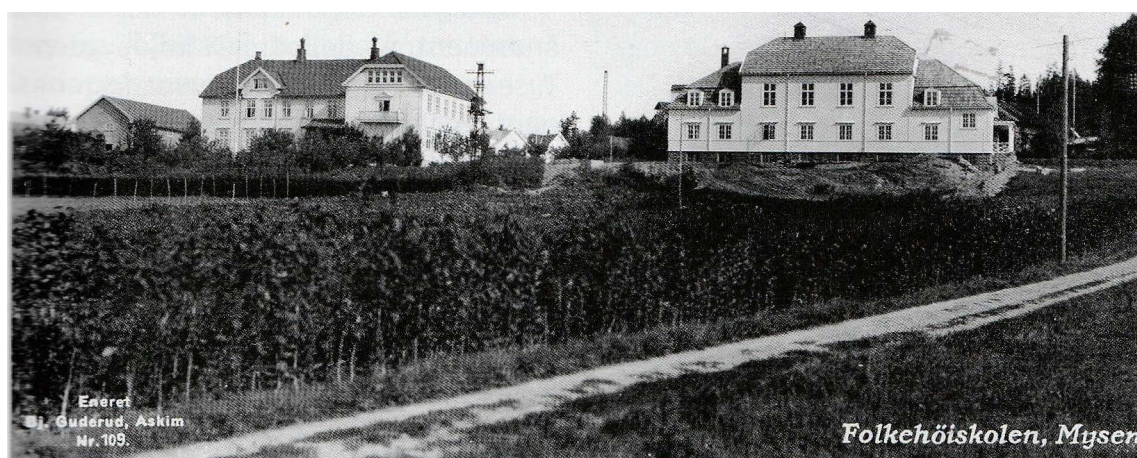
Prost Sørлие, Olav Aukrust og jeg talte ved åpningen. Likeså Bentsen o.fl.

Vi hadde Eidsberg fortsettelsesskole som en første klasse, og dermed lønn til en lærer. Men ellers ikke bidrag fra det offentlige det første året. Vi søkte fylket om bidrag for skoleåret 1911–12, og på Fylkestinget 1911 ble det enstemmig bevilget 1000 kr til skolen, og dette betinget etter reglene den gangen, 3000 kr av staten. Vi følte oss rent ovenpå da, – til å begynne med. Men når sant skal sies var det ikke noe overhånds, nei. 1913 og senere, i 1920, kom nye regler og større bidrag. Eidsberg kommune bidro til husleie, og senere fra 300 kr opptil 600 kr årlig.

Vi var enda i «i den gamle, gode tid», (dvs. pinaktighet) med hensyn til penger. Men det gikk da også.

De tre årene på Elvestad står for meg som noe eventyrlig når jeg tenker tilbake. Olav Aukrust stod der snart stort ry av. Særlig etter et foredrag i lærerlaget om Søren Kierkegaard. Hans eiendommelige utseende og måte å være på, dog vel mest. Per Svindland, landbrukskandidaten, lærer hos O. E. Bø i Valdres noen år, var også noe original av seg, –mulig man hadde et og annet lignende å si om skolens styrer: hva vet jeg?

Lars Aukrust kom andre året istedenfor Svindland. Det ble en bitter strid om kjemien, – frk. Walmsnæss ville ha kjemi med jentene. Men Lars påstod, at kjemien, den måtte han ha selv. Hva forstod kvinnfolk seg på kjemi? Men ut-

stfold Folkehøiskole Utlånt fra Jul Aage Krosbys postkortsamling.

over vinteren ga striden seg. Og nå har de lenge vært gifte, – helt fra desember 1914.

Utpå høsten 1912 ble vi sagt opp av de tre eiere av Elvestad. Vi fikk oss tomt på gården Vandug, tilbudt oss av eieren, kasserer G. Løkke, og etter et utkast av meg, utarbeidet arkitekt Sigurd Bentsen, Eidsberg, tegning av den nye skolegård, og sommeren 1913 kom den opp. Innviet 25. januar 1914. Ti år etter, 25. januar 1924, innviet vi en ny, større internat- og skolebygning.

I 1918 bygget vi et mindre hus med bolig for gartner og vaktmester. Vi hadde nemlig kjøpt mer jord, 40 dekar til, foruten de første 11 dekar. Vi hadde tre kuer og hest en tid, og drev plante-skole, og hadde grønnsaker på torvene på Mysen og Askim. Gartnerguttene husker nå særlig godt prutingen den gangen.

Styrer av Sikringssal ungdomsskole fra 1928, Halfdan Asphaug, var lærer her i 15 år. Han tok Olav Aukrusts fag, norsk og litteratur. Eivind Thune tok plassen etter Lars Aukrust, senere Andr. Eide. I 1918 tok Hans Aamodt naturfag og regning og var lærer i 10 år. Han døde 1928 og ble fulgt av Anders Kase.

Prost I. C. Sørлие underviste i kirkehistorie og bibelkunnskap i 10 år. Løytnant Peder Schei var knyttet til skolen i 22 år som gymnastikklærer, og i flere år hadde han også metallsløyd. Min hustru var husstellærerinne og skolens husmor til 1932, og i 1934 fikk hun Kongens fortjenstemedalje. Som assistent hadde hun først vår datter Sigrid, nå fru Hattestad, senere Aagot Skjenneberg, som også var lærerinne i flere år. Hun avløste frk. Ragna Ihle.

Fru Ingrid Aamodt var knyttet til skolen i mange år i håndgjerning, norsk og

andre fag, avløst av frk. Gunnvor Rykkja (nå fru lensmann Bøhren).

Æren for den vakre have og park vi hadde en gang, må vi la gartner Johannes Heimvik få. Dessverre frøs mange hundre trær for oss vinteren 1928–29.

Hva jeg nå som gammel pensjonist erindrer meg, det er den strålende ungdomsflokk sittende under kateteret. De fleste glade i sang, glade i poesi, i musikk. Og vi hadde det festlig så mang en gang, de unge trengte det. Det falt nok tungt av og til; stilene og regnestykkene og kjemien ikke minst. Og de som ikke kan utstå historie vil jeg ikke tale om, – det er nå en gang ikke noe råd med det! Men peisestuekvelder, elevmøter og festene med dramastykkene, som i 1934 fikk en renessanse, ved Erik Trümmler, kunstneren, musikeren og historikeren (før hadde min hustru stått for scenele-

delsen). Det rettet opp meget og lever nå som gode minner, vil jeg håpe, hos våre forhenværende, den store elevflokk. 1300 på vinterkursene, 400 á 500 de praktiske jentekurser foruten gartnerlærlinger og kursdeltagere, ialt henimot 2000.

Jeg tør nok si, at skolen en tid var et åndssentrum i de indre Østfoldbygder. Tusener har vært her på kurser, fester og stevner. Og som alle folkehøgskoler: gjester fra inn- og utland. En folkehøgskole *må* være gjestfri. De minner om de gamle prestegårder i opplysningstiden i så måte. Stevnet som åpnes i dag vil som sentrum ha Folkehøgskolen. Og som den gamle skoles styrer ønsker jeg de tusener av deltagere et hjertelig velkommen og med ønsket om en god fremtid for den nye skolen, som fortsetter den skole vi for 40 år siden opprettet.

Brandvæsenet paa Mysen

Brandchefen paa Mysen har nu truffet avtale med kommandanten ved Fossumsavsnittets befæstninger, om at det militære brandkorps ved Høitorpaas fort skal staa til disposisjon for Mysen, i tilfælde det skulde være paakrævet.

De militære myndigheter forlanger for dette, *kun* garanti for at eventuelle skader paa korpsets materiel maa bli erstattet av Mysen kommune. Denne garanti blev git i sidste møte i Mysen herredstyre.

Den her trufne avtale betyr et stort plus for Mysen brandvæsen, idet Høitorpaas fort til stadighet raader over et øvet brandkorps, under god ledelse.

Korpset raader ogsaa over endel moderne, kemiske brandslukningsapparater, og vil i paakommende tilfælde kunde indfinde sig i Mysen paa kort varsel, ved bruk av automobiler.

Mysen brandvæsen maa nu sies at staa vel rustet til at værne stedet mot en brandkatastrofe.

Det er et maalbevist og grundigt reorganisasjonsarbeide som her er utført av den nye brandchef, pr. Int. Bakke.

Gjør nu bare alle mand sin pligt naar ulykken er der, er det godt haap om at kunne redde Mysen fra større ildsvaader

Kilde: Indre Smaalenens Avis 1924

Gårdsklokker i Eidsberg

Av Dag Mysen

Informasjonen om gårdsklokkene i Eidsberg er samlet inn av Erling Mustorp og Tollof Dal. Tollof står for Hærlandopplysningene, Erling står bak resten av materialet som er samlet inn.

Stilheten rådde i bygdene våre før den motoriserte tidsalder. Klokkeklängen var den eneste lyden som lød ut over det aller nærmeste miljøet. Sauebjeller og kubjeller hørt langt av gårde. Gamle folk kan enda høre den inne i seg når de lukker øynene og tenker tilbake. Om vinteren lød hestebjellene på sleaføret når mjølka skulle kjøres til mjølkebukken eller til meieriet.

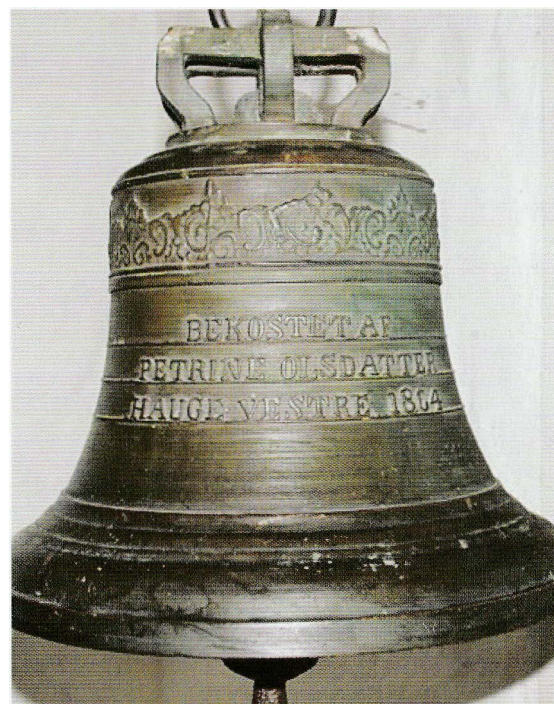
De store klokkene i bygda hørt langt. Kirkeklokkene bar lengst. I godt vinddrag hørt de flerfoldige kilometer unna. De markerte helg og høytid, som ble strengt overholdt over alt.

Folk hadde jo ikke egne klokker, slik som nå. De ble vanlige først etter siste krig. Derfor var gårdsklokkene viktigere. De markerte dagens arbeids rytme og kalte inn til måltider og hvile.

Erling Mustorp forteller

"Klokketårn var noe som hørte med til et gammelt gårdsanlegg. Klokketårnet satt som regel på stabburet, derav navnet stabbursklokka. Noen kalte den også vellingklokka eller matklokka.

Det var som regel stabbursklokke på de største gårdene, de som hadde mye folk i arbeid. De andre gårdene som var uten egen klokke, hørte etter klokkene på nabogårdene.

Forsiden av gårdsklokken fra Vestre Haga med inskripsjon. Henger i peisestuen.

Det ble ringt 3 ganger om dagen til mat. Det var til middag kl 11.00, eftasverd kl 15.30 og til kvelds kl 19.00. Det ble aldri ringt om morgenen, eller når gårdsguttene skulle ut etter måltid, for guttene hadde klokke som ble ringt på inne. Det var halvannen time middags-hvil og en time til eftasverd.

Etter krigen, da folk fikk egne klokker, ble det slutt på ringinga med stabbursklokkene. De som ringte med stabbursklokka lengst, var Haga jordbrukskole, som holdt på så lenge de hadde elever som arbeidet ute på jordene. Skolen ble lagt ned på 70-tallet.»

Baksiden av gårdsklokken fra Vestre Haga med inskripsjon.

Alf Prøysen

har en fornøylig fortelling om betydningen av matklokka på gårdene i gamle dager, i boka «Jinter je har møtt.» (Lørdagsstubber i utvalg av Nils Johan Rud, Bokklubben 1972, s 14-16.)

«Ja, detta skulle vara som liten innleiing om matklokker. Og matklokker og bygda høre i hopes. Så gammal har je vørti at je savne matklokkom når je er på ferie. Je kjem hau når je dreiv å plukke poteter og itte torte å spørja å mye klokka var, for je hadde spord så mange gonger før.

Da var det å spisse øra bortover mot Leingardom, for der gikk klokka fortere enn andre stann og der ringte dom

fysst. Men æille garder hadde skruvd fram klokka en time, itte bære om sammar'n men hele året, det var «klokka etter bygden» og så var det «sæinn ti», det var en time senere.

Men i Leingardom gikk klokka enda fortere, dom ringte tel kvelds en hælvtime før dom andre garda.

Je var så gla i Leinklokka, den var spinkel og spe som ei lita kælvtjelle, men den var fysst og da Leinklokka ringte rette vi ryggen og visste å mye klokka var, så slapp vi å spørja denni fordømmede agronomen som kjørte potetopptager'n og hadde gått på Jønsberg læinnbruksskule.

Det var maten vi tenkte på. Nå skulle vi snart få rette ryggen og sætta øss ved matbordet. Så ringte matklokka på Berj. Den ljome utover æill mark at nå var det kvæl'n, kom å et!

Det var godt matstell på Berj, kjær-ringa der var dotter ått en organist i frå Biri, og hu hadde kunstneriske interesser og kunne tukte mæinn sin med den eine hæinda og spelle på orgel med den andre...

Så ringe klokka på Ås. – Ding dang, ding dang! Fint og rytmisk.

Det er a Johanne, seie gutta på jordom. Dom følge med og kjinne klangen. Jo da, det er a Johanne.

Nei da, det er a Borgny, seie de andre.

A Johanne og a Borgny er to tullførkjer som flire og deinse og ringe tel måls etter som det fell seg. en dom ringe presis og dom veit at det er mange gutter bortover på jordom som retter ryggen når dom høre Ås-klokka svinge ved eftas-leite. Hu Borgny har lært seg å ringe slik som a Johanne gjør. Og ingen kæin høre forskjell.

Så ringe klokka på Gjessom. Det er a

Anette som dræg i tauet der, og da blir det klang. Den går over æille bygder. Men det er inga glad klang. Den er hard, det er som å høre gauken langt utpå hausten da ingen har bruk for gauklåt og drømmer.

Hu Anette har vøri på Gjessom i æille år, helt sea hu vart komfermert, hu har symaskine og kommode og sykkel og æilt har a kjøpt og betalt i rater, og hu let seg itte lure ta gutter ved vegaskjellet en lørdagskveld, hu drømte om noe mer en gong, det skulle vara stort der a Anette drog fram. Stort og ekte.

Og tenera på Gjessom veit at når matklokka ringe så er det æiller skjemt mat, ekte saker, hu Anette kæin snu og vende på det så det blir bra, men bortskjæmt? Nei. Og da får a lov å sykle på bedehuset etterpå.

Hu Anette er ekte. Hu går itte på akkord. Ding dang! Ding dang!»

Så langt Alf Prøysen.

Tollof Dahl

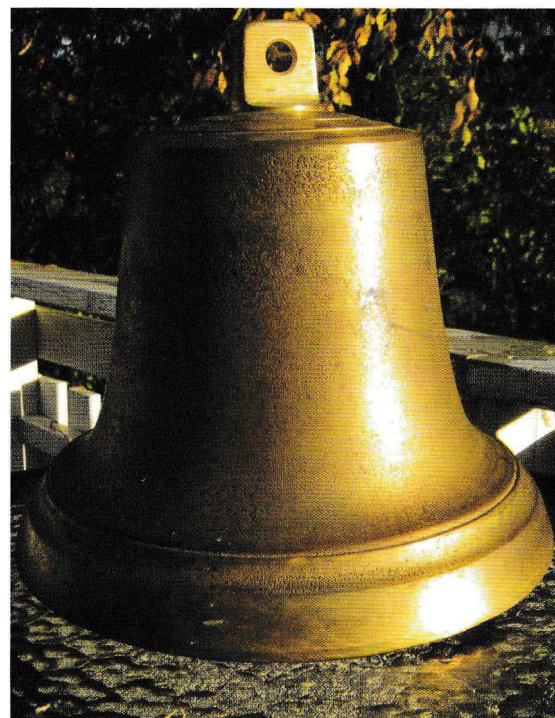
forteller at hestene på Dal stoppa tvert når matklokka ringte. Da skulle de ha mat og stell og hvil før neste draøkt tok til.

På Westerbygårdene

var det ikke stabburklokke, forteller Jorun Garseg. Oldemora hennes, Inger Marie Westerby, hadde så sterk og klar stemme at hun sto ute på høyden ved stabburet og ropte på folka når det var mat å få, og da reagerte hestene. Folk på nabogårdene brukte henne som matklokke.

På Salmonrud

hadde klokka to funksjoner, sier Tove Høie Degnes. Den ringte inn til mat. Da

Gårdsklokken hos Karin og Rolf Kirkeby på Skjørshammer i Eidsberg

ble det ringt på en særegen måte. Men på Salmonrud bodde også sundmannen, som rodde veifarende over til Skiptvet. Han arbeidet på gården når det ikke var noen å frakte over. Når det kom veifarende som skulle skysses over elva, gikk de bort til stabbursklokka og ringte på ferjemannen. Da ringte de med en annen rytme på klokka.

Da Erling Mustorp begynte

registreringen av disse gårdklokkene, viste det seg at mange klokker var tatt ned fordi tårnet hadde råtnet opp. Klokkene sto likevel på gården. De hadde ligget slik i mange år. De fleste gårdsfolk hadde aldri sett dem oppe eller hørt dem ringe. Flere har sagt at de vil sette opp de gamle klokkene på nytt.

Oversikt over gårdsklokker

Holene	Klokka står på taket.
Skubberud	Har hatt klokke, men vet ikke hvor den er.
Skårer	Klokka står på stabburet.
Berger nedre	Klokka står på stabburet.
Berger øvre	Det er merker etter klokketårn inne på stabburet.
Grini nedre	Står på taket.
Grini øvre	Står på taket.
Hersleth nedre	Klokka står på stabburet.
Høitomt	Står på taket.
Homstvedt	Står på taket.
Korgstad	Står på taket.
Våler	Har hatt klokke, men den er tatt ned for lenge siden.
Løken	Står på låvetaket.
Lundeby	Har hatt klokke. Den er forsvunnet.
Svarverud	Klokka står under taket på stabburet.
Ramstad	Klokka er med på gamle bilder.
Torper	Gammel klokke er restaurert og står på stabburet.
Kviller	Har hatt klokke på eget stativ.
Dal	Klokka ble tatt ned da den gamle låven ble revet i 1905.

Gårdsklokke på stabburet på Slitu gård

Narvestad	Klokka sto på Mustorp til 1868 da gården ble solgt på tvangsauksjon. Den er i bronse med to innstøpte sølvdalere. Klokka ble satt på låven på Narvestad. Senere ble den flyttet til stabburet.
Mustorp	Klokka er i bronse, støpt på Holte på Toten i 1878. Innkjøpt til Mustorp samme år. Sto på den gamle tømmerlåven før den ble flyttet til stabburet.
Elsnes	Her lå klokka inne på stabburet. Nytt klokketårn ble bygd på stabburet i 2012. Klokka er støpt i bronse på Toten i 1812.
Haga jordbruksskole	Klokka står på stabburet som ble bygd i 1918. Pen klang, rusten i malmen.
Hjelmark	Klokka sto på stabburet. Ble solgt på auksjon før Arild Mysen kjøpte gården.
Granberg Rånås	Klokke i bronse støpt på Toten i 1883. Klokka sto i tårn på stabburet. Er oppbevart på låven.
Sletner	Ikke klokketårn i dag. Malmklokke oppbevares på gården.
Slitu	Klokketårn på stabburet.
Nordre Garseg	Klokketårn på stabburet. Brukes ikke i dag.
Randem	Stabbursklokke i malm.
Bøltorp	Klokka satt på stabburet før. Den er oppbevart på gården.
Sulerud	Stabbursklokke.
Elvestad	Klokke i tårn på stabburet.
Foss	Hadde stabbursklokke. Tårnet er tatt ned. Klokka oppbevares på gården.
Lekum	Stort stabbur med klokketårn. Klokka er i malm uten innskrift.
Lindhol	Hadde stabbursklokke. Stabburet er revet. Tidligere eier tok den med seg.
Huseby	Stabbur med klokketårn. Bronseklokka er støpt av Nauen i 1870.
Moen (Edvard Moen)	Moraklokke på låven, kjøpt og satt opp av Edvard Moen.
Moen (Øivind Mysen)	Stabbursklokke i malm.
Vestre Haga	Klokketårnet er revet. Bronseklokke støpt av Olsen og Søn i 1864, (Olsen Nauen) Innskrift: Bekostet av Petrine Olsdatter Hauge vestre.
Østre Haga	Klokketårn på låven. Messingklokke.
Torkelsrud	Stabbursklokke i messing, støpt på Svenkerud på Toten i 1870.
Østre Rud	Stabbursklokke i malm.
Søndre Rud	Stabbur med malmklokke.
Søndre Mysen	Nåværende eier har kjøpt en 200 år gammel klokke og skal sette den i nytt klokketårn.

Melleby, Heia	Stabbursklokke.
Høie	Stabbursklokke i malm.
Høye	Stabbursklokke i messing.
Ås	Stabbursklokke i malm.
Dynjan	Klokka satt på låven. Den er tatt ned og oppbevares på gården.
Ultvedt	Messingklokke oppbevares på gården.
Brødremoen	Messingklokke oppsatt på låven.
Hotvedt	Stabburet med klokketårn er revet. Klokka står i Klokkergården, Skaltorp gamle skole.
Vestre Berg	På et gammelt maleri på Berg er det stabbursklokke. Nåværende eier satte opp klokketårn med messingklokke fra Olsen Nauen i 2003.
Duserud	Hadde stabbursklokke i malm. Klokka står på gården.
Haug	Her var det stabbursklokke. Den er sannsynligvis solgt.
Eidsberg kornmagasin, Folkenborg.	Her var stabbursklokke i malm. Den sprakk og er oppbevart på museet. IMysen Rotary ga ny bronseklokke fra Olsen Nauen i 1995.
Saga på Eidsberg stasjon	hadde tute som varslet når det var mat å få.

Olsen Nauen Klokkestøperi

er et klokkestøperi, det vil si virksomhet som lager klokker, i Tønsberg i Vestfold. Støperiet ble etablert 1844 av Ole Olsen, og drives i dag av sjettede generasjon Olsen Nauen. Bedriften holder til på Nauen gård på Sem i Tønsberg kommune, og er i dag Norges eneste klokkestøperi.

Olsen Nauen Klokkestøperi produserer klokkespill, kirkeklokker, skipsklokker, gårdsklokker og mer i klokkebronse, som er en bestemt blanding av kobber og tinn. Firmaet har levert kirkeklokker til de fleste norske kirker. En del av produksjonen eksporteres, dels til misjonskirker, men også til andre kunder. Klokkespillene i Oslo rådhus, Oslo domkirke, Sem rådhus i Tønsberg og Trefoldighetskirken i Arendal er eksempler på klokkespill levert av Olsen Nauen. Firmaet har laget et mobilt klokkespill som leies ut.

Nauen gård har også et lite museum med utstilling av gamle og nye klokker. Her kan en blant annet se Fon kirkes gamle klokke.

Bedriften drives i dag av Morten H. Olsen-Nauen som er klokkestøper i sjettede generasjon. Faren Ole Christian Olsen Nauen ble i 2007 tildelt Kongens fortjenstmedalje i gull for virksomheten.

Kilde: Wikipedia

Krigens hjørne

Arresterte i Eidsberg under krigen 1940-45

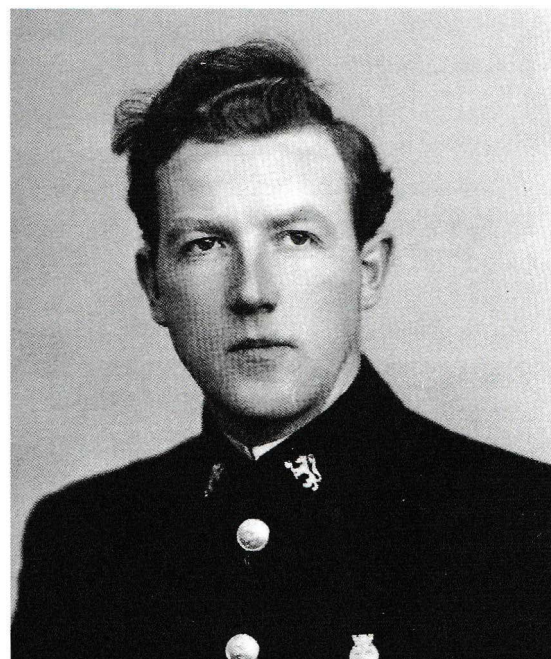
Av Dag Mysen

Denne oversikten er samlet av Johan Vikeby fra Rødenes. Han ble født på Ådalen 11.02.1924 og døde 15.01.2014, nær 90 år gammel. Han ga noe av samlematerialet sitt til Gunnar Lund, Hærland. Resten er gått inn i samlingene i Hjemmefrontmuséet i Rakkestad. Noe av det Gunnar Lund har fått, er delt med meg. Her fikk jeg avgjørende opplysninger om sabotasjen mot Mysen stasjon 16.03.45. Dette ble inkludert i artikkelen som sto i Haakon til jul 2013.

Ofre i motstandskampen

Johan Vikeby var litt med i flyktningstransportene til Sverige i krigens avslutningsdager. Alltid senere var Johan levende opptatt av det som skjedde under krigen i våre bygder. Han var med i den første Tysklandsbrigaden i 1947, og ble sugd inn i politiarbeid gjennom lensmann Lislegaard etter endt militærtjeneste. Han var med å rydde opp i Nord-Norge etter krigen, og fortsatte som politi i mange år, mest i Oslo.

Gjennom posisjonen som polititjenestemann fikk han adgang til gradert materiale langs flerfoldige kanaler og i mange kilder. Dette har muliggjort det

Johan Vikeby.

enorme samlearbeidet som dokumenteres i denne artikkelen.

Johan var en omgjengelig person som det var lett å prate med. Han har lagt ned et stort arbeid i Hjemmefront-museet i Rakkestad.

Her følger navnene på de som ble arrestert i Eidsberg under krigen, og en summarisk oversikt over hvordan det gikk med dem etter arrestasjonen. Mange av dem ble utsatt for langvarige forhør og hard tortur. Flere ble sendt til

Tyskland. Av disse døde én i Bochum, kjøpmann Trygve Ellingsen. Et flertall av norske offiserer ble arrestert 16.08.43 og sendt til interneringsleire i Tyskland som krigsfanger, der de satt til krigens slutt.

Arbeidet med artikkelen har gitt mye til ettertanke. Bak hvert navn skjuler det seg levd liv, ofte med store personlige ofre i en vanskelig og uoversiktlig motstandskamp.

Amundsen, Arthur Emmanuel, f. 29.09.1902, skogsarbeider. Arrestert 06.02.45 for besittelse av radio. Overført til Halden. Løslatt 22.02.45.

Andersen, Gunnar, f. 14.05.1924. Hjelppearbeider. Arrestert som gissel 18.10.44. Overført til Bredtvedt fengsel i Oslo. Løslatt 07.04.45.

Aune, Anne Eline, f. 14.05.1880. Husmor. Arrestert 09.04.43 i bopel for å ha ulovlig radio. Innsatt i Eidsberg Hjelpfengsel. Overført til Oslo 27.04.1943. Vet ikke når hun ble løslatt.

Beyer-Olsen, Herstein, f. 11.10.1890. Rutebileier. Arrestert for kurervirksomhet 16.10.44. Overført til Stapo (Statspolitiet) i Fredrikstad. Overført til Grini 01.11.44 som fange nr. 15481. Satt til freden 8. mai 1945.

Beyer-Olsen, Tor, f. 13.08.1923. Lærer. Arrestert som gissel 17.10.44. Overført til fengsel i Fredrikstad. Overført til Grini 01.11.44 som fange nr. 15428. Satt til freden 1945.

Bjerknes, Peder Alfred, f. 22.08.1895. Jernbaneformann. Arrestert for illegale forhold 27.02.45. Innsatt i Eidsberg Hjelpfengsel. Løslatt 05.03.45.

Brangerud, Gunnar Konrad, f. 31.10.1923. Skoleelev. Arrestert 29.03.43 for flyktningetransport. Overført til Bredtvedt i Oslo. Løslatt 07.04.43.

Bråthen, Harald M., f. 04.10.1918. Gårdsarbeider. Arrestert 20.08.44 for flyktningehjelp. Overført til Fredrikstad. Overført til Grini 29.08.44 som fange nr. 18545. Satt inne til freden.

Christiansen, Karl Ragnar, f. 22.07.1904. Gartnerbestyrer. Arrestert av sikkerhetspolitiet i Mysen 25.04.41 for å ha forhånet NS, tyskerne og den nye statsforfatningen, (Skriv fra Terboven av nov 1940.) Innsatt i Eidsberg Hjelpfengsel. Løslatt 10.05.41.

Dahl, Arnt Johannes, f. 02.09.1911. Lærer. Arrestert som gissel 08.03.45. Overført til Fredrikstad. Overført til Grini 13.03.45 som fange nr. 18545. Løslatt 22.03.45.

Eivindvik, Ole, f. 20.06.1889. Telefonformann. Arrestert for illegale forhold 29.07.42. Overført til Grini som fange nr. 3532. Satt inne til freden 8. mai 1945.

Ellingsen, Trygve, f. 11.03.1898. Kjøpmann. Arrestert 24.05.43 fordi han forhånet NS, tyskerne og den nye statsforfatningen. Overført til Fredrikstad. Overført til Moss. Overført til Grini 17.06.43 som fange nr. 8043. Overført til Rendsburg i Tyskland 22.01.44. Overført til Bochum hvor han døde 03.07.44.

Fure, Olav, f. 30.09.1897. Lærer. Arrestert 30.09.43 fordi han protesterte mot Lærersambandet (nazifiseringen). Overført til Åkebergveien i Oslo. Løslatt 29.01.44. (Fengselet «Åkebergveien» er politiets betegnelse på det vi andre kalte «Botsfengselet».)

Engen, Herleik Arthur, f. 17.03.1913. Gårdsarbeider. Arrestert i bopel av tysk sikkerhetspoliti 31.08.43 for besittelse av våpen og ammunisjon. Innsatt i Eidsberg Hjelpfengsel. Overført Fredrikstad 02.09.43. Løslatt 22.12.43.

Garseg, Ingvald, f. 15.03.1896. Arrestert for besittelse av våpen. Overført til Grini

09.12.42 som fange nr. 5721. Løslatt 27.01.43.

Granli, Thorstein, f. 28.02.1902. Byggmester. Arrestert 10.03.43 for å motarbeide ungdomstjenesten. Overført til Berg leir i Vestfold, også kalt «Quislings Høsegård». Løslatt 02.06.43.

Grefsli, Aksel, f. 10.03.1900. Typograf i Indre. Arrestert 10.03.43 for å motarbeide ungdomstjenesten. Overført til Berg i Vestfold 15.03.43. Løslatt 30.05.43.

Grøndal, Harald Efraim, f. 05.02.1912. Konduktør. Arrestert som flyktningekurér 19.10.44. Overført fengselet i Halden. Overført til Grini 23.12.44 som fange nr. 16521. Satt inne til freden 8. mai 1945.

Gulbrandsen, Gulbrand, f. 01.08.1905. Snekker. Arrestert av statspolitiet på Mysen som gissel 02.02.44. Satt i Eidsberg Hjelpesfengsel i 5 dager før han ble løslatt.

Gaasland, Knut Haug, f. 12.06.1916. Fenrik. Var flyktning i Sverige. Var med en av «Kvarstadbåtene» som ble senket natt til 1. april 1942 og ble tatt til fange av tyskerne. («Kvarstadbåtene»: 10 norske båter som lå internert i Göteborg havn, og som forsøkte å bryte ut av interneringen og den tyske blokaden for å ta seg over til England. Bare to av båtene nådde frem. Fire ble senket av tyskerne og fire fikk karet seg tilbake til Göteborg.) Gaasland ble innsatt som krigsfange i Marlag og Milag Nord. Ble senere overført til Sonnenburg. Fra Sonnenburg ble fangene marsjert til Bergen Belsen, og han ble hentet ut av de hvite bussene i april 1945.

Agnes «Tuppen» Christensen, sykepleier. f. 29.02.1916, gift med Knut Gaasland etter krigen. Arrestert i Sverige 1941 for kurérvirksomhet. Ført til Öreryd leir

for norske krigsfanger, møtte Knut, dro med ham på Kvarstadbåt. Oppbragt av tyskerne utenfor Vinga fyr. Skipperen senket båten, alle ombord ble ført til Tyskland. Overført til Bibrach konsentrasjonsleir i Syd-Tyskland. Sendt til Norge 1. mai 1944, satt tre mnd. på Møllergata 19, løslatt med daglig meldeplikt på Victoria terrasse. Jobbet på Ullevål sykehus og tok imot Knut da de hvite bussene kom dit.

Hafstad, Karl Olaf Olsen, f. 08.08.1885. Tredreier. Ble arrestert 31.05.44 som gissel for en sønn som rømte til Sverige. Overført til Eidsberg Hjelpesfengsel. Overført til Fredrikstad 09.06.44. Overført til Grini 20.06.44 som fange nr. 11495. Overført Berg i Vestfold 04.02.45. Satt inne til freden.

Hafstad, Kåre, f. 22.03.1907. Snekker. Arrestert 30.04.42, trolig fordi han nektet å arbeide på tyske anlegg. Innsatt i Kristiansand. Løslatt 06.05.42.

Hansen, Leif, f. 03.04.1927. Arbeider. Arrestert av grensepolitiet på Ørje 10.02.43 fordi han forsøkte å rømme til Sverige. Innsatt i Eidsberg Hjelpesfengsel og løslatt etter fem dager. Han var bare 15 år gammel.

Hansen, Sigurd, f. 05.10.1903. Møbelsnekker. Arrestert 01.11.42 (ikke anført grunn til arrest). Overført til Vollan, Trondheim. Overført til Falstad 18.11.42 og løslatt dagen etter.

Haug, Arne Johannes, f. 16.08.1918. Møbelsnekker. Arrestert 15.06.43 som gissel for broren som rømte til Sverige. Overført Grini 10.07.43 som fange nr. 12034. Satt inne til freden.

Haugen, Ole Hoel, f. 14.07.1915. Gårdsarbeider. Arrestert for illegale forhold 27.09.44. Innsatt i Eidsberg Hjelpesfengsel. Løslatt 27.10.44.

Haugerud, Asbjørn, f. 12.03.1889. Småbruker. Arrestert 20.10.42 som gissel for sønn som hadde våpen. Innsatt i Eidsberg Hjelpfengsel. Overført Fredrikstad 02.11.42. Overført Grini 10.11.42 som fange nr. 5269. Løslatt 16.01.43.

Haugerud, Erling, f. 10.05.1912. Gårdsarbeider. Arrestert som gissel 02.08.44. Innsatt i Eidsberg Hjelpfengsel. Overført Fredrikstad 28.08.44. Overført til Grini 29.08.44 som fange nr. 13592. Satt inne til freden.

Haugerud, Kåre, f. 13.12.1925. Hjemmeværende. Arrestert 17 år gammel i hjemmet av sikkerhetspolitiet 20.10.42 som gissel for broren som hadde våpen. Innsatt i Eidsberg Hjelpfengsel. Overført til Fredrikstad. Overført til Grini 02.11.42 som fange nr. 5267. Løslatt 16.01.43.

Haugerud, Olaf, f. 14.04.1921. Skogsarbeider. Arrestert 20.11.42 etter angiveri om at han hadde et haglegevær. Innsatt i Eidsberg Hjelpfengsel. Overført til Fredrikstad og til Grini som fange nr. 5268. Løslatt 17.05.43.

Haugerud, Olav, f. 04.03.1896. Intendant. Arrestert og sendt til Grini 13.01.42 som fange nr. 1311. Løslatt etter fem dager. Ingen øvrige opplysninger.

Havnaas, Ragnhild, f. 21.10.1906. Friserdame. Arrestert 25.02.44 for besittelse av ulovlig radio. Overført Grini som fange nr. 10004. Løslatt 16.03.44.

Hjertås, Jacob, f. 25.09.1896. Lærer. Arrestert 20.03.42 for protest mot Lærersambandet. Overført til Grini 30.03.42 som fange nr. 2315. Overført Jørstadmoen 31.03.42. Sendt til Kirkenes på tvangsarbeid. Løslatt 20.11.42.

Haaje, Olaf Wulf, f. 01.06.1904. Lektor. Arrestert som kurér 17.10.44. Overført

Halden kretsfengsel. Overført til Grini 01.11.44 som fange nr. 15483. Overført til fengselsleiren på Høytorp fort, Mysen, 13.03.45. Satt inne til freden.

Iversen, Ivar D., f. 13.02.1914. Anleggsarbeider. Arrestert 03.11.44 for å nekte å arbeide for tyskerne, og overført til Grini samme dag som fange nr. 15555. Løslatt 27.03.45.

Jahren, Karsten Ingar, f. 13.05.1925. Postaspirant. Arrestert 29.03.43 som flyktningehjelper. Overført Bredtvedt fangeleir i Oslo. Løslatt 07.04.43.

Jensen, Arnt Ludvik, f. 27.06.1922. Gårdsarbeider. Arrestert for arbeidsfravikelse, rømt fra tysk arbeid. Arrestert 21.04.44. Innsatt i Eidsberg Hjelpfengsel. Overført Åkerbergvn. i Oslo (Botsfengslet) 24.04.44. Ingen opplysninger om løslatelse.

Johansen, Alf, f. 02.03.1927. Sveitser på gård. Arrestert 29.06.43 som gissel for en bror som rømte til Sverige. Innsatt i Eidsberg Hjelpfengsel. Løslatt etter 16 dager.

Johansen, Arne, f. 09.09.1917. Sjømann. Arrestert for sabotasje 15.12.43. Overført Vollan i Trøndelag. Overført Grini 23.05.43 som fange nr. 7779. Overført Sachsenhausen i Tyskland som fange nr. 68183, og satt der til freden kom.

Johansen, Kåre Jørgen, f. 01.11.1911. Arbeider. Arrestert 16.10.42 for arbeidsnektelse på tyske anlegg. Overført fengsel i Kristiansand som fange nr. 1384. Løslatt 23.10.42.

Johansen, Ragnhild, f. 19.02.1910. Husmor. Arrestert for illegale forhold 12.03.45. Overført Stapo i Fredrikstad, hvor hun trolig satt til freden kom.

Johansen, Reidar, f. 16.07.1894. Avisbud. Arrestert 22.02.44 for illegale forhold samt besittelse av radio. Innsatt i

Eidsberg Hjelpfengsel. Overført Oslo. Overført Grini 25.02.44 som fange nr. 9997. Løslatt 28.03.45.

Karlsen, Harald, f. 25.01.1916. Gårdsarbeider. Arrestert 14.12.43 for besittelse av ulovlig våpen. Innsatt i Eidsberg Hjelpfengsel. Overført Stapo i Fredrikstad. Vet ikke når han ble løslatt.

Karlsen, Karl Oskar, f. 25.05.1895. Grovarbeider. Arrestert 13.07.43 som gissel for en sønn som rømte til Sverige. Innsatt i Eidsberg Hjelpfengsel. Løslatt 23.09.43.

Karlsen, Kristian, f. 24.05.04. Grovarbeider. Arrestert 20.11.42 for besittelse av ulovlig radio. Innsatt i Eidsberg Hjelpfengsel. Overført til Åkerbergvn. i Oslo 04.12.42. Overført Grini 10.12.42 som fange nr. 5741. Løslatt 13.01.43.

Kjeserud, Einar Johannes, f. 16.06.1901. Sjøfører. Arrestert for flyktningehjelp 31.07.41. Overført Stapo i Fredrikstad. Overført Møllergt. 19 i Oslo 09.08.41. Løslatt 19.01.42.

Krüger, Kristen, f. ?. Ingeniør. Arrestasjonsgrunn ukjent. Overført Åkerbergvn. i Oslo som fange nr. 2972. Overført Bredtvedt 15.05.43. Løslatt 30.06.43.

Kvil, Peder, f. 19.04.1890. Kaptein. Arrestert som kurér 20.10.44. Overført Halden. Overført Grini 01.11.44 som fange nr. 15477. Løslatt med freden 8. mai 1945.

Larsen, Martin, f. 03.07.1876. Hjulmaker. Arrestert for ulovlig avlytting av radio 20.04.43 av grensepolitiet i Mysen. Innsatt i Eidsberg Hjelpfengsel. Overført Åkebergvn. i Oslo 27.04.43. Løslattelsesdato ukjent.

Leine, Bjarne, f. 28.10.1913. Offiser, fenrik i Hæren. *Alle norske offiserer ble arrestert 16.08.43 som krigsfanger.* Også Leine ble arrestert og sendt til Grüne

i Tyskland som fange nr. 883. Overført Schildberg. Overført Luckenwalde og satt der til freden.

Lislerud, Ingeborg, f. 03.06.19.21. Gårdbruke rdatter. Arrestert i Ørje av grensepolitiet 26.04.43 fordi hun forsøkte å flykte til Sverige. Innsatt i Eidsberg Hjelpfengsel. Overført Åkebergvn. 27.04.43. Overført Bredtvedt. Overført Grini 04.05.43 som fange nr. 7490. Løslatt 24.05.43. Hun var også arrestert som gissel 13.11.42 og løslatt åtte dager etter.

Lislerud, Johan Olav, f. 01.05.1904. Bil-eier. Arrestert 21.12.44 av statspolitiet i Mysen for besittelse av ulovlig radio. Innsatt i Eidsberg Hjelpfengsel. Overført Fredrikstad 22.12.44. Overført Grini 23.12.44 som fange nr. 17212. Satt inne til freden.

Lislerud, Ole, f. 24.06.1911. Gårdsbestyrer. Arrestert som gissel 30.08.43 fordi broren rømte til Sverige. Innsatt i Eidsberg Hjelpfengsel. Løslatt 18.09.43.

Lund, Harald Ditlev, f. 04.10.1900. Kjøpmann. (H. D. Lund). Arrestert 25.02.44 for ulovlig besittelse av radio. Overført Grini 25.02.44 som fange nr. 9971. Løslatt 16.03.44.

Lund, Otto Johan, f. 10.08.1896. Disponent. Arrestert av ukjent grunn 11.12.43. Innsatt i Eidsberg Hjelpfengsel. Løslatt 18.12.43.

Lundsrud, Hermann, f. 23.06.1908 i Rødenes. Journalist. Arrestert for arbeidsnektelse 31.07.44. Innsatt i Eidsberg Hjelpfengsel. 07.08.44 ble han transportert til Mosjøen for tysk tvangsarbeid av lensmannen i Mysen.

Lysaker, Trygve Johan Kongerud, f. 08.03.1917. Student. Arrestert i forbindelse med studentaksjonen 20.10.43. Overført til Bredtvedt. Overført til Berg

i Vestfold 09.12.43 ble han overført til Sennheim i Tyskland. Overført Bitschweiler. Løslatt 24.11.44.

Løkka, Jens Leif, f. 01.07.1913. Gårdbruker. Arrestert 22.10.42 for besittelse av ulovlig våpen. Innsatt i Eidsberg Hjelpéfengsel. Overført til Stapo i Fredrikstad 02.11.42. Overført Grini samme dag som fange nr. 5266. Løslatt 17.05.43.

Mansås, Martin, f. 21.01.1893. Småbruker/møllergutt. Arrestert av statspolitiet i Mysen 30.06.43 som gissel for stesønn som rømte til Sverige. Innsatt i Eidsberg Hjelpéfengsel. Overført Moss kretsfengsel 10.07.43. Overført Grini samme dag som fange nr. 12035. Løslatt 26.02.44.

Moberg, Karl Einar, f. 31.01.05. Kjøpmann. Arrestert for besittelse av ulovlig radio 23.02.44. Overført Grini 25.02.44 som fange nr. 9976. Løslatt 06.03.44.

Myhre, Ole A., f. 14.08.1900. Løytnant i Hæren. Arrestert som krigsfange 16.08.43. Overført Schildberg i Tyskland som fange nr. 812. Overført Luckenwalde. Satt til freden.

Nikolaysen, Erling, f. 19.01.1908. Formann. Arrestert 19.07.43 for ikke å ha møtt på beordret tyskerarbeid. Innsatt i Eidsberg Hjelpéfengsel. Overført Stapo i Fredrikstad 24.07.43. Løslatelsesdato ukjent.

Nicolaisen, Ragna, f. 14.07.1899. Skolekjøkkenlærerinne. Arrestert 26.06.43 for illegal virksomhet. Innsatt i Eidsberg Hjelpéfengsel. Overført Stapo i Fredrikstad 28.06.43. Overført Grini 10.07.43 som fange nr. 12029. Løslatt 09.09.43.

Nøstdal, Ludvig, f. 25.07.1900. Sørenskriver. Arrestert i sin bolig i Mysen 20.07.43 som mistenkt for å arbeide med Milorg. Mistanken om dette var jo berettiget da han faktisk var leder for

Milorg. i Indre Østfold. Tyskerne fant ikke ut av dette. Overført Stapo i Fredrikstad. Overført Berg fangeleir i Vestfold. Løslatt 21.12.43.

Nythé, Egil Kjell, f. 12.05.1911. Bilmekaniker. Arrestert 03.09.42 for organisasjon av flyktningetransporter. Overført til Grini fra Stapo i Fredrikstad 16.03.43 som fange nr. 6936. Løslatt 20.12.43.

Olsen, Arne, f. 21.12.1922. Snekker. Var i Sverige som flykting. Mønstrer på en av «Kvarstadbåtene» som kokk. Båten ble senket og Olsen tatt til fange av tyskerne. Var i flere fangeleire i Tyskland og endte opp i Sachsenhausen der han satt til freden.

Olsen, Tor, f. 03.09.1924. Arrestert 03.09.42, trolig for arbeidsnektelse. Overført Vollan fengsel i Trondheim som fange nr. 790. Løslatt 12.10.42.

Pettersen, Johan Olaf, f. 18.10.1901. Garver. Arrestert 17.05.44 for besittelse av ulovlig radio. (Han lyttet aktivt på London.) Innsatt i Eidsberg Hjelpéfengsel. Overført Bredtvedt 31.05.44. Overført Grini 11.07.44 som fange nr. 11770. Satt inn til freden.

Ruge, Otto, f. 09.01.1882. Generalmajor og sjef for Hærens Overkommando i 1940. Arrestert 07.06.40. Innsatt på Grini. Overført til Königstein i Tyskland. Derfra til Thorn i Polen. Overført Schildberg. Overført Lückenwalde som fange nr. 110 og satt der til freden kom. Han var internert som æresfange. Som pensjonist bodde han i æresbolig på Høytorp fort (Rugevillaen). Han var frivillig lagerfører for HV i Eidsberg.

Røine, Jan Henrik, f. 03.03.1927. Skoleelev. Arrestert 29.03.43 for flyktningehjelp, så vidt 16 år gammel. Overført Bredtvedt i Oslo etter avhør av Stapo i Mysen. Løslatt 07.04.43.

Røine, Sverre, f. 19.10.1896. Tannlege. Kaptein i Hæren. Arrestert som krigsfange 16.08.43. Overført Grüne i Tyskland som fange nr. 706. Overført Schildberg. Overført Lückenwalde og satt der til freden.

Skattum, Ingvar, f. 09.05.1922. Student. Arrestert under studentaksjonen 30.11.43. Overført Stavern. Overført Sennheim i Tyskland. Overført Buchenwald. Satt der til freden kom.

Schøplin, Urban, f. 04.02.1914. Skuespiller og gårdsarbeider på Sletner. Arrestert 05.10.42 av lensmannen i Eidsberg fordi han var tysk statsborger og ikke møtte til tysk militærtjeneste. Innsatt i Eidsberg Hjelpfengsel. Overført Fredrikstad 06.11.42. Overført Grini 09.12.42 som fange nr. 5723. Overført til fangenskap i Tyskland. Satt der til freden kom.

Skaug, Haldor Johannes, f. 30.06.1918. Typograf. Arrestert 24.02.44 for ulovlig besittelse av radio. Overført Grini 25.02. som fange nr. 9998. Løslatt 16.03.44.

Sletten, Olaf Olsen, f. 25.09.1893. Veivokter. Arrestert i bopel av grensepolitiet 08.06.44 som gissel for sønn som hadde rømt til Sverige. Innsatt i Eidsberg Hjelpfengsel. Overført Fredrikstad 17.06.44. Overført Grini 20.06.44. som fange nr. 11493. Overført Berg i Vestfold 04.02.45. Satt inne til freden.

Trippestad, Erling, f. 03.07.1916. Møbel-snekker. Arrestert av grensepolitiet 08.04.43 som kurer (grenselos) etter å ha vendt tilbake fra Sverige. Innsatt i Eidsberg Hjelpfengsel. Overført Åkebergvn. i Oslo 20.04.43. Overført Grini 27.04.43 som fange nr. 7440. Løslatt 14.05.43.

Skjenneberg, Karl, f. 09.02.1898. Gårdbruker. Arrestert som gissel 02.02.44.

Overført Fredrikstad. Overført Grini 14.04.44 som fange nr. 10580. Overført Berg i Vestfold 04.05.45. Satt der til freden kom.

Smådal, Ivar, f. 07.10.1906. Maler. Arrestert 15.03.43. Arrestasjonsgrunn ukjent. Overført Berg fangeleir i Vestfold. Løslatt 31.05.43.

Svendsen, Åse Marie, f. 07.04.1926. Kjøkkenpike. Arrestert 11.02.43 etter ordre fra kommandant Klinge, anklaget for å ha stjålet sigaretter fra tyskerne på Høytorp fort. Innsatt i Eidsberg Hjelpfengsel. Løslatt etter frifinnelsesdom 17.02.43.

Teien, Knut, f. 20.04.1912. Rørlegger. Arrestert 17.02.43. Arrestasjonsgrunn ukjent. Overført Fredrikstad. Overført Grini 12.03.43 som fange nr. 6902. Løslatt 17.05.43.

Thidemandsen, Arthur Emmanuel, f. 25.09.1902. Murer. Arrestert av sikkerhetspolitiet 06.02.45 som gissel for bror som hadde rømt til Sverige. Innsatt i Eidsberg Hjelpfengsel. Løslatt 22.02.45.

Thorsen, Hans, f. 11.06.1898. Overkonduktør. Arrestert 19.03.43 for mistanke om deltakelse i Milorg. Overført Berg fangeleir i Vestfold. Løslatt 11.05.43.

Thorsen, Iver, f. 10.06.1914. Skogsarbeider. Arrestert 16.06.43 av grensepolitiet i Ørje for fluktforsøk til Sverige. Innsatt i Eidsberg Hjelpfengsel. Overført Åkebergvn. i Oslo 22.06.43. Løslatt 29.06.43.

Thorkildsen, Svein, f. 18.06.1926. Snekkerlærling. Arrestert 29.03.43 for flyktningehjelp. Overført Bredtvedt 30.03.43. Løslatt 07.04.43.

Thveten, Trygve, f. 14.11.1892. Tapetsermester. Løytnant i Hæren. Arrestert første gang 01.04.43 og overført Berg i Vestfold. Løslatt 01.07.43. Arrestert

igjen som krigsfange 16.08.43. Overført til Schildberg i Tyskland som fange nr. 829. Overført Lückenwalde. Satt her til freden kom.

Trømborg, Hans Antonsen, f. 29.08.1884. Gårdsarbeider. Arrestert som gissel 25.02.44. Innsatt i Eidsberg Hjelpefengsel. Overført Grini 26.02.44 som fange nr. 10007. Løslatt 05.07.44.

Magnor, Wulf Tønder, f. 25.12.1909. Konduktør. Arrestert 19.10.44 som kurér (grenselos). Overført Fredrikstad. Overført Grini 01.11.44 som fange nr. 15478. Satt her til freden kom.

Viik, Johan Oskar, f. 19.06.1885. Ankom Grini 13.01.42 som gissel, som fange nr. 1306. Løslatt 20.01.42.

Wolen, Per Pauli, f. 03.03.1893. Overkonduktør. Arrestert 16.03.43 for å ha forhånet NS, tyskerne og den nye statsforfatningen. Overført Berg i Vestfold 18.03.43. Ble her innestengt i skyllerommet på kjøkkenbrakkas i 45 dager. Løslatt 31.05.43.

Ysterud, Jørgen, f. 07.04.06. Sjøfører. Arrestert av ukjente årsaker og overført Åkebergvn. i Oslo 03.02.43 som fange nr. 2016. Løslatt 12.02.43.

Østeby, Hans Kåre, f. 20.03.1916. Kontormann. Arrestert som kurér (grenselos) 16.10.44. Overført Møllergata 19 den 21.10.44. Overført til Grini 28.03.45 som fange nr. 18952. Satt her til freden kom.

Aaberg, Karl Einar, f. 31.01.1905. Handelsmann. Arrestert for illegale forhold 23.02.44 av sikkerhetspolitiet i Mysen. Innsatt i Eidsberg Hjelpefengsel. Overført Oslo 25.02.44. Løslatelsesdato ukjent.

Aamodt, Rolf Petter, f. 17.02.1909. Gårdbruker. Fenrik i Hæren. Arrestert 16.08.43. Overført Schildberg i Tyskland som fange nr. 704. Overført Lückenwalde. Satt der til freden kom.

Åsgårdsbråten, Arne Olsen, f. 21.12.1922. Snekker. Var flyktning i Sverige. Kom ombord i en «Kvarstadbåt» som ble senket, og ble tatt til fange av tyskerne. Overført Marlag und Milag Nord. Overført Rendsburg. Overført Sonnenburg i Polen. Overført Sachsenhausen som krigsfange, og satt her til freden kom.

Herman Lundsrud,

en av de arresterte, skrev en del dikt.

*Godt voksne lesere husker
sikkert diktene hans
fra Indre Smaalenenes Avis.
Vi gjengir et av hans dikt her.*

De gamle slekter

*Oppi åsen lå «Røverborgen»
med knuste ruter og ingen dør.
Men ganske tidlig en mandag
morgen
hørtes stemmer derfra som før.*

*Så var det atter folk i huset:
En eldre kone, en gammel kall.
Og et stykke borte var bekkebruset.
Nå er allting i stygt forfall.*

*Hvorfor huset fikk det navnet?
Ja, ikke vet jeg det, min kjære venn.
Men det het seg at en var savnet
og aldri mer kom til rette igjen.*

*Og ryktet gikk om så mange ting
som slettes ikke var riktig bra.
En ~~kar~~ ligger ved veiens sving!
var det flere som kom og sa.*

*De gamle slekter blir alltid borte.
Men alltid kommer det nye til
i uker ~~lange~~, i dager korte.
Et selsomt drama i livets spill.*

Christian Hansen fra Hærland

Av Unni Gangnæs

Christian Hansen.

Ved et tilfelle kom jeg over et gammelt udatert, slitt avisutklipp om Christian Hansen, født 8. oktober 1788 på Brandsrud i Hærland. Fattiggutten som ble forvalter ved Brekke, Sanne og Soli bruk og som fikk medaljen for borgerdåd ved kongelig resolusjon den 21. november 1855. Hvem var denne mannen som arbeidet seg ut av fattigdom og frem til å bli den mektige forvalter av Brekke, Sanne og Soli bruk? Den samme mann som levde militærlivet i krigsårene 1807–1814 og som var eslet til en militær karriere. Ja, hvem var han?

Oppvekstårene

Christian Hansens foreldre het Hans Eliassen Bache og Anne Christensdatter Brandsrud. Foreldrene var leilendinger på halve Brandsrud og levde under kummerlige kår. Som den eldste av barna måtte Christian tidlig ut av hjemmet for å gjøre nytte for seg på andre gårder i bygda. Den 22. oktober 1804 ser vi av kirkeboken at han ble konfirmert i Eidsberg kirke. 14 år gammel var han i 1802 blitt dreng hos futen i Rakkestad fogderi, Lars Otto Grundt, som kjøpte gården Huseby i Eidsberg i 1821. Christian hadde ikke fått nevneverdig skolegang i sin omskiftelige tilværelse, og arbeidet som dreng var heller ikke av en slik beskaffenhet at det ga ham særlig anledning til å skolere seg. Gutten viste seg imidlertid lærevillig og uttrykte overfor futen Grundt at han gjerne ville lære seg et håndverk som en framtidig levevei.

Christian ble så med Grundts samtykke skomakerlærling i Christiania, men der ble han så ille behandlet at han i 1806 igjen var tilbake hos Grundt. Der arbeidet han som assistent for en omreisende bondeskomaker som holdt til på gården en tid. I 1808 fikk han arbeid som tjener hos generalmajor Peder Lund på Huseby.

Livet som soldat og offiser under 7-årskrigen 1807–1814

Dette var turbulente år med Norge innblandet i 7-årskrigen, og 20 år gamle Christian fulgte med generalmajor

Peder Lund ut i felten. Slik fikk han overvære krigshandlingene på Lund i Høland, og deltok i angrepet mot svenskene på østsiden av Dur sjø i Rødenes under oberst Andreas Samuel Krebs sin kommando. Ved utgangen av 1808 ble Christian ansatt som nasjonal korporal ved det Eidsbergske kompani av det Nordenfjeldske Infanteriregiment. Han meldte seg til tjeneste ved Fredrikstad garnison 2. januar 1809. Han gjennomgikk først eksersisskolen før han kom inn på regimentets underoffisersskole. Med sin slette boklige utdannelse slet han med å lære seg å lese og skrive, men etter hvert såpass godt at han kunne skrive vaktrapporter. Kri- gen gikk sin gang, og hans regiment ble utkommandert til tjeneste på Vestlan- det, men Christian forble i garnisonen i Fredrikstad frem til 30. juni 1810. Da ble den bataljonen han tjenestegjorde ved, avgitt til det nyopprettede skarpskytter- regimentet på Kongsvinger under oberst Krebs sin kommando. Som nasjonal soldat og etter å ha vært i Fredrikstad garnisons tjeneste uavbrutt i 1½ år, fulgte Christian Hansen oberst Krebs til Kongsvinger. Han var på denne tiden blitt forlovet med Anne Gundersdatter, f. 1791 i Askim. Hun hadde i 1801 sitt opphold på gården Mustorp i Eidsberg, på futens godhet, som det står. Chri- stian Hansen som nå fikk boklig sko- lering på Kongsberg, steg i gradene og ble adjutant for løytnant J. Bang. Han var også en tid underoffiser ved Regiments- kontoret. Hele tiden var han opptatt av å lære mest mulig og ta igjen det for- sømte.

Han ble utnevnt som Kommanderser- sjant, og i 1812 beordret til å innfinne seg ved det Eidsbergske kompani, som

tilhørte 2. bataljon av det Aggerhusiske Skarpskytterregiment. Et kompani som skulle stå klar til utrykning til enhver tid, ifølge prins Christian August sin ordre. Det var tunge år i Norge, ikke minst i Smaalenene Amt med sin nære grense mot Sverige. Det var dyrtid i regionen, og særlig ille var det i 1812. Sult og sykdom var alminnelig blant folk. Hungersnøden herjet. Likevel ble det bestemt at grensefestningene skulle bemannes og magasiner opprettes.

Prins Christian August befant seg på Askim prestegård høsten 1813 hvor planen for et angrep mot Sverige skulle legges. Et angrep som det aldri ble noe av. Christian Hansen ble samme året utnevnt til regnskapsfører for bataljo- nen. Denne stillingen innehadde han til slutten av 1813. Et kvantesprang for en mann som startet sitt voksne liv nærmest som analfabet. I 1814 fikk han tilbud om en fortsatt militær karriere, men etter råd fra futen Lars Otto Grundt takket han nei. En militær karriere var dermed bragt til ende.

Christian Hansen og Anne Gunders- datter giftet seg 29. april 1815 i Eidsberg kirke med futen Grundt og lensmann Lund som vitner. Anne Gundersdatter var da 23 år gammel og blir flere steder omtalt som Grundt sin pleiedatter. Hun oppholdt seg imidlertid på Buskildsrud da hun og Christian Hansen giftet seg.

Forvalteren på Sætre møllebruk i Hurum

Christian Hansen ble i 1815 ansatt som fullmektig ved Sætre Saug og Møllebrug i Hurum. De flyttet dit, og den 4. januar 1816 fikk de sin førstefødte, Christen Anton Hansen. Gutten ble døpt i Hurum 3. mars samme året. Jeg tar med dette

fordi denne sønnen kom til å etterfølge sin far som forvalter av Brekke og Soli Brug.

Christian Hansen ble værende i 12 år som sjef på møllebruket i Hurum. Han gjorde en stor innsats og ble berømmet for dette. Han bragte møllebruket opp fra forfall og ulønnsom drift, til å bli et mønsterbruk ved å ta i bruk nye metoder. Blant annet anskaffet han en helt ny stampe- og slemmeinnretning på bruket som skapte stor interesse da det produserte førsteklasses malt kritt. Han anskaffet også en tjæreovn og andre praktiske innretninger. Også en stampemølle med en presseinnretning for vadmél.

Christian Hansen så også behovet for å anlegge veier slik at folk kunne komme seg kjørende til kirke gjennom Sætreskogene også utenom sommertid. Han fikk også lagt om en del av veien mellom Drøbak og Drammen til stor lettelse for de veifarende.

Tiden på Brekke bruk i Rakkestad

Etter 12 år fant Christian Hansen at tiden var inne til å søke en mer inntektsbringende stilling. Han ble tilbudt stillingen som forvalter ved Brekke Brug i Rakkestad, og familien flyttet dit i 1827. Dette bruket var betydelig større enn det på Hurum, men var også i en elendig forfatning. Underbrukene på Vidnæs, Gierrestad, Stemme og Gabestad var ikke bedre stilte. Alle disse tilhørte bankierhuset Thomas Johannessen Heftye og sønn i Christiania.

Hansen lyktes i å fornye brukene og skape lønnsom drift. Han fikk reist et bordhus på Brekke til å oppbevare det ferdigskårne tømmeret i. Av erfaringen fra Hurum fikk han anlagt en tjæreovn for å utvinne tjære av vrakede materia-

Christian Hansen.

ler. Han var uoppslitelig når det gjaldt å finne nye praktiske løsninger. Etter Hansens plan ble sognets kirke, Os annekskirke ombygd og utvidet, og den halve mil lange veien over Grytelandskogen opparbeidet. Ikke rart at han ble lagt merke til.

Forvalteren på Sanne og Soli bruk i Tune

Bankierhuset Heftye og sønn kjøpte i 1836 Sanne og Soli bruk i Tune. Også dette bruket var preget av forfall og ulønnsom drift, og eierne ansatte Christian Hansen som nærmest eneveldig forvalter også på dette bruket. Det første han gjorde, var å utarbeide en omfattende plan til brukets forbedring. Et arbeid som var beregnet å koste ca. 50 000 spesiedaler. Han ville øke brukets produksjonsevne, og for å nå dette målet anla han bl.a. en dam tvers over

hele elven overfor Soli bruk. Videre ble det anlagt en vannledning som var 700 alen lang og 10 alen bred. Sammen med flere andre forbedringer klarte han å øke skurproduksjonen fra 5000 tylfter årlig til opp mot 18 000. Ikke rart at eierne applauderte.

For å kunne frakte skuren fra bruket, anla han en 800 meter lang dobbeltsporet jernbane over elven nedenfor bruket. Det ble bygd syv sirkelsager, fire tjæreovner og kornmølla måtte utvides. Hansen så også at brukets bygninger og arbeiderboliger måtte settes skikkelig i stand. Teglverket på den andre siden av elva fikk han også utbedret.

Han så også at fløtningsvesenet på Glomma fra Mørkfoss og nedover måtte forbedres. Lensa ved Lindhol i Eidsberg var utilstrekkelig. Han fikk etablert et nytt lenseanlegg ved Næs i Skiptvet og ved Buskildsrud i Eidsberg. Det viste seg å være en klok investering. De nye lense-
ne kunne ta imot bortimot det dobbelte av hva lensa ved Lindhol klarte.

Christian Hansen ble oppfattet som streng, men rettferdig som arbeidsgiver. Han krevde at arbeidsfolkene på bruket skulle være arbeidsomme, pliktoppfyl-
lende og lydige. Arbeidsviljen skortet det ikke på, da folkene var glade i arbeidet sitt og ofte brukte søndagene til å rydde opp og gjøre sagene istand. På den andre siden var det tidvis fyll og slagsmål ved dette bruket som så mange andre steder. Christian Hansen innførte bøter og annen straff for den som kom full på arbeidet.

Ifølge Tune bygdeboks opptegnelser fikk Christian Hansen fjernet skjenkeret-
ten til ferjestedet ved Soli. En rett som opprinnelig var en godtgjørelse for ved-
likeholdsbehovet av Isebrua.

I Tune bygdebok 1800–1930 kan vi lese mye mer om forvalter Christian Hansens tid som forvalter av Brekke, Sanne og Soli bruk. I 1840 overtok hans sønn Christen Anton den daglige ledelsen av brukene, men faren var fortsatt den formelle forvalter frem til 1860. I 1865 kunne de feire sitt gullbryllup Christian Hansen som da var blitt 77 år gammel kunne se tilbake på et særdeles rikt liv. Fattiggutten fra Hærland, som mot alle odds fra barnsben av, viste hva evner, selvdisciplin og arbeidsomhet kan bringe med seg av fremgang gjennom livsløpet. Han glemte imidlertid aldri sin bakgrunn og kjente hele livet på sin manglende skolegang under oppveksten.

Christian Hansen døde 6. august 1869 på Brekke.

Kilder:

- Ukjent, udatert avisutklipp fra slutten av 1800-årene i
- «Tune 1800–1930» av Sven G. Eliassen.

Mor Anna forteller fra sine barne- og ungdomsdager

Gjenfortalt av Karl Ole Engen

Da vi var små fortalte, leste og sang mor mye for og med oss. Hun lærte oss mange sanger og fortalte om sin egen oppvekst. Særlig under krigen hadde vi underholdningskvelder med sang, fortellinger og opplesninger. Vi hadde ikke radio, ett godt samlingssted som tyskerne tok fra oss høsten 1940. Fra disse kveldene vil jeg nå fortelle hva jeg husker hun fortalte om den tiden – hun vokste opp på Herland.

Mor lærte oss alle «Fader Vår». Hver kveld etter at vi hadde lagt oss måtte hver og en av oss lese «Fader Vår».

Far var 31 år da han kjøpte Herland på tvangsauksjon i 1904. Han betalte kr 16 000 for eiendommen.

Jeg var født 19. februar 1901 på Hærland prestegård som far forpaktet. Vi flyttet til Herland 14. oktober 1904, som var vanlige flyttedato på den tiden.

De som var med på flyttelasset var far, Karl Bergersen Tangeland, f. i 1873, som senere tok navnet Herland, og da måtte vi, hele familien, ta samme etternavn – Herland. Etter gammel skikk skulle vi jo hett Karlsen til etternavn. Videre var det mor, Hilda f. Bjørnerud i 1878, barna Knut f. 1897, Laura f. 1899, meg Anna f. 1901, Dagny f. 1902 og Johan f. i 1904. Alle var født før vi kom til Herland. Etter at vi kom til Herland kom Gudrun f. 1909, Klaus f. 1916 og Astrid i 1919.

Vi kom ikke til noe mønsterbruk. Eiendommen ble solgt på tvangsauksjon og far fikk tilslaget på kr 16 000. Eiendommen bestod av hovedbygningen bygd i 1855, flere gamle uthus, stabbur og arealet var i alt 400 da.

Hovedbygningen

Jeg husker at kjøkkenet, kammerset og mellomstua ble pusset opp og møblert. Mellomstua var veldig stygg. Den hadde forrige eier brukt som vedskjul. Her var det sagkrakk og huggestabbe. Det var tydelig merker på gulv og vegger. For å komme gjennom vinterkulda var bord og stokker tatt fra uthusa, båret inn, hugd og brent. Slik kunne han holde kulda ute om vinteren. Han hugde materialer fra uthusene. Ja, til og med stigene til oversengene brant han opp.

Kjøkkenet var stort med en spesiell stor vedkomfyr. Det var langbord med krakker. En stol i hver bordende hvor mor og far hadde hver sin plass. I et hjørne var det bygd en skapseng i to etasjer. Her hvilte far middag mens ho mor og vi jentene ryddet og vaska opp etter middagen. Hestene skulle få hvile og mat, så «middagshvila» sammen med kaffe varte ca. 2 timer før arbeidet kom i gang igjen.

Det var stor bordsetning. I familien var det 7–8 stykker og i tillegg kom alle som arbeidet på gården. I byggetiden hadde alle som var med på byggingen kost og noen også losji. I enkelte tider måtte vi

barna spise i «kammerset.» Jeg kan ikke forstå hvordan mor kunne greie alt med oss ungene som var for små til hjelp. Det var ikke strøm. All mat som skulle kokes måtte lages på vedkomfyren. Det gikk med mye ved som vi ungene bar inn. Vi fyrte med ved til matlaging både sommer og vinter. Om vinteren måtte vi fyre på soverommene oppe. I høytider – særlig i julen ble det fyrte også i de andre rommene i første etasje.

Til lys i mørketida brukte vi oljelamper både inne i hovedbygningen og ute hos dyra. Det var mange ganger vanskelig å arbeide når vi stadig måtte ha med lampa. Vi måtte jo ha lys når vi hentet høy til dyra. Det var farlig for husbrann derfor måtte vi være ekstra forsiktig med varmen særlig i høylauene. Vi satte lampa høyt oppe for at lyset skulle komme over der hvor høyet ble hentet.

Jeg husker godt da strømmen kom. Det var reine høytid da vi bare skrudde på en bryter og lyset kom på for første gang. Det var i fjøset vi fikk se det første lys fra elektrisk strøm. Det var en opplevelse jeg aldri glemmer. Nå fikk vi lys uten å bære med oss oljelamper. Det ble også utelamper, og vi kunne se og gå ute selv i mørke høst- og vinterkvelder uten medbrakt lys.

I storstua var det ikke møbler, bare krakker langs veggene. I høytider som jul var storstua i bruk. Juletreet stod midt på gulvet til langt ut i januar. Da var det juletefester her, og alle i nabolaget, store og små, var innbudt. Det var store familier den gang, så vi ble mange. Det var god plass med gang rundt juletreet med levende lys. Det var mange barn og voksne, i nabolaget Alle var med, så det ble fullt hus og mye moro. Jeg kan ikke huske om vi fikk juleposer,

men julemat og kaker var det nok av.

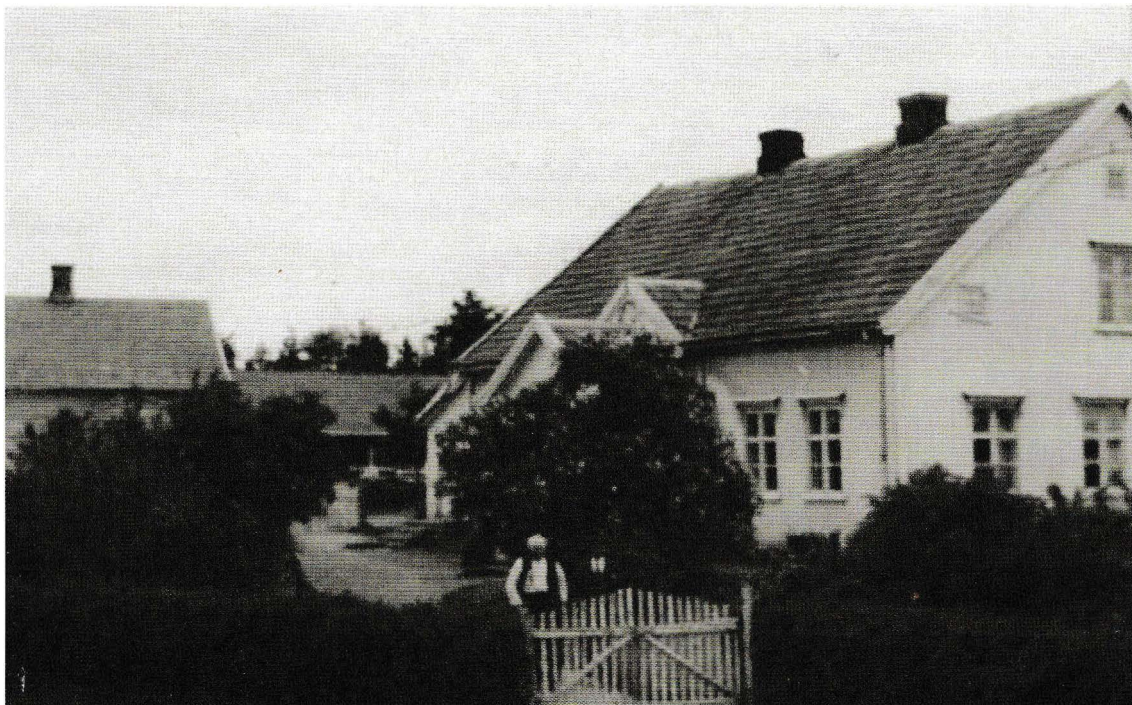
Det var juleselskap bare for voksne. Vi ungene lurte oss ned og tippet i nøkkelhullet. Vi hørte musikk og vi så at de danset. Jeg mener at jeg så ham eller jeg har hørt det i ettertid, at det var Olaf Løken som var «spellemann». Naboen på Buskerud, kaptein Ole Lislegård, f. 1874 og kona Sigrid kom opprinnelig fra Hallingdal. De underholdt med å danse halling som fikk god mottakelse blant festdeltakerne. Vi hadde ikke sett slik dans i Hærland før denne tid.

I annen etasje var det soverom med over- og undersenger. Far måtte lage nye stiger til oversengene. Stigene som hørte til sengene var jo brukt til oppvarming.

Krigen 1905

Far skulle vært utkalt i det militære, men det ble han ikke.

Det måtte ha vært sensommer eller tidlig på høsten i 1905. Da kom nabokona Sigrid Lislegaard inn til mor sammen med ungene sine. Hun gråt mens hun fortalte at mannen hennes var innkalt til militæret. De hadde fulgt ham til Fram. Han skulle reise til Ørje i krigen som var nær forestående med svenskene. Ole Lislegaard var kaptein i hæren. Og de bodde på Buskerud, naboen vår. Jeg husker henne godt. Hun var jo ukjent dame for meg og at ho gråt synes jeg var leit å se på. Det var ikke vanlig at voksne damer satt og gråt. Dette brant seg fast i meg og jeg hadde vondt av se dem. Mor trøsta henne og sa at folk kan da ikke bli så «gærne» at de begynner å krige. Nei, det trodde mor ikke. Hun sa jo dette for å trøste, men jeg husker at mor gikk og var engstelig for krigen.

Hagen med hovedbygning, vognskjul og bryggerhus på Herland. Ved grinna, Karl B. Herland med svigersønn Johan Solberg

Uthusene

De gamle uthusene med husdyra var veldig arbeidsomme og tungvinte. Vi måtte bære fôr og vann. Høyet lå i et hus for seg og måtte bæres inn til dyra.

I 1913 bygde far nye uthus med låve, fjøs og stall. Høy og halm kom på fjøstrevet, og arbeidet ble mye lettere. Det ble mye lettere å sleppe høyet ned på fôrbrettet, enn å dra det fra hus til hus. Vann ble innlagt både i fjøset og i stallen. Til oppsamling av vannet ble det gravd brønner både til fjøset og til stallen.

Alt dette med elektrisk lys ble det en ny verden for oss som skulle stelle med dyra

Jordveien

Far måtte dyrke opp jorda på nytt. Mye av innmarken var gjengrodd. Han var opptatt av å dyrke mer av skogen både

til bruksjord og beite. Vi ungene måtte være med. De store jorda som lå østover mot Nordby var tilvokst av store tuster med skinntryte. Far fikk løsnet tustene med hesteredskap og vi barna samlet tustene i store hauger.

I disse tustene bodde masse huggorm. De krøp overalt og gjemte seg under «rishaugene». Vi var veldig redd for orm, men ormene var nok mer redde enn oss. Jeg gruer meg enda ved tanken på de fæle huggormene. Ingen av oss ble bitt av ormene. Etter en tid ble det satt fyr på haugene. Vi var med også på det. Vi så ormene krøp ut av «rishaugene» for å redde livet, men de kom ikke langt for de voksne løp rundt og slo alle som prøvde å komme vekk fra brannen. Mange ble nok tatt av flammehavet. Da så vi at ormene hadde det fælt, men på en annen side var vi glad for å bli kvitt dem.

Far dyrket mye ny jord til sommerbeite. Han fikk diplom fra Niels Ulrik Stangs legat til nydyrkingens fremme.

i var med og dyrket sommerbeite i Utenga. Utenga var et skogstykke vest for bebyggelsen. Arealet var stort, kupert og rakk helt ned til bekken som dannet grense mellom gårdene «Himmerike» og Herland. Det var en del trær og busker som ble ryddet.

Barn, menn og kvinnfolk samlet kvist i store hauger. Folk kom fra flere kanter av bygda da det var kjent at store kvisthauger skulle brennes på Herland. Brenningen foregikk på mørke høstkvelder. Lyset fra flammene kunne sees over store områder og mange kom for å se på flammene. Det var moro å være med å brenne de store kvisthaugene.

Vi var stolte av at far fikk diplom, men vi kunne jo ha fått et liten snipp av diplommet, da vår innsats var betydelig.

I ettertid laget ungdommene hoppbakke som ble kalt Utenga. Her ble det holdt hopprenn hver vinter gjennom mange år. Mange var med i skirennet, også publikum møtte opp og så på.

Folk og fe

Det kom ofte folk etter veien, som vi sa. Disse menneskene var for det meste menn som var ute etter arbeid. Mange av dem var svensker. Noen fikk arbeide for kortere tid. Var de flinke til å arbeide kunne de bli lenge. Særlig i byggeperioder kunne noen bli hele sommeren. Disse hadde kost og losji. De lå i annen etasje i bryggerhuset hvor det var under- og oversenger og madrasser fylt med halm. En gang som jeg husker godt kom det folk som hadde utøy. Det var lopper og lus. Mor og vi jentungene satte i gang med å få ut madrasser og

halm. Halmen brente vi og madrassene ble vasket og kokt. Det var omstreifere som fikk rom for ei natt som hadde lus eller lopper. Noen av mennene ble sendt på dør hvis mor oppdaget at de hadde lus eller lopper.

Vi hadde faste gårdsgutter. En av dem var Sigvart Johansen. Jeg kan ikke huske når han kom til Herland. Han ble der i mange år, helt til mor og far sluttet som bønder.

Sigvart

Selv ikke far kunne sin noe om hans arbeid på gården. Sigvart tålte ikke at de spøkte med ham. Da ble han så sint, ja, så sint at han la på dør. Men det varte ikke lenge før alt var glemt. Selv kunne han flire og spøke om og med andre, var egenrådig og gjorde arbeidet alltid som han ville. Det var ingen som la seg opp i arbeidet til Sigvart. Hans hovedoppgave var stallen og hestene. Det var 6–7 hester som skulle føres, pusses og stelles. Det var viktig at hestene fikk godt stell. Særlig om vinteren var det viktig å ha solide sko med brodder. Det var viktig at hestene hadde fått mat drikke før arbeidsdagen begynte. Om vinteren måtte alle hestene være skodd og broddet for det arbeidet de skulle brukes til. Det kunne være i skogen, melkekjøring og andre oppgaver på gården. Det var alltid mye snø og is vinterstid den gang.

På fjøset var det ca. 30 melkekuer, unge, kalver og okser som ble føret til slakt. Vi hadde sveiser som stelte dyra, men vi var med og melket morgen og kveld. Det var vanskelig å få folk som var gode nok for far. En gang overrasket han sveiseren. Han hadde tatt et godt tak i sopelimen og danset på «fôrbrettet» så kuene ble urolig. Ved det tilfelle ble

Hilda og Karl B. Herland, foreldrene til Anna.

far sint og sparket sveiseren på timen. Dans med sopelimen på «fôrbrettet» ble ikke godtatt, så gutten måtte bare reise. Vi måtte overta hele fjøsstellet til en ny ble ansatt. Far var streng og meget nøye med rett fôring og godt stell for melkekuene. Det var jo disse som ga det vesentlige av inntektene på gården.

Fanten

På den tid var det stadig fant etter veien. De kom innom for å tigge mat, og noen hadde noe å bytte med. De kom mot kvelden og ba om mat og losji for natten. Var mor hjemme, ble det nok råd med både mat og losji. De overnattet ute i uthusene, men mor ville ikke ha noe i bytte for det kunne være noe de hadde tatt fra andre, sa ho.

Mor og far var en gang på besøk på Himmerike. Det var ikke annet navn på stedet den gangen. Gårdene fikk nye

navn; Hauer og Haugland. Et annet sted hette Himmerikehytta, navnet ble byttet til Hoel.

Akkurat den kvelden kom et par karer til gårds. De banket forsiktig på døren, og vi ungene sa i munn på hverandre «kom inn». Begge tok av seg lua og ble stående ved døra og spurte etter mor eller far. «Nei», sa vi, de er ikke her. «De har gått til Himmerike.» Mennene glante så rart på oss snudde seg for å gå, snudde seg igjen og så på oss en gang til før de gikk ut. De synes nok synd på oss.

Himmerikehytta

var en husmannsplass som tilhørte Øvre Grini. Navnet ble endret til Hoel. Der bodde gamle husmannsfolk som ikke lenger kunne arbeide. Mannen hette Janus, men konas navn kommer jeg ikke på. Hun var folkesky, gikk og gjemte seg

når folk kom til stedet. De bodde uten å betale leie og fikk brensel av kvist fra skogen, De måtte rense kvisten og bære den hjem. De hadde ikke mat. Folk sa at de sultet. Da var det at jeg fikk være med mor på besøk med mat.

Jeg bar melk og mor hadde en stor kurv med mat. Hva den inneholdt husker jeg ikke, men det var vel mel, kjøtt, flesk med mer. Når mor banket på var det ikke noe svar å få, men etter en stund kom mannen ut. Mor spurte om han ville ha noe av det hun hadde i kurven. Ja, han ble så glad og vi ble buden inn på kjøkkenet. Han satte frem stoler så vi fikk sitte. Mor spurte om ikke kona var hjemme. Jo, hun var jo det. Han gikk inn i det andre rommet og pratet med henne. Etter en stund kom hun frem, hilste, var blid og sikkert glad for det som var i kurven. Det var bare to rom og en liten gang før vi kom inn i kjøkkenet. Inventaret var bare de stolene vi satt på, en benk, et bord og et skap som jeg kan huske. Det andre rommet hadde senger, skap, bord og stoler. Jeg var jo bare jentungen og ingen la merke til at jeg så meg rundt i boligen. Jeg synes disse menneskene var små, ikke noe særlig større enn meg (ca. 10 år). Det var synd på disse menneskene som hadde jobba for sin tilværelse i all sin tid – og nå hadde de ingen ting – ikke engang nok mat. Jeg husker det ble kjent og flere gikk i samme ærend som vi hadde.

Det kom nye folk dit etter Janus og kjærringa. De bygde ny bolig og ny låve.

Laura og jeg

Laura og jeg var gode venner. Vi lekte, delte hemmeligheter og arbeidet sammen. Laura var et år eldre enn meg, og greide ikke jeg oppgaven godt nok,

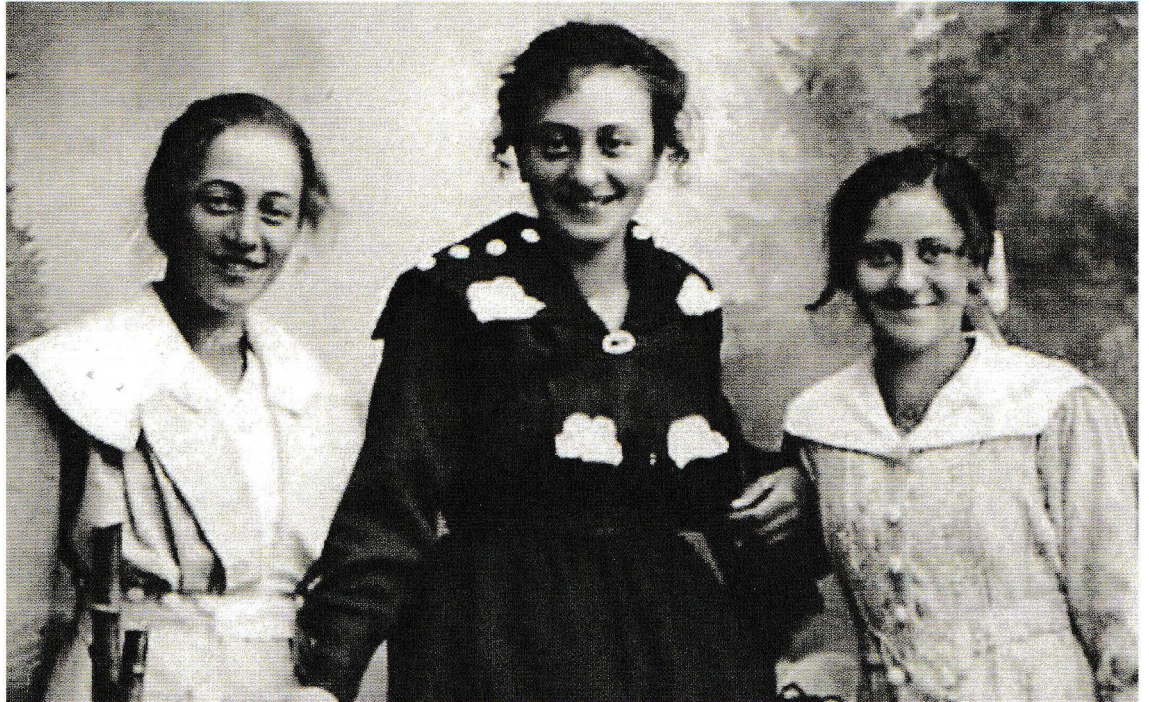
tok Laura over. Jeg fikk noe annet å gjøre. Vi jobba sammen og arbeidsoppgavene steg i takt med oppveksten. Fra vi var ganske små, hjalp vi til inne hos ho mor som hadde oppgaver nok.

Det var et stort kjøkken på Herland. Med et stort, langt bord langs vestsiden av rommet. Det var en benk festet til veggen som fylte bordets lengde, og med tilsvarende plasser på motsatt side ble det rom til mange, små og store. Ellers var det to stoler i hver ende. I den enden hvor det var oversikt over hele rommet og inngangsdøra satt far. I den andre enden satt mor, men det var helst etter at de andre var ferdig med maten at hun fikk ro til å spise.

Vi bar ved og vann, ryddet og vasket opp. Gulvet ble ikke vasket hver dag, men når det ble vasket måtte vi ligge på knea og hvitskure det. Det var en hard jobb for barn, som vi var. Det var stadig arbeidsoppgaver og mange menn arbeidet både med bygging, grøfting og andre oppgaver. Derfor var det mange i kosten. Alle fikk mat, både byggmestere og arbeidsfolk.

Mor hadde veldig mye å gjøre, og vi ungene måtte hjelpe henne med matlaging, oppvask, gulvask, klesvask og fyring i den store komfyren på kjøkkenet som jo var en jobb for seg. Vi hadde ikke strøm. Til lys brukte vi oljelamper som vi kalte fjøslykter. På kjøkkenet var det skapsenger i to etasjer. Her hvilte far middag med krokpipe si i munnen. Han brukte sterk tobakk, pipe ble sur. På gulvet ved sengeplassen stod en spyttbakk – hvit rund beholder. I den spyttet far, men traff ikke alltid målet.

Mor fikk ikke middagshvil. Hun måtte vaske opp og rydde etter middagen og forberede mat til neste måltid – «eftas-

Søstrene Anna Engen f. Herland, Laura Solberg f. Herland og Dagny Herland.

væl». I slåttonna kunne hun til og med gå ut å rake sammen høyet i muer (store såter). Mange ganger når regnet truet som verst, måtte hun slippe det hun hadde i hendene og ta fatt med riva for å redde så mye av høyet som mulig før regnet kom. Og omlag klokken åtte var alle inne og spiste kveldsmat. Så var det igjen å rydde og vaske opp så alt lå til rette for neste dag.

Det var ei stor klesvask. Den ene dagen la vi kleda i såpevann i store avskjæringer. Det var store tønner som var skjært midt over, og vi hadde to avskjæringer. De kom fra Oslo. Dagen etter brukte vi vaskebrettet og mer såpe. Det verket i ryggen når vi hadde stått med vaskebrettet, kokt og skjult tøyet hele dagen ved fjøsbrønnen. Her var det ei stor bryggepanne (gryte) som vi varmet vann i og kokte klærne. Vi fyrte med ved som vi måtte hugge og bære frem til

bryggepannen, som måtte ha stadig god varme under klesvaska vår.

Om vinteren var denne jobben lei nok. Mannfolka hugg en stor råk i isen. Brønnen lå like ved veien til Nedre Herland, og en brønn ved stallen. Vi brukte dette vannet til klesvask, men vannet var for dårlig til husholdningen. Vannet ble varmet opp, men i mange kuldegrader var det ikke noe fornøyelse å stå ute og skrubbe klærne på vaskebrettet. Ellers var jo arbeidet det samme som om sommeren.

På framsida av stabburet var det tørkeplass med mange snorer som var festet til solide stolper som dannet en T. Her ble klærne hengt både sommer og vinter. Om vinteren ble de helt stivfrosne. Ja, som bark. Jeg kan ikke huske at noe av tøyet ble hengt opp på kjøkenet, men det meste av tøyet ble vel frysetørret.

Vannet som vi brukte til mat bar vi fra Brandsrudilen. Ilen lå langt nedenfor Brandsrud gård. Vi gikk Kongeveien og det kunne vel være halvveis ned til Revhaugbrua. Det var en tung bakke omlag 200 meter ned til ilen. Vintertid var det glatt å gå både ned og opp bakken. Alt vann måtte bæres i hus.

oen gang om vinteren ble det kjørt vann med hest. Vi hadde åk som vi bar bøttene med. Det var mye lettere enn å bære bøttene i armene. Det var jo alltid to bøtter i en tur.

En gang husker jeg godt at mor hadde vært og hentet vann. Det var på våren med noen isflekker på veien og gårds-plassen. Vi satt og så ho mor kom med bøttene, men da var ulykka ute, hun glei på isen, datt over ende og tømte begge bøttene med vann over seg. Vi ungene hadde moro og skratta av det komiske fallet. Men mor var alvorlig – gjennom-våt som ho var, måtte hun bytte klær, og tanken om å gå enda en vannhentetur var jo heller ikke så lystig

Butikktur

På den tiden brukte vi mye sirup. Den ble brukt på brødskiva og ellers i matlagingen. Vi hentet sirup på Kirkeby i spann, 5–6 kg. En vinterdag ba ho mor meg å gå til Kirkeby og hente sirup. Jeg var vel en 8–10 år den gangen. Det var mye snø. Jeg måtte gå om Fram og videre på storveien til butikken på Kirkeby. Vi brukte ellers å gå over Revhaugbrua og opp over bakken like til Kirkeby. Det var ikke butikk på Fram den gangen. Jeg fikk fylt sirup i spannet og var på veien hjem.

Just Grini kom. Han kjørte i breislaen med en av de fine hestene som var på Grini.

Han stoppet og spurte om jeg ville sitte på, og det gjorde jeg med glede. Jeg satte meg foran hos Just og vi kjørte i vei. Just var nygift og da vi kom til Fram, kom kona for å møte Just.

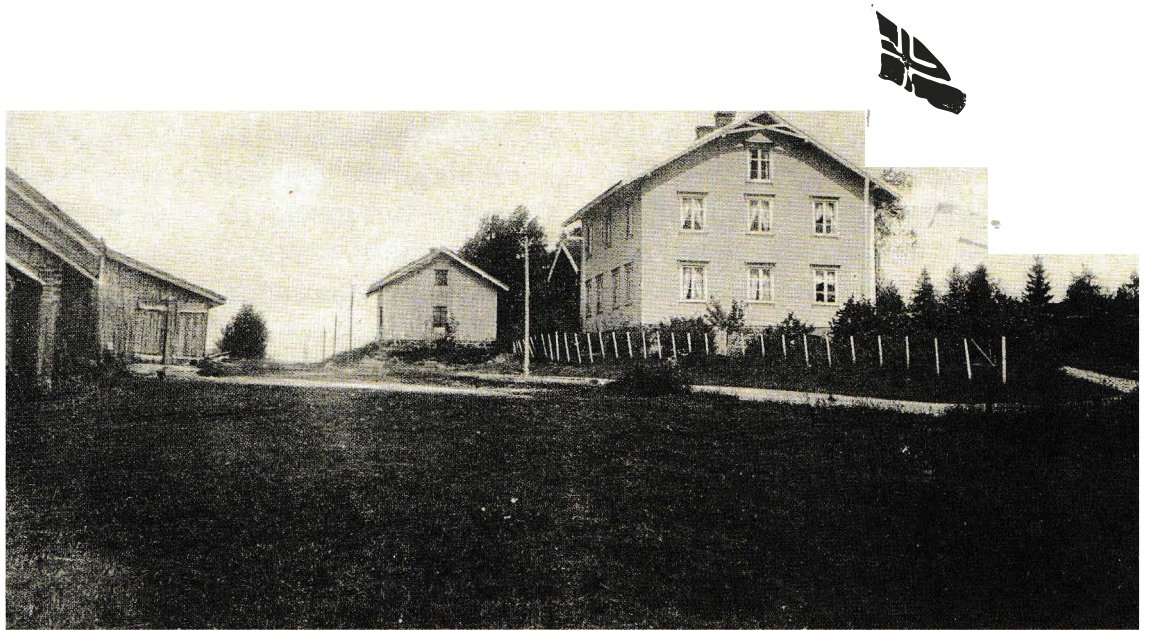
Hun var ei blid og staut en dame. Hun så på meg mens hun sa til Just: «Er du alt her da, vennen min». Jeg satt der jeg satt og kona måtte sette seg bak. Jeg takket for turen da jeg gikk av hjemme. Da kunne kona ta hedersplassen ved siden av Just og de kjørte videre til Grini.

Da jeg kom inn til mor fortalte jeg om turen. Da sa ho mor: «Du kan da skjønne, du skulle gått bak i slaen og gitt fruén plassen din ved siden av Just». Jeg ble lei meg, for jeg tenkte ikke på at ho skulle ha min plass ved siden av mannen sin.

Kontrollassistenten

Etter kjøkkenstellet ble det større utfordringer. Laura og jeg måtte være med i fjøset. Vi skulle lære fjøsstell. Oppgavene vokste etter hvert som vi ble eldre. Vi måtte være med å melke morgen og kveld. Far var veldig nøye med fjøsstellet. Han fulgte med i stell av melkekuer, og til hjelp hadde han en kontrollassistent. Kontrollassistenten var ei dame som Laura og jeg ikke likte noe særlig. Hun klaget på at det var dårlig puss på kuene og mente at det måtte rettes på. Hun tok for seg ei ku for å vise oss hvordan jobben skulle utføres. Hun valgte ei ku som var glatt i raggen, ren og lett å pusse. Hun brukte kostene over, på siden, bak og under kua. Etter en stund var kua ferdig pusset, men da var kontrollassistenten raud i ansiktet og svetten rant. Hun var voksen og stor. Vi var bare unger og greide ikke så tungt arbeide. Vi greide ikke å oppfylle kravet

Kirkeby Landhandleri, Hærland

Kirkeby Landhandleri i Hærland. Utlånt fra Jul Aage Krosbys postkortsamling

til kontrollassistenten. Vi hadde ikke så mange kuer som var så lett å pusse som den assistenten hadde valgt. Mange var langragget og urenlige og vi måtte bruke både skraper og koster. «Nei, vi må ha hjelp til dette – en sveiser», sa vi, og slik ble det. Sveiseren ble ofte satt til annet arbeid og vi måtte overta fjøset i blant.

Assistentens oppgave var å kontrollere hvor mye den enkelte ku melket. Dette ble grunnlag for å sette opp fôringslister som viste hvor mye kraftfôr kuene skulle ha. Grovfôret var det samme for alle dyra. Særlig viktig var kraftfôret. Ga vi kuene kraftfôr ble det mer melk.

Assistenten sa at vi måtte ha navn på kuene. Det ga oss mye hodebry. Vi fant på navn og det var nok en del kjærringer i nabolaget som ble oppkalt. Vi fikk sorte tavler som navnet ble skrevet på med

kritt over hver ku. Her ble det skrevet opp hvor mye kraftfôr kua skulle ha alt etter innveid melk. Det var derfor viktig at kuene fikk mye kraftfôr når kontrollassistenten var ventet. Hun kom alltid uanmeldt, men det ble jo snart spurt at hun var på farten. En gang hadde far laget i stand det kraftfôr som dyra skulle ha dagen før dagen, men da Laura og jeg var opptatt med lek glemte vi kraftfôret, og dagen etter kom assistenten for å veie melken som kuene ytet. Det var lett for far å oppdage dette – så det ble første og siste gang vi glemte kraftfôret. Far var snill, men han ville vi skulle lystre og gjøre en god jobb. Slik som han hadde sagt skulle jobben utføres.

Skoletiden

Vi begynte på Melleby skole. Vi gikk på skolen annenhver dag. I de første årene gikk vi for frøken. Vi hørte aldri noe

annet navn på henne. Hun bodde på enneby. Jeg tror det, for hun var mye sammen med Maren Svenneby, som så av og til møtte opp på skolen. I assen vår var det som jeg kan huske ei jente fra Svarverud, ei fra Lundeby, . Arne Melleby, Harald Østby, Aksel Elge- n, Helge Berger, og det kunne godt ha vært flere i min klasse, men jeg kan ikke huske det. Vi gikk jo sammen flere klas-er og når jeg tenker meg om, har jeg anskelig for å få skoleungene plassert i rett klasse nå . Fra fjerde klasse kom vi opp til lærer Due. Han var veldig snill, men vi hadde veldig respekt for ham.

En dag kom han gåendes gamleveien forbi Nordby og mot Herland. Vi skjulte oss for vi visste ikke om han hadde et ærend hos far, eller hvorfor han gikk den veien var for oss uvisst. Jeg kan ikke huske at vi hadde grunn til å være redd for Due.

ei, han gikk forbi, og nede i bakken møtte han Mina Vister, og så kom de tilbake arm i arm samme vei som han hadde kommet. De snakket sammen og moret seg og lo begge to. En ny opplevelse og noe som moret oss jentunger.

Alle barna ble stilt opp i rekker og vi gikk samlet inn i skolestua, Due var streng. Når noen ble hørt i leksen måtte vi stå opp å lese utenat leksen i bibelhistorien eller forklaring. Vi hadde mye bibelhistorie, forklaring, lesing og regning. Når vi skulle lese måtte vi holde hodet høyt. Han hadde vanskeligheter med Arne. Han bøyde nakken og stod krokete. Da ble Due høymeldt, tok et tak i hårluggen hans og rettet opp hode. Dette gjentok seg mange ganger. Han forlangte at vi skulle neie og bukke for ham. Hvis skolebarna ikke hilste riktig på ham ble dette påtalt.

Vi hadde prøve i regning en gang. Jeg følte at jeg hadde gjort alt riktig. Due gikk rundt og så på det vi hadde gjort. Han gikk flere ganger og både første og andre gang så han på det jeg hadde gjort og han sa «feil». Jeg lette og lette, men kunne ikke finne hva som var galt. Men den siste gangen han kom skrev han en 0 bak et av svarene mine og dermed hadde jeg alt riktig. Eneren i klassen var Aksel. Han kunne det han ble spurt om. Hvis ingen annen kunne svare sa Due: «du får si det du, Aksel», og svar fikk han.

Laura og jeg kom alltid for sent på skolen. En av oss måtte være med mor å melke og den andre av oss måtte lage ferdig dugger (mat til tjenere og familien – stor bordsetning) før vi kunne gå på skolen. Dette gikk på tur mellom Laura og meg. Vi kom til skolen når de andre elevene hadde sitt første friminutt. Vi hørte aldri noen klage over dette. Det var vanlig med barnarbeid den gang.

Veien til skolen gikk ned til Fram og derfra til Melleby. Noen ganger om våren var det sterk skare. Da gikk vi på skaren en snarvei frem til Bjørnstad. Vi sparte inn mye tid på denne snarveien så lenge det varte.

Det var mange skolebarn som gikk den samme veien hjem som vi. Det var mye prat og leven på hjemveien. En gang kom det en bil. Vi gikk midt i veien og hørte ikke at bilen kom, og da måtte sjåføren stoppe bilen, komme seg ut og jage oss vekk så han kunne komme frem med bilen og kjøre videre.

Myrvold skysstasjon

Av Nils Johan Undrum

Tidlig på 1300-tallet ble det utferdiget regler for vertshus, og de skulle finnes for hver hele eller halve dagsreise langs allfarveiene. Her skulle de reisende finne nattelosji, kunne kjøpe mat, øl og hestefôr.

Midtveis mellom Mysen og Ørje, «øst i Lundebykroken», sto denne hvilestua eller skysstasjonen som en gang var et av de livligste stoppestedene langs riksveien. Den hadde sin glansperiode fra 1870–1880-årene og utover. Merkelig nok var det Østre linje som skapte trafikken også her oppe i Hærland. Den nye Mysen stasjon som ble åpnet

i 1882, ble en slags «Värmlandshavn» av dimensjoner. Stedet var viktig for å ta imot svenske kreaturhandlere, som måtte ha et sted hvor de kunne kjøpe mat og få et sted å overnatte. Store drifter med slaktedyr og gjess kom fra Sverige og som skulle videre til Kristiania. Da de kom til Myrvold, var den første dagsmarsjen slutt, så da overnattet de her. Etter at jernbanen kom til Mysen, ble dyra kjørt med tog derfra til Kristiania. Dyra de hadde med, ble sluppet i et inngjerdet skogstykke på sørsiden av riksveien. Noen ganger ble riksveien stengt med grunder på begge sider av skysstasjonen slik at dyrene

Myrvold skysstasjon. Postkort malt av Unni Kvisler.

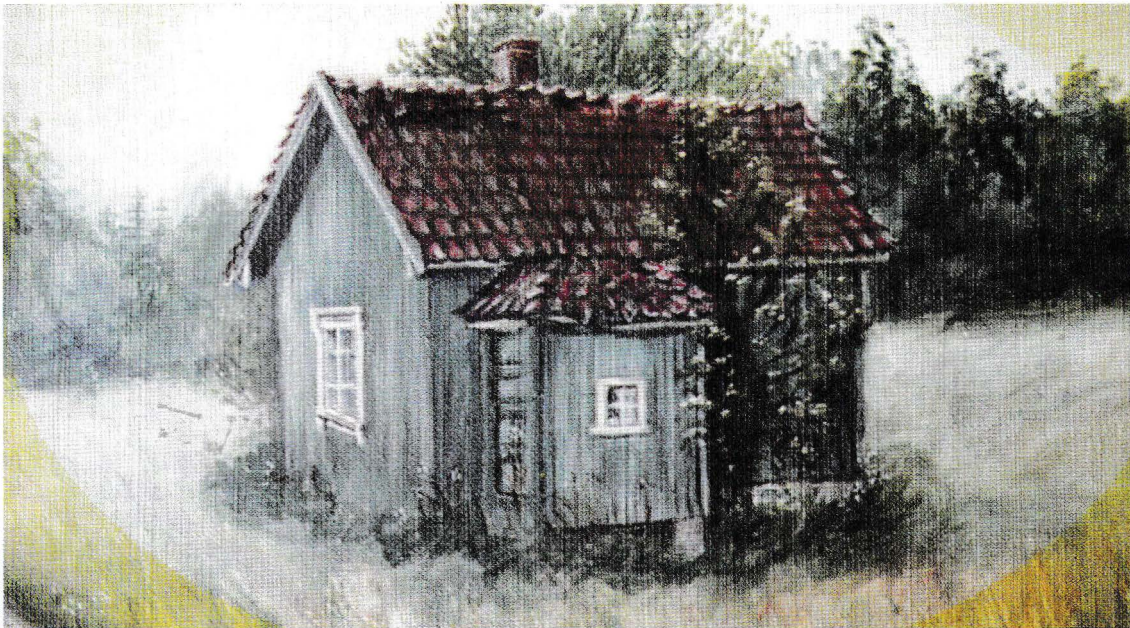
også kunne beite på veiskuldrene. Det ble også bygget en stall som nærmest var et leskur for hestene, og plass til vogner og sleder.

I 1797 ble det bygd jernverk i Töcks-fors, og det var særegent fordi det først og fremst produserte varer for jordbruket. Her ble det laget spadjern, velte-fjøler til ploger, spiker, greip, hestesko, hesteskosøm og stangjern til smedene. I tiden rundt århundreskiftet og frem mot 1814 var Norge et fiendeland, men svenskene smuglet blant annet spadjern, som ble byttet mot korn. Jordbruket her i området var preget av at det var god tilgang på jern. Bøndene hadde gode redskaper og drev mye nybrott av jord. I nødsåret 1813 hadde man derfor i Hær-land godt med mat. Vi kunne til og med selge litt rug. Etter 1814 gikk så å si alt det jernverket produserte til Norge. Alt jernet fra Töcksfors gikk gjennom Hær-land, om sommeren med kløv og om vin-teren med slede. Det svenskene ikke fikk

avsetning på i bygdene i nærheten, gikk til Kristiania. Ennå kjennes uttrykk som «svenske-spader» og «svenskespiker». Importen av jern avtok etter hvert, og i 1871 ble jernverket nedlagt.

Men det var ikke bare jernvarer som ble fraktet forbi Myrvold. Særlig var det tremasseprodukter fra Töcksfors bruk som ble kjørt til Mysen stasjon. Utallige baller med cellulose gikk i en strøm av sleder og vogner over Rødenesfjellet forbi Myrvold til Mysen stasjon. Svenskene overnattet i hvilestua, som lå laglig til halvveis. De kvittet seg med lasset på Mysen og kom neste kveld tilbake til ny overnatting på Myrvold. De hadde da gjerne nytt lass med kunstgjødsel og kraftfôr, salt og sild. Det kunne være et «hært tjau», halvt snes, hester på en gang, og da ble det trangt for kjørekarene i den vesle stua.

De sparte ikke på øl og brennevin, så det kunne gå livlig til. Men folk var fornøyd med betjeningen. De fikk god kaffe

Myrvold skýsstasjon slik den var før den ble revet. Postkort malt av Unni Kvisler.

og gode senger. Vertskapet på Myrvold gjorde sitt beste for gjestene. Kristian Myrvold (født 1886) forteller at hans far Nils kjøpte stua på auksjon omkring 1890 for 80 kroner. Huset besto av en gang med et stort kjøkken, innafor var det ei stue som nok var kombinert som soverom for vertskapet. Så var det et stort soverom for de reisende, der var det undersenger og oversenger over alt, men fullt med 12 gjester. Opp til en stund etter århundreskiftet fikk folk kaffe og smørbrød for 25 øre. Det var sukker og fløte til kaffen, og på bordet var det godt med smør og mysost eller svart pølse. En enkelt kopp kostet 10 øre, og overnatting kostet 1 krone. Det het også: «Et hva du vil for 25 øre» og «Kaffe så mye du vil for 25 øre», husker Kristian. Og det var så sent som etter første verdenskrig.

Vertskapet skiftet i årenes løp, og en vet at disse har drevet stedet i kortere eller lengre perioder: August og Thea Svendsby fra Rødenes, Karoline og Johanne Myrås, Olava og Anna Rud, Ole og Kristina Gulbrandsen, alle fra Hærlan. Innimellom drev eierne selv virksomheten, henholdsvis Nils og Augusta Myrvold.

Kristian og hans kone Anna flyttet inn i hvilestedet under krigen og bodde der da.

Det fortelles at Johan Åsland bygde til et lite hus på to små rom der for 300 kroner og så holdt han materialer selv, han hadde jo sag, så han hadde skjært det selv. Augusta bodde i dette vesle huset som sto helt inntil hvilestedet. Det besto av en liten gang som en så vidt kunne snu seg i og to små rom. Et lite kjøkken og ei lita stue som også ble brukt som soverom.

Harald Torp kunne huske driftekarene som kom fra Sverige og skulle til Oslo. Han kan navngi noen av dem: Esaias Nilson som hadde fire sønner: Harald, Folke, Nils Robert og Paul, alle fra Hån.

Neste driftekar var Johan Högne fra Årjäng, og hans sønner het Gustav og Harald. Han husker også Rudolf på Rabben i Hån. Driftekarene kom ofte på lørdag og bandt dyra rundt om i skogen. Som regel hadde de med hester med høyvogner, for det hendte at dyra ble sårbeinte. Klokka 02 natt til mandag la de i vei for å nå toget som gikk fra Mysen klokken 06. Harald forteller at småguttene hadde stor underholdning av svenskene. Her kunne vanke noen småjobber som betaltes med noen dyrebare kobberører, og det var stor stas.

Om søndagene møtte ungdommen opp på Myrvold. De som hadde noen slanter, fikk kjøpt brus for 10 øre, ingefær- og einerbærøl kostet 15 øre og landsøl 20 øre.

Hver vår kom det store ungdomsflokker fra Sverige for å søke seg arbeid her i området. Jentene tok tjeneste for sommeren. Guttene hadde som regel med «spadjern» til å sette på trespaden. De ville «grave dike» som akkordarbeid. «Grågåsa» ble disse ungdomsfølgene kalt, for de dro tilbake igjen når høsten kom.

Olea Hakabru solgte brennevin, og hun ble anmeldt en gang. Hun kjøpte antagelig svenske brennevin på dunker. Hun hadde dunken stående på kjøkkenet med ei pute oppå og et overtrekk. Etter anmeldelsen kom lensmann Hjort for å beslaglegge brennevinet. Men han fant ingenting, for han satt selv på dunken. Hun var nok redd for å bli tatt, for det var vanlig at noen fikk mulkter

for ulovlig brennevinssalg, og mulktene gikk over fra gjestgivernes lommer til fattigkassen. Gjestgiverne ble som regel bydas største bidragsytere til denne kassen. Mulktene var ikke små. De var på 10 spesidaler for første gangs forseelse og siden dobbelt for hver gang.

På slutten av 1700-tallet ble det påbudt med skyssdagbøker på skystasjoner som skulle gi de reisende informasjon og sikre dem mot vilkårlig behandling fra skysskaffere og skysskarer. Dagbøkene inneholdt rubrikker for navn og stilling, reisedato, reisemål og hvor mange hester som ble brukt. I tillegg var det, for klager og merknader, en rubrikk som etter hvert ble brukt til all slags kommentarer fra de reisende. Skyssdagbøkene fikk dermed nærmest en funksjon som gjeste- og meldingsbøker.

En slik dagbok var også å finne på Myrvold skystasjon, Kjell Ulfsby hadde kommet over denne og tatt vare på den, så den finnes nå på Folkenborg museum. Den er fra 1912 til 1928. Der kan vi lese om hvem som var innom enten for å få en matbit eller overnatte. Mange navn går igjen dag etter dag. Det var flest svensker, men også folk fra Øymark og Rødenes som skulle til Mysen. Det fantes også langveisfarende, som Esaias Nilsson, kvegghandlende fra Töcksfors, som skulle til Kristiania 17.12.1912, han stoppet her mange ganger, eller Sverre Olsen, møbelhandler fra Øymark, til Kristiania 8.11.1913.

Det er mange morsomme og originale innføringer i protokollen, vi nevner: Olaf Wiik – har den 24.11.1918 – følgende. Yrke: Profet – Hjemsted: Himmelen – Siste oppholdssted: Betlehem – Bestemmelsessted: Jerusalem. Vi kan ellers lese om mange forskjellige

oppdrag, og i rubrikken bakerst finnes mange artige kommentarer, som: Kalde ben, skal på marken og selge mynter, elendig føre, fryktelig tannpine, og født ugift.

Etter hvert som lastebilen avløste hesten, ble det mindre bruk for hvilestua. Den kunne være kafé, men overnatting trengtes ikke lenger. Omkring 1930 var de egentlige hvilestuenes periode i landeveistrafikken over. Deretter ble det mer vanlig med veikroer og moteller som overtok.

Under feiringen av 17. mai på Lundeby skole på slutten av 1940-åra, etter gudstjenesten i Hærland kirke, gikk barnetoget fra Lundeby skole om Enga, og vi sang en sang for Ola Enga, forbi Elgetun, hvor vi sang for Theodor og Maren Elgetun og til Myrvold. Der stoppet vi og sang en fedrelandssang for ho Augusta eller bestemor Myrvold som vi kalte henne. Deretter gikk vi på riksveien tilbake til skolen. Hun var veldig gammel, synes vi, og det gikk rykter om at hun hadde fått ei kake fra bladet «Alle kvinner» da hun hadde fylt 90 år.

Ole Vister forteller at han husker da ho Augusta døde. Da sto han nede på jordet og så at de måtte ta kista ut gjennom et vindu, for det var ikke plass nok til å få den ut gjennom døra.

I 1957 bygde Kristian og Anna et nytt hus på andre siden av veien og flyttet inn der, og da ble det gamle hvilestedet revet. Den vesle stua som ho Augusta hadde bodd i, sto der enda noen år før den ble tatt ned og fraktet til Sverige.

Kilder:

- Hærland utnytter mulighetene.
- Eidsberg bygdehistorie II.
- Glimt fra veihistorien i Østfold.

Brev fra Enerhauen

Av Helge Bergland

Sameias sjømenn

Sameias vannressurser er så små at det aldri har vært plass til så mye som en robåt innen territoriet. Riktignok har vi noe som heter Svarttjern, men det er nok menneskealdre siden navnet tjern kan ha hatt noen berettigelse. Og det er vel bare ungers korkbåter som har lagt ut på Svarttjernes stormfulle våger.

Ikke desto mindre har Sameia vært en solid leverandør til en fjern ærerik seilskuteflåte. Om det er lumre julinetter velsignet med mygg, eller rett og slett eventyrlyst eller utferdstrang skal være usagt. Kanskje Sameias karrige småflekke av dyrka mark ikke ga de rette fremtidsvyer, hva vet jeg. Men tre brave seilskute-eventyrere kan Sameias personalgalleri oppvise, og det er en pen prosent.

Og disse tre er ikke noen vanlige oseankryssere, som har utført en jobb,

*Helge Bergland med sin kone Solveig.
(Bildet utlånt av Unni Kvisler.)*

mottatt sin hyre og gått i land og slått en strek over noen ungdommelige år. Nei, de har tatt oseaneventyret med inn i Sameias skoger, til forlystning og vederkvegelse i lange parafinlampekvelder. Diskret krydrede beretninger fra fjerne og spennende kyster, skatter og sjørøvere, slagsmål i kneipehavner og blomsterpiker på Hawaii. Om vanskelige skipperer, klatring i mastetopper, forlis og kneipeslagsmål. Sameias ungdommelige representanter under full utfoldelse av mot, styrke og sjarm.

La oss begynne med Einar, min kjødelige onkel, den eneste nålevende av seilertrioen. I sitt 95. år sitter han på Høgli med sitt atlas og peker ut rutene, fra Port Adelaide til Murmansk, og beretter, – for dem som vil høre, – og hvem vil ikke det, selv om vi har hørt historiene en gang eller tre før.

Onkel Einars styrke ligger i, ikke selve opplevelsens fakta, men den dramatiske patos han legger i hendelsene, med teatrets mimikk, slik at tilhøreren forskrekket ser under senga, om den australske klapperslange skulle ha lurt seg med skipssekken hjem.

Eller ta beretningen fra Murmansk, som allerede ved århundreskiftet hadde kommet langt når det gjelder kvinnens frigjøring og likestilling. Sjuergjengen som entret skuta var unge freske kvinner, som sjaua 100 kilos hvetesekker en lang dag, det var ikke kraner og vinsjer i den tida.

Det var ikke mer enn naturlig at russerjentene ville ha en fest etter en

hard dag, og nordmenn ar ettertraktet vare. Trekkspillet lød på dekket, og etter en lystig kvelds dans ville de murmanske amasoner inspisere køyene til mannskapet og med latter og hvin og uten språkbarriere fant hver sin plass i fellesskapet. Einar, yngste jungmann om bord, blei oversett i første omgang, inntil sjefen for sjauergjengen, en 100 kilos matrone, oppdaget miseren, og braket opp i den forskremte jungmannskøye. Her slutter historien, Einar kjenner grensene, bare den dårlige forteller og utvanner begivenhetene. Einar blir bare fjern i blikket, trommer i bordet med den korteste tommelen og tar en pris snus.

Karl Dammen var mer realist, og hadde håndgripelige bevis for sjarmoffensiv i Hull, Glasgow og Dublin. Tre pene jenter fra fotokunstens barndom, «men irskejenta var nå den likeste».

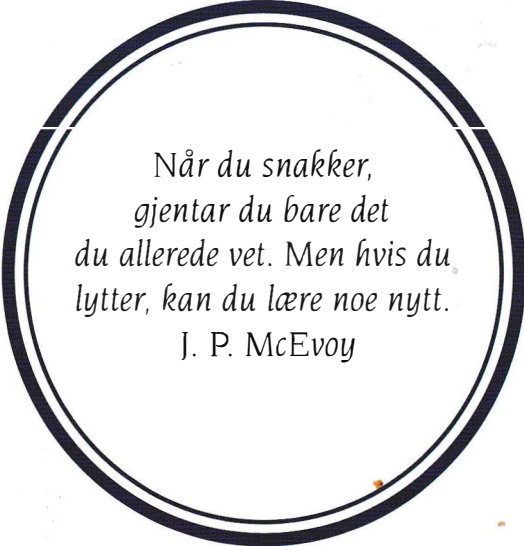
Ellers var det en del opprydding i kneipene, da. Som den gangen i Newcastle, hvor tre tyskerær absolutt skulle egle seg inn på en ensom, forskremt hollender. «Så gikk jeg bort te døm da og sa at de skjønner vel hollenderen ikke vil ha noe bråk. Dere får heller bli med meg ut.» Slutt. Tilhøreren er spendt og vil ha fortsettelsen, slutten. Karl ser overraskende på den vantro tilhører, som bare sitter og værer blod. Og som det skulle være noe å berette om. Karl serverer ikke selvfølgeligheter. «Ja, åstan gikk det da a, Kal?» «Nei, døm lå der i søla og kava da, ælle tre. Sea jaga jeg døm om bord i filleskuta.»

Men den store beretteren har jeg gjømt til sist. Johan Dammen, Karls bror var den suverene forteller. Han hadde også lenger fartstid enn de andre to til sammen, og hadde vært overalt på den

vidstrakte klode, og hadde hundrevis av historier, du kunne bare peke på globusen, og Johan hadde historia klar. Hans geografi stemte på en prikk, ingen tilfeldigheter, ja, ingen storsnuta skolegutt med Sydamerika som spesialitet skulle sette Johan fast.

Ja, når Johan var i sitt ess, kanskje en liten kvinter innabords og snus innen rekkevidde, og var i fortellerhjørnet, da blei ofte stuene trange, og parafinlampa måtte ha påfyll. For historiene til Johan var lange, ofte romaner til vederkvegelse særlig for kvinner og børn. Ja, fantasien hadde slik spennvidde at det stadig dukket opp nye, fantastiske opplevelser, historier som jeg vil komme tilbake til i et senere brev. «Ja, da – ja, da, det er så sant som alt i verden, det», sa'n Johan, og samla tråder til neste beretning.

Men enda satt det tvilere i krokene. Forstokka individer uten fantasi og evne til å berike verden, uten evne til å føre seil verken på sjø eller land: «Ette hør på'n. Han bare juger.»

*Når du snakker,
gjentar du bare det
du allerede vet. Men hvis du
lytter, kan du lære noe nytt.*

J. P. McEvoy

Lensene våre i nedre Eidsberg

Av Eldbjørg Skaug

Lindhol

En gang var elva vår livsnerve i landet, den skapte arbeid, bandt bygd og by sammen, frakta folk, fe og varer, og der fløt skogens engang så stolte trær mot havet.

Dengang var det å bo ved elva det samme som å bo sentralt. I tusener av år var det sånn.

Nederst i Eidsberg, fra Vamma til Suteran, er Glomma så brei at ho blir tegna som fjord på norgeskartet. De fleste gårdene var små og mellomstore bruk, sjøbergingsbruk, der kjerring og unger var den faste arbeidsstyrken om sommeren. Mannfolka jobba på elva, for den skaffa penger til gards.

Det fins mange bruksnummer på hvert opprinnelig gårdsnummer langs elva, men det var viktig at bruket var over 35 mål for å markere at dette ikke var en husmannsplass. Bare passelig stort for fløterens levemåte.

Den første forordning om lensene ble gitt av enevoldskongen i 1794, men Lindhol lense eksisterte før den tid. Matrikkelen fra 1723 sa at Lindhol eide ei lense som blei brukt av Fredrikstads borgeres tømmerdrift. Sannsynligvis er det den eldste lensa i nedre Glomma. Den var anlagt av gårdens eiere, som tok avgift pr. tylft tømmer. Gården holdt mannskap til låkingsarbeidet, husmenn og innleide folk fra nærområdet på begge sider av elva. Bonden på Lindhol var sjefen.

Lensa var enkel: Sammenlenka stoker dekkja hele elveløpet fra skjæret på Skiptvet-sida nedafor Valdisholm til

Svartevja på Eidsbergsida. Ei lense som skulle fange opp resten gikk fra et punkt midt i elva ned til forbi Svartevja.

Å låke tømmer var å lage en stabil, solid flåte, og disse flåtene ble bygd av arbeidslag på elvebredden. Elvebreddene på begge sider var låkeland. Hver flåte hadde tømmer sortert etter merke, 18 i alt, og feil ble ikke tolerert. Klager på uorden og feil ved sorteringa var hyppige, og lenseeieren fikk mulkt. I sin tur førte det til mulkt for fløteren hvis han gjorde feil. I det hele tatt var arbeidsreglementet strengt, og all uorden ble straffa.

Fløteren var som en håndverker, men holdt seg med de nødvendige materialene selv – vier tvinna til sterke bånd, verktøy, haka, øks og eke, lage seg spesielle kiler og hogge tynne bjørk- eller granstokker, sleger, til å holde flåten sammen. Det krevdes klart før 1. april.

Å låke var å samle ei tylft stoker av samme merke og feste dem sammen ved å slå kiler i kryss inn i stökkendene og trøe en sleger gjennom krysset. To-fire stoker, gjerne umerka tømmer eller hogde bjerkebord, ble lagt på skrå oppå, og så var flaket ferdig. Vidjespenninger festet flaka sammen til lange rader, kalt flåter. Det skjedde ved utløpet av lensa, og en mann satt med på flåten ned til Sarpsfossen. Han var ansvarlig for leveringspapirer og kvitteringer. Følgeseddelen var grunnlaget for oppgjøret med arbeiderne og med tømmerierne.

Fra Furuholmen til Sarpsfossen var

det flere leveringssteder. Noe gikk til sagene, som det fantes mange av ved Sarpsfossen. Det øvrige ble sluppet løst ned fossen, og måtte låkes på nytt nedenfor. Fra Bingen ved Fetsund til Fredrikstad var dette systemet ved hver foss.

I dag er det vanskelig å forestille seg Glommas vannføring uten regulering. Før vannkraftverkenes tid var det utemte fosser som avgjorde den saken, og bare mellom Mørkfoss og Valdisholm fantes 24 fosser og stryk. Ti prosent av tømmeret lå igjen i bakevjer eller bygde seg opp i store hauger, og mye sank. Ovenfor Mørkfoss samla de tømmeret i en bing og slapp det ut etter hvert. Men ettersom tømmermengden økte, ble det håpløst å fange inn alt i dårlig vær. Stadig måtte det gis bud til Mørkfoss om å holde igjen tømmer, for ellers ble lensa sprengt.

I 1837 gikk trelasthandlerne i Fredrikstad sammen om å innløse lenseretighetene ved Lindhol. Eieren, student Morten Dahl på Lindhol, gjorde avtalen med direksjonen i Fredrikstad, og lensebestyrer Ingerød fikk den formidable oppgava å løse problemene.

I overenskomsten «synes det å fremgå at gårdens eiere holdt det nødvendige mannskap for fløtningsarbeidet i lensen». Så lenge Dahl var sjefen og sjekket flåtene før de ble sendt slik at han ikke fikk mulkt for feil, gikk alt bra. Men da direksjonen i Fredrikstad overtok og båndet mellom patriarken og arbeiderne på Lindhol ble brutt, samtidig som krava til innsats og tømmermengden økte, gikk mye galt.

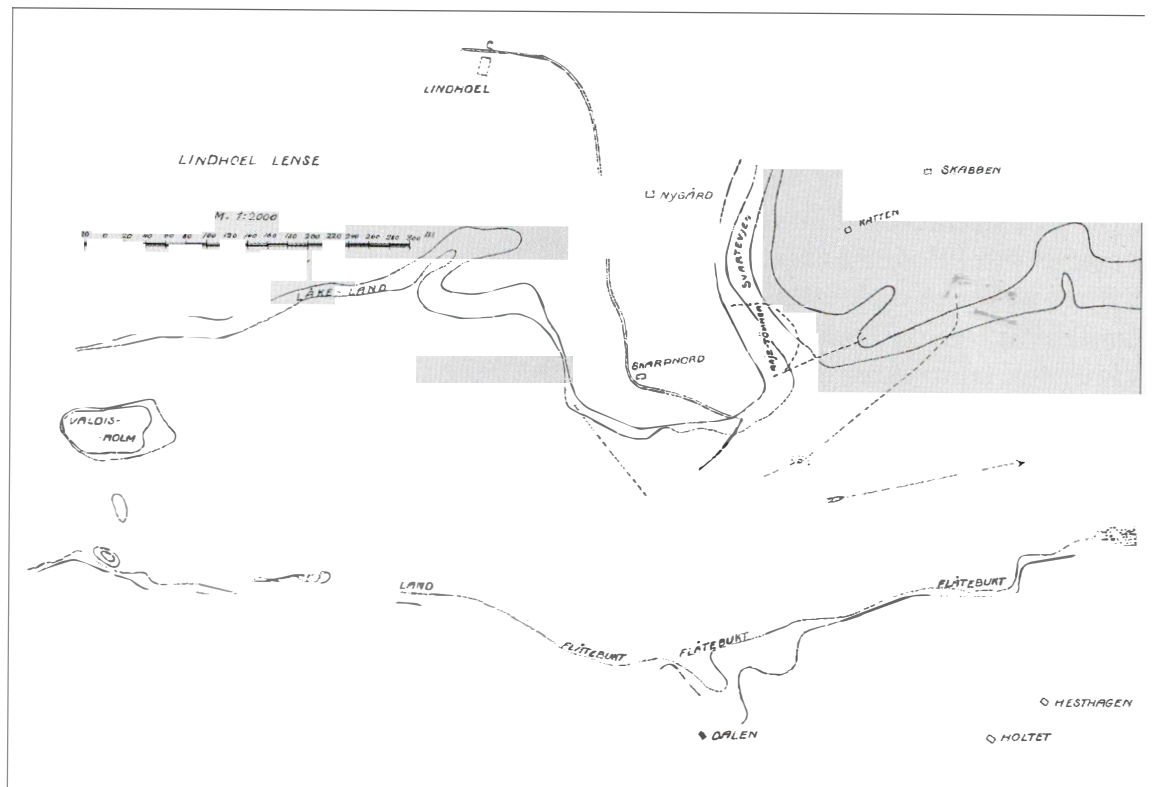
Oppgava var umenneskelig både for ledelsen og arbeiderne. Strømmen var så sterk at tømmeret pakket seg, og utstikning og sortering ble tungt. Grensa

var 700–800 tylfter daglig, da kunne de jobbe fortere, men økte mengden, sank produktiviteten. Lensearbeiderne hadde harde kår, og de skulka unna når lensa var fullpakka. Det resulterte i et reglement, der de ble bøtelagt hvis de ikke stilte opp og gjorde som lensebestyreren forlangte. I 1841 var arbeidsstokken 103 mann. Fløtningsarbeidet var blitt en industri.

Tømmermengden økte år for år. Bare i juli 1851 ble lensa sprengt fem ganger, og først en måned senere fikk de spjelket den i hop «som et saueben». Det bør nevnes at eneste lønna for å reparere lensa var «den sedvanlige dram». Vannføringa var stor, 1800–1900 m³/sek. da den sprang, og 1600 m³/sek. da den var reparert etter fire ukers strev. Året etter var minst like ille, da var det 2300 m³/sek. vannføring, lensa sprakk to ganger i mai, og stri sønnavind gjorde alt arbeid vanskelig. De måtte vente til vinden la seg såpass at de ikke fikk flåtene i retur. Vanligvis tok turen fra Lindhol til Sarpsborg en dag, men i oktober dette året brukte to mann åtte dager på å nå frem. Situasjonen må ha vært desperat, for ved Lindhol lå 2540 tylfter tømmer og ventet på godt og laglig vær. Arbeiderne led nød og skrev bønnebrev til direksjonen om forskuddslønn for neste sommer i form av korn.

Direksjonen, ved formann Thomas Joh. Heftye, la frem forslag om å legge ned Lindhol lense i 1852. Da hadde tømmermengden steget fra 12 000 tylfter ved århundreskiftet, til over 63 000 i 1852.

Samtidig ble det foreslått at lensa skulle flyttes ned elva til Nes og Buskilsrud. Lensebestyrer Ingerøe hadde innvendinger og mente Nes-Buskilsrudlensa ikke ville kunne fungere godt.

Tegning av Lindhol lense, et utsnitt fra en tegning. Den første lensa i Eidsberg, sannsynligvis den eldste i nedre Glomma. Fra Wilhelm Blakstads bok: «Tømmerfløtningen i Nedre Glomma i de siste 100 år».

Låkingsland fantes ikke, moa var for bløt, og lensa ville sperre elveløpet for trafikk og selv bli overlesset siden Mørkfoss søkte om å slippe alt tømmer etter som det kom.

I generalforsamlingen før jul i 1852 ble direksjonens forslag vedtatt og P. Hansen ansatt som lensebestyrer. Den stillingen hadde han til sin død i 1890.

Morten Dahl på Lindhol ville ikke gi avkall på sine inntekter fra lensa, og fikk et tilbud om avsavn av lensetoll i 1853 på 400 spesiedaler. Det godtok ikke Dahl, for Lindhol lense var et reelt privilegium, gitt av dansk kongen, og det måtte tømmeriere ne respektere. Forhandlingene resulterte i at Dahl ble

tilkjent 800 spesiedaler pr. år, frem til 1897, da privilegiet ble innløst med kr 57 500. Dermed eide Fredrikstad tømmerdireksjon hele anlegget. Men intet land. Og ingen husmenn.

Det kongelige privilegium var faktisk aktivt i 83 år etter 1814!

Buskilsrud og Nes lense

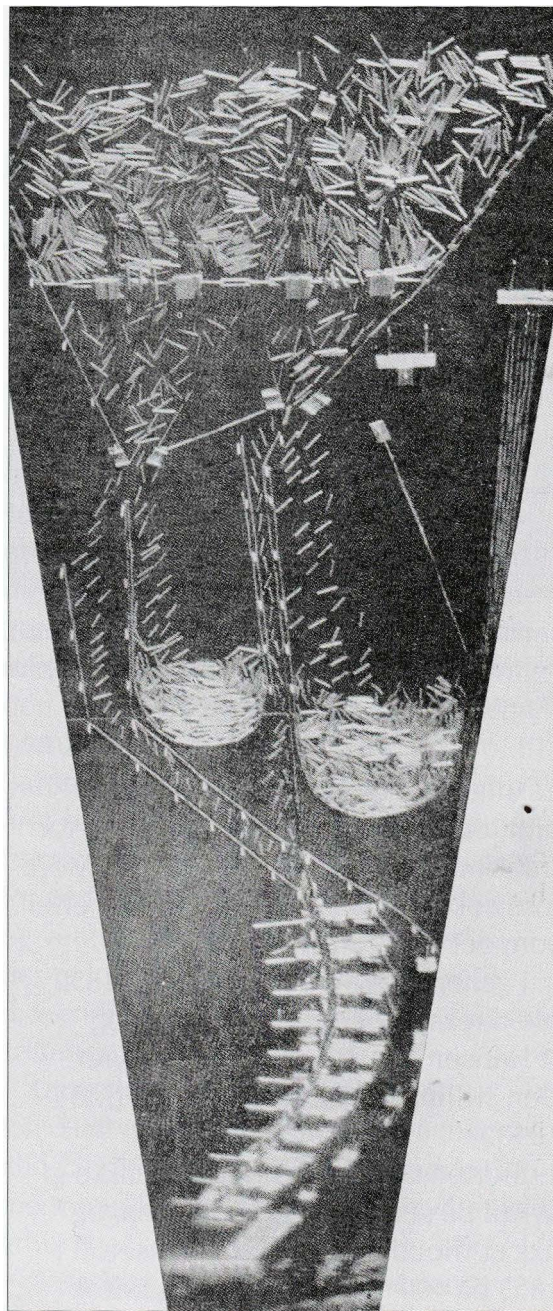
Av Eldbjørg Skaug

I 1853 besluttet tømmererne, dvs. Tømmerdireksjonen i Fredrikstad, å flytte ankerne og kjettingene ved Lindhol til Nes og Buskilsrud. De sikret seg kontrakter med grunneierne på Buskilsrud, Huseby, Lysaker, Foss, Nes og Skipperud om rådighet over de nødvendige grunn-, strand- og vannrettigheter m.v. De uoppsigelige kontraktene sikret grunneierne en årlig inntekt på mellom 10 til 250 spesiedaler årlig. Men i flere kontrakter var det uttrykkelig nektet oppføring av hus, så direksjonen skrev kontrakt med Nes' eier om å leie husmannsplassen Nes plass med tilhørende jordvei. På stranda på Nes fikk de bygge leskur til arbeiderne.

Ny lense – nye metoder!

Den nye lensa, som strakk seg fra feste ved evja nord for Buskilsrud til Lysaker på Eidsbergsida, og fra Grønsund til Skipperud på Skiptvetsida, hadde to atskilte sorteringsanlegg, der tømmeret skulle låkes på flåter. Ved Buskilsrud lå flåtene rett sør for gården ned til evja ved Tangen. På Skiptvetsida lå sorteringsanlegget mellom Lensebråten og Nes. Et sinnrikt system ledet tømmeret til hvert sitt anlegg, og smale passasjer for trafikk på elva kunne ledes gjennom bomlenkesystem.

På flåtene hadde hver bås sitt merke, så tømmeret ble sortert i samme slengen. 11 båser i hvert anlegg. På Buskilsrud måtte de ro ut til anlegget, men på Nes kunne de gå på planker

Foto, sannsynligvis tatt fra luftskip, av Buskilsrud og Nes sorteringslenser. Fra Wilhelm Blakstads bok: «Tømmerfløtningen i Nedre Glomma i de siste 100 år»

Tegning av Buskilsrud og Nes lenser, anlagt 1853. Fra Wilhelm Blakstads bok «Tømmerfløtningen i Nedre Glomma i de siste 100 år».

– eller krabbe om nødvendig. Lensekrabben oppsto.

Nedafor båsene lå festeanlegg for flåter, et ved Tangen, fem ved Nes. En høyst nødvendig vindskjerm ble bygd ovafor Nes. Den skjerna et stort beholdningsrom, der bjelker kunne sortes fra rundtømmer.

Lensene var anlagt for å handtere hele tømmermengden, men ettersom antall merker økte, ble det stadig vanskeligere å utføre effektiv sortering ved Nes selv om de berga seg ved å stikke småmerker i samme bås. Derfor ble det i 1859 anlagt ei hjelpelense ved Furuholmen i Varteig.

Lensearbeiderne var ikke fornøyd med å bli industriarbeidere, de mislikte den nye metoden og gå-sakte aksjoner fulgte, deretter klager over for dårlig lønn pga. arbeidsmetoden. Første dag

greide de 163 tylfter, femte dag 568.

Etter to uker forlangte de høyere lønn og gikk til streik. To mann dro inn til Heftye og forlangte bedre lønn, men ble kasta på dør. Hansen var bortreist da dette skjedde, men takla opprøret med å si opp samtlige arbeidskontrakter og ta inn igjen dem de anså som samarbeidsvillige. Makta rådde også i Tranerørs las tid. Noen år seinere ble det sortert 7–8 tusen tylfter pr. dag, med nesten samme lag og samme tekniske utstyr. Lensekrabben var tukta.

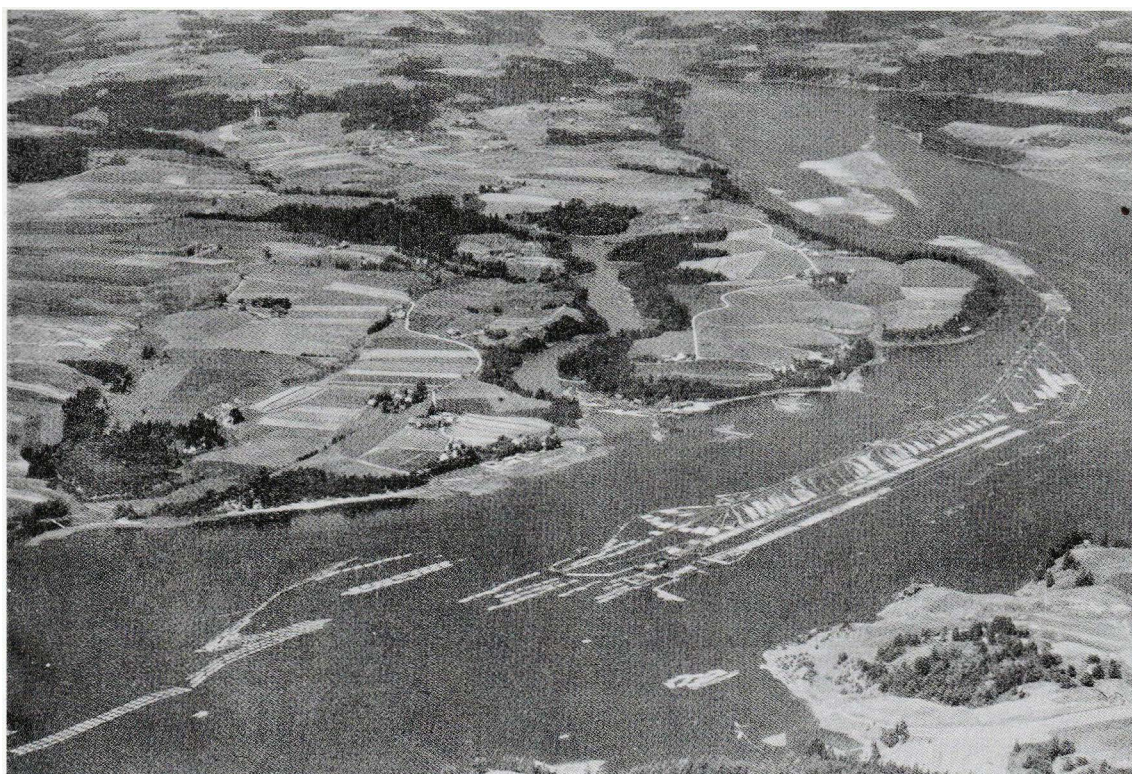
Men lensebestyrer Hansen må ha vært en som kunne skape samarbeidsånd også. I 1855 opplevde han at lensa var i ferd med å sprenges med 20–21 tusen tylfter i beholdning. Ved Lindhol hadde de beholdt en attholdslense, og den sprang, for bommene ved Mørkfoss ble slått istykker. Hansen sendte arbei-

derne ut uten frokost, men rodde ut til dem med 150 brød og et par dusin brennevinsflasker, og «alt ble fortært uten stans i arbeidet, balanserende på varp og stokker».

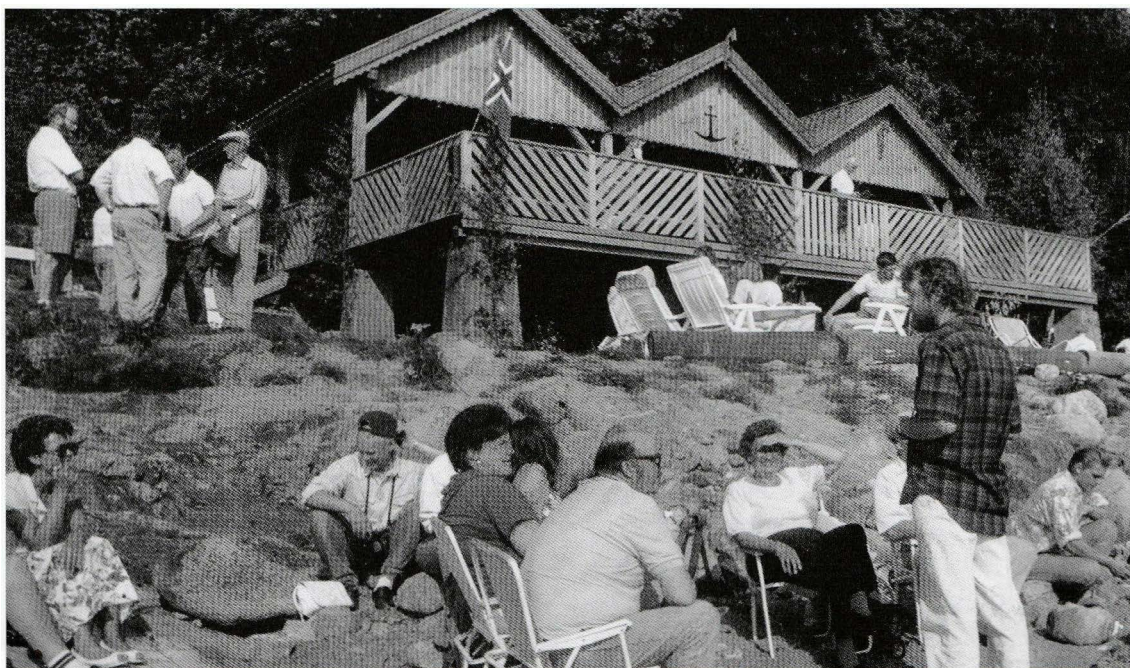
Arbeidsforholdene ved Nes og Buskilsrud lenser ble bare verre og verre. Tømmernengden økte fra 57 til 113 tusen tylfter fra 1853 til 1858, antall merker fra 16 til 33. I tillegg forlangte tømmereierne at tømmeret skulle sorteres etter dimensjon. Lensebestyrer Hansen løste problemet med å ta i bruk gammeldags flaking ved Djupingen og Skipperudevja. Men også dette ble utilstrekkelig pga. mangel på øvd, tilgjengelig arbeidskraft. Direksjonen skjønte såpass at de begrenset merking til ett pr. eier, men det takla firmaene ved å splitte eierskapet og opprette to firma. Trelastprivilegiene ble oppløst 1854,

og siden da hadde antall sager økt, og eierne ville ha rett dimensjon ferdig sortert til saga.

Hovedproblemet var at Nes og Buskilsrud lenser hadde for liten kapasitet, og mye tømmer måtte vente i Øyeren. Dessuten kunne de ikke sende store mengder gjennom fra Mørkfoss til Lindhol når vannstanden sank utpå sommeren, og i 1853 og 1855 lå en fjerdedel igjen på denne strekningen. Å utvide Nes lense forbi Nestrangen ville være å utsette den for vær og vind, «der strøm og vind ofte kan sette voldsom sjø», sa Hansen. Den nye hjelpelensa på Furuholmen var ferdigbygd vinteren 1858–59 og ble tatt i bruk på våren. Den hadde ni sorteringsbåser og fem mindre hjelpebåser. Den var god avlastning, og sorterte 43+ tusen tylfter fordelt på 33 merker, mens Nes og Buskilsrud hadde

Oversiktsbilde av Nes lense 1937. Lensa ble flyttet over til Glennetangen året etter.

Innvielse av Skjørshammer brygge i 1991. Til venstre for brygga: Jan Fredriksen, Rolf Kirkeby, ukjent. Thor Høitomt På verandaen: formann i velforeningen Bjørn Skaug. Nederst: Kjersti Skaug, Gunnar Laven, Reidun Skaug, John Indrehus, Tuppen Gaasland, Knut Gaasland, ukjent

litt under 40 tusen fordelt på 50 merker. I de følgende år er det greie tilstander ved begge lensene og fred og ro.

Men historia ruller videre. Direksjonen for fløting nedenfor Mørkfoss foreslo å sløyfe Furuholmen lense for å spare utgifter, men direksjonen nedenfor Sarpsfossen tiltrådte ikke dette forslaget, og endte i at Fredrikstad Tømmerdireksjon kjøpte Furuholmen og gården Glenne med tanke på en mulig sløyfing av Nes og Buskilsrud lenser.

Lensebestyrer ved Furuholmen, R.C. Furuholmen, oppfant en metode for sopping, dvs. krysslegging av tømmeret. Furuholmen tok i bruk denne metoden i 1863, og Nes og Buskilsrud i 1867. Senere, i 1876, konstruerte R.C. Furuholmen en maskin som kryssla tømmeret mekanisk. Den het selvfølgelig soppemaskin. Han videreutviklet den i åra som fulgte,

og maskinen fikk stor betydning for effektiviteten ved lensene.

Bestyrer R.C. Furuholmen ved Furuholmen lense la i 1879 frem forslag om å legge ned sortering ved Nes og Buskilsrud og legge all sortering til Furuholmen. Men dette forslaget vant ikke frem i første omgang Buskilsrud og Nes lense sorterte under Christiania Tømmerdireksjon. Men mens herrene diskuterte dette, sprang Furuholmen lense i en orkanaktig vind som sprengte hovedankringen. Det la saken død for en stund.

To fløtningstekniske spesialister fra Skiensvassdraget, Sætren og Borchgreivink, anså Furuholmen bedre egnet som sorteringslense, og de mente det var bedre at arbeidsdriften ble konsentrert på et sted nærmere Sarpsborg og Fredrikstad. Dessuten ville en mulig frem-

tidlig tømmerrenne ved Sannesund gjøre at Sarpsfossen kunne unngås. Deres argumenter må på ukjent vis ha vunnet frem i Christiania Tømmerdirektion, for allerede 26. juni 1894 vedtok den i generalforsamling å nedlegge . Nes og Buskilsrud lense. Spesialistenes tryktete innberetning til oppdragsgiveren, Fredrikstad Tømmerdirektion, er datert september 1894. Nå hadde Fredrikstad Tømmerdirektion klar bane, kjøpte Furuholmens soppemaskin, og besluttet å bygge en ny i yillegg. Våren 1895 ble den ombygde lensa ved Furuholmen tatt i bruk, og Buskilsrud og Nes lense ble dermed nedlagt som sorteringslense, og tjente i åra deretter frem til 1908 som attholds-lense for Furuholmen. Der beholdt de et arbeidslag som om dagen stakk tøm-

meret i store bommer som de åpnet om kvelden og slapp løst ned elva. Om natta var det tryggere for vær og vind, og 6–8 timer senere var stukkene på Furuholmen. For å sikre seg mot at tømmeret skulle drive inn på langgrunne strender, ble det lagt ledelenker av alminnelig bomlenk.

I 1908 er historia om lensene i Eidsberg slutt.

Kilder:

– W. Blakstad: «Tømmerfløtingen i nedre Glomma gjennom de siste hundre år».

Thorvald Nielsens boktrykkeri, Porsgrunn 1939.

– Øyvind Vestheim: «Fløtningens historie i Glomma- og mjøsvassdraget. Fløting gjennom århundrer». Utgitt av Norsk Skogmuseum, Elverum i 1998.

Colibri og Krabben

Av Mary Præsthus

Mary Præsthus, født i 1919, har vokst opp i Fiskærbøgda. Hun har skrevet noen minner fra oppveksten, som Eidsberg historielag har fått for å fortelle videre.

Den første dampbåten mellom Sarpefossen og Salmonrud het Colibri. Navnet tilsier at båten var liten. Colibri var i rute mellom Glengshølen og Salmonrud i 1852. Skipper og mannskap (antagelig en mann) kjennes ikke navnet på, men må ha bodd i Eidsberg, ettersom båten lå der om nettene.

Vi vet ikke hvordan Edmund Pelly fraktet Colibri over til Gleng, men i

Sarpsborgavisen Prøven finnes en annonse 5. juli 1852:

«Colibri. Abonnement kan tegnes hos Undertegnede på Dampfartøiet Colibri hver Fredag til Lysttour den paafølgende Søndag mellem Sarpsborg og Salmonrød. Prisen nedsat til 7 Spd. for Tour og Retour, naar Antallet ikke overstiger 30 Personer, Børn iberegnet, og Disposition af Fartøiet ikke over 12 Timer.»

Mary Præsthus, f. Brattås.

I 1855 kom den dystre meldingen at Colibri var sunket ved Grønsund og dermed ute av Glommas historie. Froskemenn skal ha søkt etter båten, men uten resultat.

Befolkningen savnet en ny båt. Smaalenenebanen var ikke engang planlagt i 1850-årene, og veien til lands var i svært dårlig forfatning.

Så kom D.S. Krabben i 1869. Det skulle med andre ord gå 14 år før en ny dampbåt kom i ny rutetrafikk på denne strekningen. Forretningsfolk i Sarpsborgdistriktet stiftet et aksjelag. Det ble sluttet kontrakt med Aker mek. verksted om levering av dampskipet i fullverdig stand i Glengshølen innen 22. juni s.å. for en sum av 3700 spd. I 1873 ble verdien satt til kr 4,00 for 1 spd. Utreget etter verdien i kroner den gang, var kostnaden kr 14 880.

Det ble avertert i avisen «Sarpen» at Krabben skulle gå i fast rute fra 24. juni og skulle kunngjøres søndagen i forveien ved Varteig, Eidsberg og Skiptvet kirker.

Vi vet ikke hvorledes Krabben så ut de første årene, men bildet på aksjebrevet viser at overbygningen var annerledes enn den Krabben vi eldre i distriktet husker så godt.

Ved myntskifte i 1876 var billett-taksten kr. 1,00 for å reise Sarpsborg–Lindhol på første plass og 80 øre på andre plass.

Båtens eier het da Christoffersen, og etter ham skipsfører O.L. Larsen. I 1896 ble Johan Johannesen skipper på Krabben. Med ham er Krabben over i vår egen tid, og for mange eldre vil Johannesen stå som selve Krabben-kaptein.

I 1909 besluttet styret å bygge om båten, da den var nedslitt etter 40 år.

Båten ble forlenget med 12 fot. Det vil si: tre meter og seksti centimeter. Den gamle Krabben skal ha hatt firkantede vinduer. Det ble nå satt inn runde vinduer, slik som vi husker Krabben fra vår tid.

Av hensyn til at kaptein og maskinist hadde tjent Krabben i 35 år, ble Krabben overdratt til kaptein Johan Johannesen i 1929. Dermed var Krabben-skipperen blitt Krabbens reder.

I 1942 fikk kaptein Johannesen slag og måtte oppgi båten. Han døde i 1951. Sønnen Karl overtok, og dernest han John.

Under krigen blomstret Krabben opp som aldri før, siden det generelle reiseforbudet ikke gjaldt Krabben.

Etter krigen var det slutt med Krabben. Endelig slutt for det gamle skipet som hadde overlevd så mange kriser.

Krabben gikk i opplag i 1947 og ble solgt til opphugging for kr 2500. Stolte Krabben var blitt til spiker.

Det gikk 39 år før den nye Krabben kom. Den gikk sin jomfrutur 26. juni 1986.

Det kunne nok bli slitsomt for mannskapet: To turer på lørdag, tur på søndag og tidlig på'n igjen da Krabben skulle frakte folk til arbeidsplassene, f.eks. på Nes lense hvor arbeidet begynte klokka seks om morgenen.

Midt i alt strev og kjas ble det tid for idylliske øyeblikk for mannskap og passasjerer. Søndagene var noe for seg, for da gikk båten på «lysttur». Mannskor og strengemusikk, losjefolk, damekor og søndagsskoler leide båten og hadde det trivelig på elva.

Mange forteller at det vakreste de har sett og hørt er Krabben for stø kurs med hornmusikk over blankstille elvevann.

Øndagstur med gamle Krabben. Mary Præsthus, Knut Skaug og Solveig Thon.

Byturene var en opplevelse, og mange fra de små avkroker var nok så generte at de frisket seg opp med en tår før avreise. Skipper Johannesen og maskinist Foss var så kjent med befolkningen at de roet gemyttene ned når det trengtes. En Krabben-historie forteller om dette: En kar fra Skiptvet var på vei hjem fra bytur og bød en mann på dram inne i salongen. En meget myndig dame fra Eidsbergkanten kom over dem og hylte ut: «Jeg trodde virkelig ikke det var lov å drikke i salongen». Da svarte gubben: «Har du brennevin – så bare drek du mor».

En annen Krabben-historie hentet fra en lysttur:

«Passageren: Hva er det for et Sted vi nu kommer til, kaptein?»

Kapteinen: «Skjørshammer».

Passageren: «Hvor mange Indbyggere er det der da, kaptein?»

Kapteinen: «Jeg ved ikke, jeg. Men dem staar og hænger nede paa Brygga allesammen, saa De kan tælle dem sjæl!»

Krabben var et uvurderlig fremkomstmiddel både for folk og fe. Veiene i bygdene langs Glomma var helt elendige i gammel tid. Gangstier og dårlige kjerreveier var hva befolkningen måtte ta til takke med.

Da var det godt å ha Krabben å ty til. Egg, smør og bær var attraktivt for småbrukerkjerringen å komme seg til torget i Sarpsborg med. Enda bedre var det å komme seg til Fredrikstad, der de kunne oppnå litt høyere priser for varene sine. Fra Sannesund til Fredrikstad gikk det gjennom alle år en båt som het Trippen.

Oppholdet ombord var en hvilepause for passasjerene. Mange reisende hadde så mye med seg at de ikke maktet å bære det alene. De færreste hadde råd

til å leie vogn for å frakte varene videre.
Det gjaldt å hjelpe seg så godt en kunne.

Det fortelles at en kone fra Eidsberg tok Krabben og skulle videre med Trip-
pen fra Sannesund til Fredrikstad. Hun
gikk noen hundre meter med hva hun
maktet å bære, deretter gikk hun tilbake
og hentet det hun orket – i flere vend-

inger. Ved å flytte varene i timevis greide
hun til slutt å få med seg alt til Sanne-
sund.

Når det gjelder Krabben-mannskapet
må vi ikke glemme maskinisten Sigurd
Foss. Han betjente Krabben fra 1919 til
1946. Nesten 30 år.

Krabbenvisa

Av Gunnar Mathisen

*Farvel da, gamle Krabben, nå ditt elve-løp er endt.
At folk blir elve-leie og tar rutebil, er kjent.
Men ikke la du opp før du var nødt
og vel så det.
Farvel da, gamle Krabben
– du kan hvile ut i fred.*

*Du drev ingen rekordseilas, fikk ingen blåe bånd.
Du hadde ikke tid til slikt, det passet ikke sånn.
Men skulle vi til byen, kom vi pent og rolig frem.
Og oppover langs elva gikk
den lange turen hjem.*

*Du seilte ikke fjernt avsted til Melbourne og Marseille.
Nei, Furuholmens lense var en bedre havn for deg.
Du hørte ikke stormen
når den brølte runt Kap Horn
– men treskeverk langs elva
når de drev og tresket korn.*

*Du så nok ikke elskoven i Bangkok og Peru,
men langsmed elva gikk en mann til okse med ei ku.
Du hadde ikke ruff
og ikke tatovert matros
– du hadde ikke radar
og du brukte aldri los.*

*Farvel da, gamle Krabben, du var hederlig tross alt,
selv om det vann du fløt i ikke akkurat var salt.
Men både jeg og Glomma
vil sikkert føle savn,
du kjære, gode Krabben
når du nå er gått i havn.*

Historien om lensevirksomheten nedenfor Vammafossen

Av Mary Præsthus

Historisk kan man gå tilbake til lensevirksomheten nedenfor Vammafossen fra 1838. Jeg har funnet frem til at Lindhol lense ble utbedret fra 1838 og fremover. Hvor lenge den hadde ligget ved Lindhol, sier ikke historien noe om, men i 1851 ble lensa flyttet fra Lindhol til Buskilsrud. Eierne av Lindhol sikret seg likevel avgift av tømmeret som passerte i Glomma forbi gårdens eiendom. Men en hjelpelense ved Furuholmen ble bygget ferdig i 1859.

I 1879 forela R.C. Furuholmen et forslag om å nedlegge Buskilsrud og Nes lenser og gjøre all sorteringen ved Furuholmen.

Våren 1895 var den nye hovedlensa ferdigbygget. Det arbeidet ca. 150 mann og lensa etter at den ble utvidet.

Den gang reiste folk fra bygdene her oppe og jobba i lensa der ute. De losjerte seg inn på steder rundt om i Tune og Varteig. På Hovden i Tune har min mor fortalt at der losjerte han Sofus Sletta og han Thorvald Lislrud seg inn år etter år. Slik traff han Thorvald sin Augusta, men han Sofus ble ungkar til sin dødsdag.

Jeg er ikke helt sikker på når lensa ble flyttet opp til Nes igjen, men det må ha vært rundt 1910. Jeg har i hvert fall sett et bilde som er tatt i 1918, der min far er med.

I 1918 var det 12 timers arbeidsdag i lensa. Timebetalingen var 25 øre pr.

time. Det vil si tre kroner dagen. Etter at lensefolka ble øvet, kunne de komme med i akkorden, og kunne da komme opp i en daglønn på fire kroner. Arbeidsdagen var fra kl. 06 til kl. 18.

Lensa var i den tiden tredelt, og det arbeidet ca. 300 mann der. Lønna var regnet for å være svært bra til den tida å være. Spisebrakkene var bygd på tømmerbrygger eller flåter. Den største tok 100 mann, og de kalte den for Hotell Viktoria. Den minste ble kalt Glømmens Hotell og hadde plass til 30 mann. Fløtærhytta lå på nedsiden av maskinene og litt nærmere land. De som hadde lang vei hjem, kunne overnatte der. Det var også småhytter. Kaffekjerringene gikk fra hytte til hytte og kokte kaffe.

Det å være lensekræbbe var attraktivt. For en mengde smågårder i Varteig, Os, Eidsberg og Skiptvet var lensearbeid en viktig inntektskilde som ofte gikk i arv fra far til sønn.

Som dere forstår, har befolkningen på begge sider av elva hatt lensa som arbeidsplass gjennom mange år. De som hadde for lang vei hjem, bodde i brakkene, som lå på begge sider av elva her. Skjørshammer brygge ligger på de gamle tuftene etter brakka på denne sida. På den andre sida lå det en brakke akkurat maken.

Et bilde jeg ser for meg er at de henta melk på Lislrud om kvelden. Melkehentinga gikk på omgang. De bar fire spann i hver hånd, en liter i hvert spann.

Det var mange varianter av spann. Fra gule sukkertøyspann fra Korterud sukkertøyfabrikk til rusta lirer. Ja, livet var enkelt å leva, for ellers hadde det ikke gått.

Ellers kan jeg forsikre dere om at folk levde stort sett i fordragelighet med hverandre. Om det var knapt med penger og kanskje i det minste laget med mat, så hadde folk i hvert fall tid for hverandre.

Lensa her ved Nes ble flyttet til Glennetangen i 1937. Det ble stille og

rart da lensa ble flytta. Det ble liksom helt utdødd. Lensebåtene ble borte, og langs strendene, hvor det før lå robåter over alt, ble båtene også borte.

Men enda fløt det tømmer på Glommas rygg her nede for å bli tatt hånd om ved Glennetangen. Da lensa opphørte for godt også ved Glennetangen, var en epoke for vår del av Glomma slutt. Biler og veier hadde tatt over. Vår stolte Glomma var blitt til overs.

Lensefakta

Lindhol lense

er sannsynligvis den første samle- og sorteringslensa i nedre Glomma. Lindhol gård eide og drev den og tok toll for hver tylft. Den er i matrikelprotokollen for 1723 nevnt som «blant Lindhols herligheter en elvelense som brukes av Fredrikstad borgeres tømmerdrift». Christian 4. innførte merking av tømmer i 1647. Sarpsborg hadde privilegium på sagbruksdrift. Fredrikstad fikk i 1572 og 1627 enerett til all handel i tre mils omkrets, også med trelast, og i 1674 rett til felles tømmerkjøp med Kristiania i Odal, Solør og Østerdalen. Lindhol lense ble nedlagt som sorteringslense 1852 og flyttet litt nedover elva.

Nes og Buskilsrud lenser

ble anlagt 1852, og nye låkemeter ble innført. Sorteringslensene ble nedlagt i 1894, men en del av anlegget beholdt som attholdslense.

Furuholmen lense

ble anlagt 1859 for å avlaste Nes og Buskilsrud. Soppemaskinen oppfun-

net, senere forbedret, av bestyrer Furuholmen, og Arnt Svartedal oppfant mosemaskinen. Hovedlense fra 1895 til 1906.

Nes lense

ble anlagt i 1908, med to mosemaskiner. Tømmertunnelen gjennom Eidet var anlagt, og Nes skulle forsyne Fredrikstad med sagtømmer. Inntil 1854 hadde Sarpsborg hatt privilegium på sagbruksdrift, men senere kunne sager anlegges også i Fredrikstad. Derfor Eidet-tunnelen. Furuholmen lå lengre nede i elveløpet og sendte alt til Sarpsborg. Grunnet kraftutbygging og regulering ved Solbergfoss, Kykkelsrud og Vamma ble fløtingsforholda verre, i 1936 ble Nes lense besluttet nedlagt, og i 1938 ble lensa flyttet til Glennetangen-Finnskott.

Glennetangen lense

ble anlagt 1938 og nedlagt 1985. Den hadde fem mosemaskiner, derav to små som forsynte Borregaard for celluloseproduksjon.

Tømmerhogst før og nå

Av Kristian Berger

Vi har gode opplysninger om sagbruk i Eidsberg langt bakover i tid. Til sagbruk må en jo også ha tømmer, og det kan kanskje også være interessant å se litt på arbeidsmetodene, hvordan hogst- og fremkjøring har skjedd – og er blitt forandret i løpet av noen ti-år i vårt distrikt.

I dag blir storparten av tømmeret høstet med prosessor og fraktet til bilvei eller vassdrag av en lastbærer, men det er kommet etter en lang tid med skifte av hjelpemidler og arbeidsmetoder. En prosessor er en skogsmaskin som hogger, kvister og sorterer tømmerstokkene til sagtømmer og industrivirke.

Øksa var sikkert det første redskapet til trefelling og er fortsatt nyttig å ha med i skogen. Jeg husker tilbake til 1930-årene. Da bruktes øksa til nakking og kvisting og som regel bågåsag til felling og kvisting. På store grove trær hadde man tømmer saga som kunne brukes. Den hadde håndtak i begge

Brattfoss Sag med Helge Filtvedt og Thor Karlstad.

ender og krevde to manns betjening. Svansen eller tigersvansen, som den kaltes, kom litt senere. Svansen var en-mannsredskap som skar mens man trakk bladet mot seg, og hadde ei fjær som trakk bladet tilbake og samtidig

Tømmerskatt

Avgift på tømmerhogst i skoger som tilhørte konge, kirke eller benefisert gods, eller som lå i kongelig almenning. Tømmerskatt ble påbudt ved resolusjon 15. april 1741 (Wessel Berg 1 s. 776) og ble betalt med 12 skilling pr. tylft sagtømmer, for tømmer til annet formål med 1/16 av markedsverdien. Tømmerskatt ble avskaffet igjen ved skattelov 1. juli 1816. Også kalt sagtømmerskatt.

H.W. i Norsk Historisk Leksikon

Anton H. Mysens sagbruk på Sagtomta i Mysen

presset bladet mot stammen. Tigersvansen ble populær, for som regel arbeidet man enkeltvis, selv om flere arbeidet i samme hogstfelt. Bågåsa ble vel fortsatt foretrukket der den strakk til, og særlig etter at den kom med blader som ikke trengte filing.

Etter at krigen sluttet i 1945, kom de første motorsagene. De første var store og tunge sager som ikke kom særlig i bruk. Rundt 1950 kom mindre sager av forskjellig fabrikat og nasjonalitet; veldig brukbare ting til felling og kapping. Disse ble etter hvert lette i vekt og bra å håndtere. De kunne brukes i alle stillinger og erstattet i stor grad øksa også til kvisting. Det lettet arbeidet og økte også kapasiteten for hoggeren. Det kom stadig flere nye typer med forbedringer, og motorsaga er jo fortsatt veldig mye i bruk i tillegg til prosessoren.

Men tømmeret skulle jo ut av sko-

gen, og det skjedde med mann og hest i samarbeid. Med kort vei kunne man bare slepe tømmeret ut, og det kunne gjøres med hest og stutting, en kort slede med snarekjettinger og med drag for hesten, eller med lunnedrag som bare var et drag med en bom med snarekjettinger. Var det lengre vei ble tømmeret lunnet, det vil si lagt i lunner for senere å bli kjørt ut av skogen eller lesset direkte på geitedonningen som var (og er) to sleder etter hverandre med trekk- og styrekjetting mellom, trukket av en hest. Fra 1950 kom også traktoren med i tømmerhåndteringen. Landbruks-traktoren hadde nå fått gummihjul, og med kjettinger på hjulene var den godt brukbar også i skogen til transport, og med vinsj til oppsamling av tømmeret.

Forandringene er store og har jo skjedd over en del år i tømmerhåndteringen, og også i godtgjørelsen for hogst

og transport. For leiehogst fikk hoggeren i 1930-årene betaling pr. tylvt trær. Betalingen varierte vel med blant annet beregnet brystmål for tømmeret. Til sagbrukene ble skurtømmer kappet i lengder målt i ft. (fot 30,5 cm) som var måleenheten for skurlast. Senere ble stokklengder kappet i antall halvmeter, og avregning for hogst og tømmerverdi skjedde pr. liter eller kubikkmeter. Denne registrering ble gjort ved stubben, med tømmerklave og lengdemål, enten av den som hogg tømmeret eller den som eide det. I dag gjør prosessoren også dette. Den kan kappe tømmerstokken i ønskede lengder ut fra avsmalning og kvalitet, for best utnyttelse av stokken.

Overgangen fra håndsag og øks til motorsag, og fra kjøring med hest til

traktor, og videre til prosessor og lastbærer, ble en stor forandring av arbeidsdagen i skogen. Før motoriseringen var det stille i skogen, bare vindsus og øksehogg å høre. Både folk og hester trengte mat og hvilepause både en og to ganger i løpet av en tung arbeidsdag. Det ble gjort opp varme, og kaffekjelen eller pøsen ble hengt over bålet. Hesten fikk maten sin, og både hogger og kjører hadde ei trivelig pause i skogen med lukt av hest og kvae. Det var slitsomme dager, men når man i ettertid tenker tilbake og sammenligner det med nåtidens eksos og bråk fra motorsag og traktor, og med noen minutters matpause med termos, som jo er både bra og praktisk, har man nok også tapt noe av trivsel og miljø i bytte med en lettere arbeidsdag.

Gamle skogsredskaper; motorsag fra 1950, blinkeøks, tømmerklave, tømmerøks, bogesag, tigersvans og fjørsvans fra 1940-tallet.

Trygve Gulbranssen: En nesten mytisk skikkelse

Av Hans Rasmus Glomsrud

En fengslende artikkel fra 1954 er utgangspunktet for at jeg skriver dette stykket. Artikkelen stod på trykk i Magasinet for alle, og er en skildring av journalisten Andreas Eriksens møte med Trygve Gulbranssen, hjemme på Hobøl gård.

Eriksen klarer i sin maleriske skildring både å være en del av den selv, samtidig som han også springer ut av teksten. Han vender seg nærmest i fortrolighet til leseren med sine personlige reaksjoner på det han fortløpende opplever. Han beskriver møtet med landhandleren (Konrad Haug?) på Eidsberg stasjon, som understreker den «affeksjonsverdi» som ekteparet Gulbranssen har i bygda. Han beskriver det å tre inn i Gulbranssens personlig innredede bibliotek, og møtet med ham, som strekker seg til langt ut i nattetimene. Underholdningsnivået er til tider høyt, fra journalistens forundring over Gulbranssens skiftende utseende til Gulbranssens betraktninger av bondelivet.

Jeg har lest en hel del om Trygve Gulbranssen, jeg har hørt ham intervjuet i radio, og jeg er blitt fortalt en del fra etterkommere. Likevel undrer jeg meg stadig over hvordan en skal forstå ham og alt dette rundt ham. På en måte er det som om han trer litt ut i lyset nettopp i denne artikkelen. Eriksen puster på sett og vis liv i ham med sine skildringer.

Han utfyller de svarene Gulbranssen kommer med, svar som kanskje er mer opplysende enn det later til første gang man leser dem.

Forfatteren Trygve Emanuel Gulbranssen er en av mange som har sin plass i vår hjemlige historie her i Eidsberg. Gjennom de mange årene han levde her, ble han en del av bygda og satte spor etter seg som også i dag er merkbare. Mange har funnet glede og fortrøstning i bøkene hans, og bærer ordene hans med seg videre. Det er også dem, som meg, som undrer seg over hvem denne mannen egentlig var. Han som av yrke ble tobakkgrossist, og som av interesse og overbevisning virket både som idrettsjournalist og -administrator.

De mange løse ryktene og vedtatte sannhetene om ham er ikke til stor hjelp hva dette angår. Det ser nærmest ut til å eksistere to stykker Trygve Gulbranssen; et menneske av kjøtt og blod, og en mytisk skikkelse. Å skille mellom disse to er ingen enkel oppgave. I hvert fall ikke for oss som ikke kjente ham personlig. Hans offentlige tilbaketruckenhet ser ut til å ha ansporet andre til å finne svar for oss. Det har bidratt til å gjøre myteskikkelsen mer livskraftig, skjønt det ikke er sikkert at en mer aktiv offentlig profil ville ha gjort mer gagn.

Noen av mytene er enklere å avlive enn andre. Gulbranssen var medlem av Den norske Forfatterforening, sågar et høyt skattet medlem. Blant de som ut-

nevnte ham finner vi Olav Duun, Sigurd Hoel, Sven Moren og Nini Roll Anker. Han skrev selvsagt bøkene selv, og fikk inspirasjon fra sin egen familiebakgrunn. Han sluttet aldri å skrive, og vi har blant annet sanger og prologer spesielt skrevet til bygda etter ham. Det ble likevel en pine for ham at han ikke kom videre i forfatterskapet og gav ut noe mer. Men han forsøkte helt til det siste.

Han avskydde fascismen, men led under forsøkene på å utnytte bøkens veldige popularitet til fordel for Hitlerregimet. Gulbranssens romantiske skildring av det førmoderne bondelivet passet inn i propagandaen, men man så da bort fra det verdimeslige budskapet i romanene. Et budskap om utvikling bort fra vekt på hevn, ære og pengebegjær til å fremheve barmhjertighet og neste-kjærlighet. Som et apropos kan det nevnes at «Og bakom synger skogene» var en bok Anne Frank satte pris på under sin tid i skjul fra nazistene. Dette skriver hun selv i dagboken.

Andre myter er det vanskeligere å finne frem i. Først og fremst gjelder dette det mye omtalte kritikerslaktet. Litteraturforskningen som ble gjort på 1990-tallet, av Tore Hoel, brakte oss nærmere en riktigere forståelse. Hoel kom frem til at det ensidige kritikerslaktet som har heftet ved Gulbranssen i lang tid, rett og slett ikke hadde funnet sted. I sin gjennomgang av samtlige norske bokanmeldelser fant Hoel en gjennomgående positiv mottakelse av de tre romanene. At de utenlandske kritikere var begeistrede har det vel heller ikke vært noen som har sådd tvil om, ei heller Hoel. Det virker på dette grunnlag vanskelig å begripe hvordan Gulbranssen fikk stempelet slaktet.

For å forstå dette er det viktig å ikke underkjenne at han faktisk ble angrepet. Ja, han ble angrepet så kraftig at ordet slakt kanskje har noe for seg likevel. Hoel fant da også dette, men kom frem til at det bare gjaldt noen helt få kritikere. Det virker merkelig at et lite antall skulle klare å få definere hele mottakelsen, når den i realiteten var kjennetegnet av ros og berømmelse i større eller mindre grad. Det later til å måtte være noe særegent ved denne kritikken. Den bar da også preg av å være en kultur-radikal ryggmargsrefleks mot noe som så definitivt ikke var modernisme. Det kan nesten virke som de i Gulbranssens romantiske bøker så noe som skulle vært et tilbakelagt stadium, og noe det gjaldt å få trykket ned så fort som råd; med så sterke virkemidler som mulig.

Men det som gjør det hele enda vanskeligere å forstå riktig er at de positive kritikerne på en underfundig måte spiller på lag med slaktemesterne. De advarer mot slaktet før det kommer, og kommenterer det når det så finner sted. På den måten ble det faktiske slaktet, meget beskjedent i omfang i utgangspunktet, blåst opp og gitt en langt større betydning. Gulbranssen ble av begge sider satt inn i en samtidsdebatt mellom radikale og konservative. Når en så tar i betraktning at dette foregikk på 30-tallet, skal det ikke mye fantasi til for å forstå at det kunne bli eksplosivt. I en hovedfagsoppgave fra 2005, fant Marit Karine Slotnæs at også positive anmeldelser bar preg av å være moralsk motivert. Det gjør det kanskje enklere å begripe hvordan denne verdikampen kunne få så stor innvirkning på Gulbranssens ettermæle. Det er vel også kanskje slik at dårlig kritikk har lettere for å bli husket enn god.

Hobøl gård Ved vinduet i annen etasje satt Trygve Gulbrandsen og arbeidet.

Sånn sett er det noe veldig menneskelig over det hele.

Igjen vil jeg trekke frem nevnte Eriksens artikkel. Kanskje er den beste oppsummering av kritikerfenomenet Gulbrandsen, den han selv gir: «Det er klart at kritikken betyr meget. Den kan virke slik at en blir slått ned. En skal ikke være så bråkjekk at en later som om den ikke betyr noe. Men jeg for min del har ingenting å klage meg over. Den positive kritikken var så langt den fremtredende. Og det er klart at enhver nybegynner gjør sine feil.»

Gulbrandsen er ikke lenger noen slaktet forfatter. Den kulturradikale motstanden han møtte er fortsatt en del av fortellingen om hvem han var, og hvem han stadig er. Men den status han nyter i dag er ikke betinget av motstanden. Kjente forfattere og kritikeres vurdering i ettertid av romanene er stadig positiv.

Det er ikke alt som faller i like god jord. Men først og fremst er inntrykket man sitter igjen med, etter å ha lest disse betraktningene, en dyp anerkjennelse for Gulbrandsens fortellende evne.

«Det er alltid interessant å lesa opp att ei kjær bok etter at femti år har gått. Eg synest ikkje at verket har tapt seg, endå veikskapane syner seg også betre for eldre og meir kritiske augo. Men poesien er der, romantikken er der, kanskje med endå finare patina etter så lang ei tid.» – Knut Hauge.

«I disse menneskene som hans mor har fortalt ham om, har Trygve Gulbrandsen sett, og klart å formidle videre noe større enn individet, selve livskraftenes brytning, det gode mot det onde, egoismen mot kjærligheten. Og større enn også dette, selve det norske sinns gradvise forvandling, ja, rett og slett foredling.» – Sissel Lange-Nielsen.

I år er det altså 60 år siden dette intervjuet stod på trykk. Det er dessuten 120 år siden Trygve Gulbrandsen ble født. Tiden til tross, han opptar oss stadig, og ikke bare som et lokalt fenomen. Over store deler av verden lar folk seg engasjere av det han hadde på hjertet. På internett finner man artikler og diskusjoner på alle slags forskjellige språk. Og stadig kommer det mer. Det ser tilsynelatende ut til at det han hadde å komme med så visst ikke var et tilbaketog stadium, slik hans motstandere ønsket.

ed dette i tankene blir en av Eriksens skildringer av Gulbrandsen nærmest allegorisk:

«Det begynner å bli sent. Jeg har for lenge siden gitt opp å nå kveldstoget og kan like godt ta det med ro. Trygve Gulbrandsen henter nye forsyninger fra kjelleren. Stadig foregår den merkelige forvandlingen med ham. Da jeg kom, lignet han nærmest en litt duknakket bokholder. For en liten stund siden lignet han sin avdøde forlegger, og nå ligner han sin innbarlig skuespilleren Ola Isene. Jeg har sjelden sett maken til skiftende ansikt. Klokken blir ett og den blir to, men Trygve Gulbrandsen viser ikke tegn til tretthet.»

Det vil kanskje alltid ligge noe gåtefullt over Trygve Gulbrandsen, men så er det kanskje nettopp det som gjør at vi stadig finner ham interessant.

«Skogenes» forfatter mangler skog

Er de klar over, sa forleggeren til den ikke lenger helt unge debutanten som satt foran ham, at hvis vi gir ut boken Deres, kommer De til å bli heftig angrepet?

Og angrepet ble da også boken i en grad som få debutromaner er blitt det

før den. Dette var i begynnelsen av de meget nøkterne 1930-årene, og romaner med en klar romantisk innstilling var ikke akkurat i skuddet. Samtidig gikk boken bort og ble en internasjonal suksess av anselige dimensjoner. I løpet av få år var den oversatt til noe sånt som 20 språk og solgt i hundretusener av eksemplarer. Og mange utenlandske kritikere hevet den til skyene!

To bøker til i samme genre utkom i rask rekkefølge og fikk nøyaktig samme skjebne: Slått ned av den ene delen av kritikken, voldsomt tiljublet av den andre delen, mens et stort og takknemlig publikum verden over, uberørt av striden, satte dem på listen over sine bøker.

Og så ble det litt stille om forfatterens navn.

Han har ikke latt høre fra seg siden.

Landhandleren er høy og blek og meget alvorlig. Han skotter på huskelappen min foran telefonen og sier diskret: Gulbrandsen, med to s'er. Trygve med en g. Hans kone heter Lily, født Haneborg. Gården heter Hobøl gård, ikke bare Hobøl. De forstår – hr. og fru Gulbrandsen har en affeksjonsverdi for oss her i bygden.

Så først forklarer han meg veien: Langs jernbanelinjen et stykke, under broen, ta av til høyre og følg den smale gårdsveien tre kilometer til De har passert et stort stabbur tett ved veikanten. Der ligger Hobøl gård.

Ja, der ligger Hobøl gård med den hvitmalte, fornemt ruvende hovedbygningen bak noen vakre lønnetrær og brede, gjestfrie vinduer ut mot de lave åsene i nord. Bladene på en enslig blodbøk ulmer svakt i skumringen. Værelset vi blir vist inn i er høyt og

Gulbranssens skrivebord

smalt og holdt i en slags gotisk stil med smale, tette loftsbjelker. En gammel kirkelysekrone med Den hellige ånd i en dues skikkelse henger ned fra taket, og i en nisje over peisen står en apostelfigur skåret i tre med svære alterlys på begge sider. Ellers er rommet fylt av bøker så langt opp det går an å få dem. I de få åpne veggfeltene som finnes henger Werenskiolds tegninger av Wergeland, Ibsen og Bjørnson. Det brenner et sprakende tørrvedbål på peisen, og gjenskjæret fra flammene slikker oppover en liten sølvplakett som henger ved døren. På den står det: Fra Norges Landsforbund for idrett og takk for utmerket arbeid.

Omsider kommer Trygve Gulbranssen. Han ligner ikke helt de bildene en

er vant til å se av ham. Han er blitt litt tykkere, litt mindre meislet i ansiktet. Ellers har han holdt seg forbausende ung. Skikkelsen virker en smule duknakket, øynene trette, men hårfylden er stadig den samme. Han betrakter meg litt mistenksomt, som om han ville si: Kommer nå De også for å spørre hvordan det går med min fjerde roman!

Men jeg gjør ikke det. Jeg har bare lyst til å se hvordan en forfatter med verdenssuksess bakom seg har det etter å ha sagt farvel til bylivet og slått seg ned som gårdbruker ute på landet. Jeg spør hvor lenge det er siden han overtok denne gården.

Jeg kjøpte den i slutten av 1940. Vi hadde lenge vært på jakt etter en passende eiendom, men avisenes

Gulbranssens skrivemaskin.

annonsespalter over ledige gårdsbruk skrumpet jo sterkt inn da krigen kom, og til slutt var det ikke så mange å velge i blant. Så bestemte vi oss for dette stedet mens det ennå var noe å få. Jeg hadde ønsket meg en eiendom med mest mulig skog og minst mulig dyr, men det ble akkurat det motsatte av det jeg hadde tenkt meg. Jeg har mest måttet legge an på å drive med kuer. Jordveien er såpass kupert at gården ikke egner seg til maskindrift. Etter håndte har jeg fått opparbeidet en ganske pen besetning på omkring 40 dyr i det hele.

Hadde De noen forutsetning for å drive en gård? Ikke andre enn dem en hvilken som helst annen kan ha som kommer fra byen, men jeg prøvde å sette meg inn i gårdsbruk så godt jeg kunne. For øvrig har jeg både agronom og gift røkter. Nå forsøker jeg å følge med i driften fra dag til dag.

Idrettsmannen og tobakk-grossisten som skrev verdenskjente suksessromaner er blitt bonde.

Og erfaringene? Trygve Gulbranssen stryker seg gjennom det tette håret. Tja – hva skal jeg si: Nålen vipper opp og ned. En tror det skulle bli så fredelig å leve som bonde, men en bondegård er et sted hvor det er trafikk sent og tidlig – især tidlig. En har dyr og mennesker rundt seg hele dagen. Noe er det støtt. En av grunnene til at jeg ville prøve eksperimentet var at jeg ville følge modernæringen på nært hold. Det har en godt av på mange måter. De fleste har jo dragningen i seg mot landet, det er en dragning mot det opprinnelige menneskeliv som det stort sett har vært levd i årtusener. I alle land, ikke minst i Amerika, ser vi at de forfattere som har fått anledning til det, kjøper seg en farm. Ved å trekke seg tilbake fra bylivet tror man å få mer tid til å konsentrere seg om andre ting. Men det kommer an på hvor mye man gripes av farmerlivet. Det kan også skape distraksjoner. Og svært mange av de interessene man kan dyrke i byen må man stort sett gi avkall på, teater, museer, utstillinger osv. Til gjengjeld er en nødt til å følge med i tidsskrifter og aviser, og det tar sin tid. I byene får man så mye av det gratis, i samvær med kolleger. Samværet med gamle venner er i det hele noe man savner svært ofte.

De nevnte at «farmerlivet» kan føre til distraksjoner. Kan man i Deres tilfelle snakke om en konflikt mellom gårdsdrift og forfatterskap? I grunnen ikke. Tilsynet med gården er en sunn avveksling fra papirarbeidet. En får et konkret innhold inn gjennom døren – som f.eks. disse tømmerlistene her. (Trygve Gulbranssen

har nettopp vært ute og hentet dem.) Ja, karene som hadde målt opp, skulle nok hatt en dram. De var tørste skjønte jeg, og pleier å få det, men de gikk igjen da de hørte her var noen.

De har altså aldri angret på Deres beslutning om å bli bonde, og overveid om De skulle kvitte Dem med i hvert fall en del av gården?

Nei, foreløpig kan jeg ikke tenke meg å selge unna for å få fred. Men jeg har hatt lyst til det flere ganger – hver gang jeg ergrer meg tilstrekkelig over melkepriser f.eks. Noe helt annet er at prisutviklingen selvsagt kan tvinge en til det. Som det er nå balanserer gården, men heller ikke mer. Bare det beste av vårt menneskemateriell kan eksistere på landet i dag og få det til å lønne seg. En ung dyktig mann i sin beste alder kunne nok skaffe seg et utkomme her. Men så måtte han ha en ganske annen arbeidsdag enn folk i byen, og være mye mer allsidig. Han måtte være en egen tømmermann, snekker, rørlegger osv. Han måtte i grunnen kunne alt. Men så skulle det nok også gå, det er jeg ikke i tvil om!

Her blir det pause i samtalen. Fru Lily Gulbranssen kommer inn og dekker kafebordet, og Trygve Gulbranssen forsvinner ned i kjelleren på jakt etter sære, tykkmagede flasker. Etter det andre glasset foregår det en påtagelig forandring med ham. Skikkelsen ranker seg og liksom vokser i stolen, den utstråler glede og festivitas. Stemmen blir dypere, øynene fastere, ansiktet mer strammet i trekkene. Nå er han ikke langt fra å ligne ungdomsbildene i bokannonsene! Og han er en fortrinnet vert. De velformede hendene leker med likørglasset mens han forteller om sin barndom og

oppvekst, den gangen han var visergutt i en kolonialforretning for noen få kroner om måneden. Han skildrer sitt opphold ved Kunst- og Håndverksskolen hvor han gikk om kveldene, den langvarige og meget allsidige utdannelsen innenfor vidt forskjellige yrker og bransjer – en tid var han fabrikkbestyrer ved en av Norges største tobakksfabrikker, og etiketten til et av fabrikkens mest kjente sigarettmerker er tegnet av ham – inntil han som selvstendig forretningsmann og ledende grosserer i tobakksbransjen plutselig satte seg ned og skrev «Og bakom synger skogene». Det slår en mens en hører på ham at han i kraft av sin allsidige utdanning må sitte inne med et meget omfattende og betydningsfullt moderne stoff som han ennå ikke har gjort bruk av. Jeg spør om «Og bakom synger skogene» var det første han hadde skrevet.

Nei jeg hadde vært sportsjournalist i flere år og levert en rekke reportasjer fra olympiader og andre større sportsbegivenheter i mange land. Så tidlig som i 1923 skrev jeg en liten bok eller nærmest brosjyre om «Idrettenes ansvar» som ble lest høyt i foreningene. Den var svært moralsk og høytsvevende og er ikke leselig i dag. Men for å holde oss til «Skogene»: Et kapittel som ikke er kommet, nettopp fra disse bøkene, og som sannsynligvis aldri kommer, offentliggjorde jeg i Aftenpostens julenummer alt i 1921. Jeg fikk et meget godt honorar og invitasjon fra redaksjonen om fortsatt medarbeiderskap. Men jeg ville ikke offentliggjøre stoffet stykkevis. Jeg drømte om å lage en helhet av det. Og siden gikk årene fortere og fortere. Jeg ble så opptatt av forretninger og av idrettsarbeidet at det ikke ble noe tid

til overs. «Prestebud» het kapitlet. Det vakte i høy grad oppmerksomhet.

Hvor hadde de egentlig fått tak i stoffet til «Skogene»? Jeg hadde alltid vært interessert i bondens liv i Norge og fikk tidlig fatt i et eksemplar av en bok som ble gitt ut om Sandvigs samlinger på «Maihaugen». Da jeg gikk på tegneskolen begynte jeg å tegne de gamle møblene og studere alt jeg kom over i forbindelse med det gamle bonde-Norge. Men ellers var mine viktigste kilder mine foreldre. De kom til byen som voksne og fortalte krøniker som de hadde hørt i sin barndom og ungdom, og ut av dette vokste stoffet. Jeg skrev alt sammen ned, – til slutt hadde jeg en mengde kladder liggende. De tidligste var datert 1914. Især min mor var flink til å fortelle, klar og enkel. Dessuten lånte jeg trekk herfra og derfra. Når man har vært interessert i tegning fra man var en neve stor, var det vel fordi man hadde evnen til å se og huske. Jeg har vært i en viss nærhet av alle de personene jeg skildret, og så å si holdt dem i hånden.

Hadde de noen spesielle forbilder? Det er det umulig å svare på. Jeg hadde lest så lite, var henvist til å låne på Deichman, og det var temmelig foreldete ting man fikk tak på der i de dagene. Men Nordahl Rolfsens lesebok må vi ikke glemme. Den var jo svært litterær, mesteparten var stoff fra norsk gullalderdiktning. I de årene var man vergeløs overfor det man leste. Man fikk det hele inn i seg, og det meget grundig, på godt og vondt.

Enn, en mann som Johan Falkberget? Jo, han har utvilsomt inspirert meg. Jeg har forresten aldri snakket med ham, enda jeg på vei til tegneskolen traff ham

så å si daglig i «Spyttebakken» hvor han gikk ut og inn i «Hvepsen» med stor hastighet og sløyfe. Til slutt begynte jeg å hilse på ham, og han hilste forundret igjen. Jeg kom i gang med å lese ham så sent at det ikke kunne få noen innflytelse i de forstand.

Snudde suksessen opp-ned på Deres tilværelse? Nei. Ikke når en var så vidt gammel som jeg var. Dessuten var jeg forretningsmann. Debut-boken var blitt til i sene nattetimer, for en stor del for å lappe på økonomien. Jeg var lykkelig som et barn over at noen ville trykke den. For øvrig prøvde jeg å holde meg på jorda.

Hva sa De om den kritikken de møtte? Betydde den noe for Dem?

Trygve Gulbrandsen trekker litt på det.

Man trøster seg med de store opplagene, men det er klart at kritikken betyr meget. Den kan virke slik at en blir slått ned. En skal ikke være så bråkjekk at en later som om den ikke betyr noe. Men jeg for min del har ingenting å beklage meg over. Den positive kritikken var så langt den fremtredende. Og det er klart at enhver nybegynner gjør sine feil.

Og hva med den nye boken...? Spørsmålet svever unektelig i luften. Trygve Gulbrandsen må ha merket det, for plutselig sier han: Jeg vil ikke snakke om de nye tingene mine! De få komme når de kommer. Mer er det ikke å si om den ting.

Det begynner å bli sent. Jeg har for lenge siden gitt opp å nå kveldstoget og kan like godt ta det med ro. Trygve Gulbrandsen henter nye forsyninger fra kjelleren. Stadig foregår den merkelige forvandlingen med ham. Da jeg kom, lignet han nærmest en litt duknakket bokholder. For en liten stund siden

Biblioteket.

lignet han sin avdøde forlegger, og nå ligner han skinnbarlig skuespilleren Ola Isene. Jeg har sjelden sett make til skiftende ansikt. Klokken blir ett og den blir to, men Trygve Gulbrandsen viser ikke tegn til tretthet. Det er så stille i det svære huset. Jeg spør om han har følt seg isolert her noen gang.

Nei, jeg har stadig stått i kontakt med mitt publikum gjennom brev og hilser. Det er spredt innenfor alle samfunnslag. For øvrig er det så vidt avvekslende å være bonde at en aldri får tid til å kjede seg. I byen hadde jeg idretten på nærmeste hold, her har jeg dyra, og det er like spennende. I begynnelsen førte jeg stambøkene ivrig. Det kunne ofte skje at dyr med de fineste foreldre slo feil, mens omvendt de reneste bastarder... Skuffelsene kan bli for mange.... Og så har vi jo kontroll-lagene, og så blir det konkurranse mellom besetning-

ene, og det er like spennende som noen annen idrett. Også på andre måter er det spennende å være bonde. Vær og vind og tørke gjør det i høyeste grad usikkert. Jo – Vårherre er virkelig flink til å skape spenning på den måten – og prismyndighetene bistår ham så godt de kan...

Da jeg satt her innestengt under krigen og det ikke fantes idrett i Norge, begynte jeg med kuene. Her kunne en beregne poeng akkurat som i sporten. Jeg startet langt nede og krabbet meg oppover til jeg endte på annenplass. Siden er det gått jevnt både opp og ned. Og trenger jeg til adspredelse, går jeg bare bort til kalvene en tur og tenker mitt. En lærer så mye av å se på kalver...

Kilde:

– «Magasinet for alle», nr. 3 1954.

Brev til søster

Sarpsborg den 7de 4 – 1918

Kjære søster

Medens vi sitter her og prater om forskjellige ting, saa falder det meg saa ind at jeg skald skrive til dig, og fortelle hvorledes vi lever i denne dyre og merkelige tid, vi har alle helsen og lever som almindelig, men det er så lite mat, ja, den er nesten ikke at få for penger, kleder vil jeg ikke tale om for det blir det ikke noget til. Gunda siger du laafte at jeg skulde faa et par strømper af dig, og det er jeg meget taknemmelig for da jeg nesten ikke har strømper, jeg vilde vere meget taknemmelig om du vilde sende mig dem med det første.

Jeg antar at du ogsaa ser noget merkelig i disse tider det er jo akkurat som det var i Noas tid, dem siger fred og ingen fare, men saa kom syndefloden og overrasket dem, men da var det for sent, Gud vil ogsaa nu vise menneskerne, at han kommer snart, for han siger til sine apostler, at naar i ser disse tegn skje, da opløfter eders øine thi forløsningen stunder til, og salig er dem som da foretrekker ham, det er godt, at Jesus selv siger at i verden skal vi have trengsel, men i mig skal di have fred.

Jeg er inderlig glad for at min lyst er blitt til himmelen, og snart er vi der og skuer Jesus vor ven saa kjere, lad os endelig vere forstandig og søge herren af hele vort hjerte og kalde paa ham den stund han er ner. Jeg er glad for at Gud siger i sit ord at vi ikke behøver at bekymre os for den dag i morgen, han siger at vi skal se til himmelens fugle, de sår ikke, høster ikke, samler ikke i

lade og dog føder deres himmelske fader dem, og er ikke i meget mere en mange spurve.

Du får hilse alle mine slegtninger og bekjente fra os, det skulde nok vert hyggeligt at taget sig en tur op til eder men det er saa dyrt at reise med toget, men jeg får se til Pinsti vis det blir pent at sykle.

Alle Guds folk er helt enige om at Jesus kommer snart og vi kan vente ham til ver dag, og dette er mig den største glede som kan tenkes, tenk at få se Jesus og alle de hellige alle englene og al den herlighet gud har beredt for alle sine. Må vi alle møtes der for Kristus skyl. Venneligst hilset fra os alle, og fra din broder Anton. Hils Jørgen fra os. Lev vel, søg Herren.

Brevet er skrevet i sin tid til Anna Lovise Westerby.

Anna Lovise Westerby, f. Skukkestad.

Narvestadbygningen

Prinserommet. Malt av August Eiebakke.

August Eiebakke har her malt Prinsekammeret eller Prinserommet på Narvestad gård. Soveværelset ligger i annen etasje i hovedbygningen til opprinnelige Narvestad gård på Mysen i Eidsberg kommune.

Narvestadbygningen, som hovedbygningen i dag kalles, ble bygget som en embetsmannsgård med «Contoir» og arrestlokale av sorenskriver Janus Colstrup i 1723–1724. Han hadde systematisk kjøpt opp parter i gården og lånt penger til gårdens eiere for å komme i posisjon til å bli eneeier.

Det første han gjorde, var å få reist en ny toetasjes hovedbygning. Narvestad var en av de store gårdene i kommunen. Den lå i Folkenborg krets, like

nord for det som siden 1936 er Folkenborg museum. Hovedbygningen var blitt fredet, og i 1942 ble den gitt i gave til museet av Agnes og Harald Narvestad. Narvestadbygningen ble flyttet til museet og ligger der låven til Folkenborg gård før lå.

Soverommet kan sees i meget god stand den dag i dag. De fine, håndmalte lerretstapetene i rokokko fra 1770–1780 som kan sees på maleriet, ble flyttet med og er satt opp på opprinnelig plass.

De to himmelsengene i rommet, hvorav en kan sees på maleriet, i finér og beiset for å illudere flammebjerk, antagelig fra omkring 1850, ble flyttet med og plassert på sin opprinnelige plass. Narvestadbygningen er i dag en

av hovedattraksjonene på friluftsmuseet Folkenborg som hører inn under Østfoldmuseet.

Navnet Prinsekammeret eller Prinserommet har sin opprinnelse i skjebnetunge hendelser i norsk historie. Under krigen mot Sverige i 1808 la øverstkommanderende, den danske prins Christian August, sitt hovedkvarter til gården Narvestad. Her installerte han seg fra 3. til 20. mai 1808 med kontor og soverom. Man vet at prinsen disponerte dette soverommet på gården, men om soverommet også fungerte som kontor, vites ikke.

Christian August, prins av Slesvig-Holstein-Sønderborg-Augustenburg, var født i 1768 og døde brått under militærmanøver i Sverige i mai 1810. I 1803 ble han utnevnt til generalmajor, og senere samme år, sjef for Regjeringskommissjonen i Norge. Denne Regjeringskommissjonen styrte i praksis Norge på egen hånd under den britiske flåteblokaden fra 1807 til 1810. Christian August ledet

de norske styrkene under krigen mot Sverige i 1808, og ble umåtelig populær i Norge. Det var på denne tiden han en tre ukers tid oppholdt seg på Narvestad gård. Minnet om «Gustenborgeren» levde lenge blant folk. Han nød respekt også i Sverige på grunn av sine egenskaper som hærfører og ble valgt til tronfølger i Sverige i 1809. Det styrket hans kandidatur at han ikke angrep Sverige da landet var hardt presset i krigen mot Russland.

Takket være krigsinnsatsen og førerskapet under krigen mot Sverige, ble han et samlende symbol for Norge, på samme måte som Christian Fredrik ble det i 1814.

Maleriet av Prinserommet ble trolig bestilt av et medlem av Narvestadfamilien som bodde på gården den gangen i 1917, men som flyttet til Christiania. Maleriet har vært i familiens eie siden.

Eiebakke, August (1867–1938). Prinsekammeret på Narvestad gård, 1917. Olje på lerret, 84x106 cm. Signert og datert nede t.v.: Aug. Eiebakke 1917.

Narvestadbygningen på Folkenborg Museum byggedagen 1985

Svenskegrana og melkebukken på Mona

Svenskegrana og melkebukken.

Dette bilde er tatt i 1944: Lilly Nøkleholm og Hildgunn (Tutta) Nordby gikk ofte søndagsturer til «Svenskegrana» Det er der hvor Kongeveien til Oslo gikk.

Vi ser Lilly Nøkleholm med kaninskinnjakke og Hildgunn Nordby med vinterkåpe av ull, god og varm. Ingen boblejaker i 1944. Når kom de?

Der sto også melkebukken som jentene ble fotografert ved. Melkebukken tilhørte Brendemoen, begge Østreng-gårdene, Svoor Østreng, Kristian Østreng og Garseg.

Svenskegrana stod i krysset ved Brennemoen (krysset mellom gamle riksvei 6 og veien til Morstong). Navnet på treet kom av at i gammel tid da svenske bønder drev dyra sine på veien fra Sverige til Oslo. Da overnattet de her ved denne grana, kalt Svenskegrana Det var kuer, hester, griser og til og med gjess Her var det god plass, og det var også en vannkilde der. Og de hvilte her ved den store grana.

Dette var også et samlingsted for tater.

Da krysset skulle utvides (ca 1970), måtte grana felles Rotstokken ble kjørt til Folkenborg museum. Der ble stokken liggende til den råtnet opp.

Nå er det hverken Svenskegran eller Melkebukke igjen, men nye E 18 med bro over, hvor Morstongveien går videre forbi Morenen

Vestlending i Indre Østfold

Av Arvid Stanghelle

Det var nok en ren tilfeldighet som gjorde at jeg kom til å havne i Eidsberg og har nå tilbrakt halvparten av mitt liv her. I året 1970/1971 hadde jeg jobb på Norges Landbrukshøgskoles elverk på Ås. En januardag fikk jeg nokså tilfeldig se at det ble avertert en ledig stilling ved Eidsberg elverk. Jeg søkte på jobben, og ble etter kort tid innkalt til intervju. Antakelig må jeg ha bestått den ildprøven, for snart kom det brev med melding om at ansettelsen var i orden. Da var det bare å si opp på Ås og 1. juni 1971 møtte jeg opp på Eidsberg elverk, selvsagt med bevende hjerte over at alt var nytt for meg, både det som vedkom omgivelser og personer. Men jeg syntes det gikk bra fort å bli kjent med folk, og jobben hadde den fordel at jeg ble ganske godt kjent i distriktet.

Vi var fem i familien, mann og kone med tre døtre. Den første tiden bodde vi i en liten leilighet på Folkenborg, men allerede høsten 1971 fikk vi kjøpe tomt i Symraveien og gikk umiddelbart i gang med arbeid på tomten der. 8. mai 1973 sto huset klart til innflytting. Helt tilfeldig var det nok ikke at denne store dagen var lagt til en dato der det var offentlig flagging!

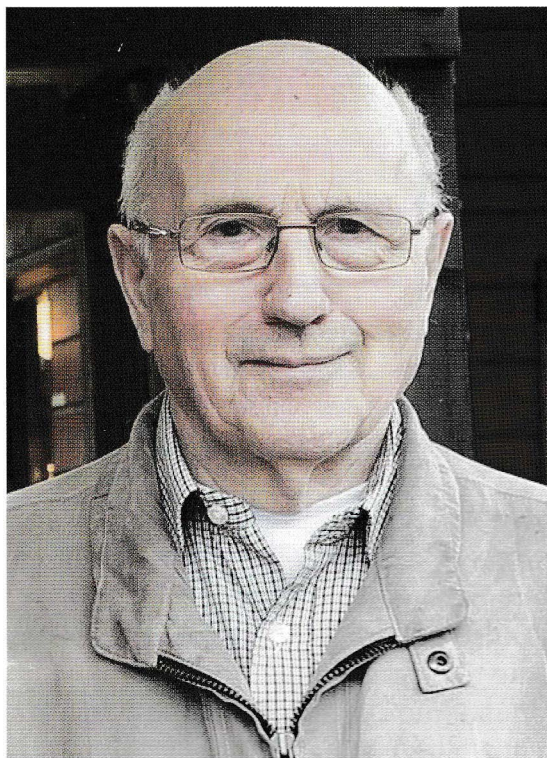
For oss som kom fremmede til Mysen oppdaget vi at det hadde stor betydning å få vårt eget hus. Etter hvert ble det også skikk på hagen, såpass at

det hendte at forbipasserende spurte om det var en utdannet gartner som bodde her. Jeg går ut fra at det måtte være amatører som spurte slik. Etter søknad til kommunen, den måtte selvsagt være på rim og med purring i samme stil, så ble hagen utvidet med noen kvadratmeter. Da ble det dyrket både poteter, purre, gulrøtter, bra med bringebær og et år hadde vi såpass med havre at det ble julenek både til oss og til og til våre naboer.

Når man tar det skrittet og flytter fra det bratte Vestland og til flatlandet her i Østfold så er det klart at det er mye som er ulikt. Noe motvillig har jeg da etter hvert helt måtte innrømme at det er langt mer komfortabelt å bo her, og nå føler jeg meg faktisk hjemme i Eidsberg. Bygda der jeg er født og oppvokst er omkranset av høye fjell, verst på den kanten der sola skulle slippe til. Om vinteren har da dette til følge at sola er borte fra midten av november til begynnelsen av februar. Derfor var det en spesiell opplevelse for meg den første jula vi bodde her da vi kunne konstantere at sola skinte inn på juletreet, det hadde jeg aldri opplevd før.

Arbeidet på Elverket var avvekslende og interessant og det var ikke helt uten artige episoder. Jeg tar med noen eksempel på det. Vi var inndelt i vaktlag og det aktuelle vaktlag hadde vakt fra fredag ettermiddag og en uke fremover. På den tiden gikk alle feilmeldinger til den av vaktlaget som hadde

Arvid Stanghelle

telefonvakt. Etter et kraftig tordenvær var det strømbrudd over hele distriktet og vi måtte selvsagt ut. Arbeidet ble langvarig så jeg måtte hjem for å hente et eller annet. Telefonen kimte i et kjøp så jeg løftet bare røret av og uten å vente på noe spørsmål sa jeg følgende: Strømmen er borte i hele distriktet og kommer tidligst tilbake om tre timer. Da kom det en forsiktig kvinnestemme som sa: Er dette en automatisk telefonsvarer? Jeg kunne jo da bekrefte at så ikke var tilfelle og deretter fikk vi en hyggelig liten samtale.

Vi måtte skrive rapport om arbeid som vi utførte under vaktarbeidet, neste episode refererer seg til vaktrapport av 06.05. 1981 og den er som følger, sitat: Utrykking for å berge katt ned fra høyt grantre, ca. 25 meter, ved Høgli sykehjem, tilkalt av fru N.N.

Redningsaksjonen var i første omgang mislykket for da jeg ved hjelp av stolpesko hadde klatret opp på høyde med katten, så hoppet den over i nabotreet. Dette var så stort og tykt at det ikke lot seg klatre i ved hjelp av stolpesko. Katteeieren ble da anbefalt å sende mat opp til katten for om mulig på den måten å få lokke den ned.

Matforsendelsen skulle foregå ved at eieren klatret opp i en lang stige, tok med seg en lang lekte som i den øverste ende hadde en påmontert matkopp. I den skulle det så plasseres fisk, eventuelt fiskepudding. Under den uro som da oppstod ble katten så redd at den raste baklengs ned fra treet og fór som en rakett over jordet og rett hjem.

Utrykningen er ikke belastet verken eier eller elverket, men ført opp under rubrikken personlige fornøyer, sitat slutt.

Så må jeg ha med litt om hvordan en vestlending kan finne seg til rette i noe uvante omgivelser. Der må jeg bare si at jeg har latt meg sjarmere av de mange idyller som Indre Østfoldnaturen byr på. Her er velstelte pene jordbruksbygder, mange innsjøer, fine badevann, barskog og løvskog der du om våren kan oppleve både tiur- og orre-leik. Her er mange fine turstier i et variert terreng.

På og ved flere grunne innsjøer kan du vår og høst oppleve å få se store flokker av svaner og gjess som mellomander her på sitt trekk henholdsvis nord og sørover. Flokker av traner som spankulerer på sine lange tynne bein er heller ikke et så rent sjeldent syn. Veier er her over alt, de er slett ikke så dårlige som enkelte vil ha det til. Om det bare er snø så byr Trømborgfjella på et ypperlig skitterreng

og om sommeren er Lundebyvannet en attraktiv badeplass både for liten og stor. Fremdeles liker jeg veldig godt å bade, skigåing har det dessverre blitt slutt med, i min alder bør man kjenne sin begrensning. I tillegg til alt dette er her bra med forretninger og mye hyggelig betjening. Kulturtilbud for den som vil ha det er heller ikke dårlig. Det er en bra plass å bo her og her akter jeg å bli.

Et avsnitt om hvordan jeg har opplevd miljøet bør vel være med. Da jeg kom hit syntes jeg nok at det var større forskjell på fattig og rik enn det jeg var vant med fra Vestlandet, der syntes jeg at det stort sett var en mer jevn fordeling av livets goder. Dette har forandret seg ganske mye i de 42 år jeg har bodd her. Videre hendte det nok at jeg fikk høre at jeg vel kom fra det mørke pietistiske Vestland. Til det svarte jeg at jeg allerede hadde konstatert at man kunne finne en adskillig strengere pietisme her i Østfold, arven etter Hauge og Hallesby skulle jo holdes varm.

Det er nokså selvsagt at jeg må ha med noen ord om Østfoldhumoren. De forskjellige landsdeler har ofte

sin spesielle vri på humoren. Rent personlig så er den lune, underfundige Østfoldhumoren min favoritt. Her blir ikke alt sagt rett frem, det er mye som overlates til fantasien.

Ellers så synes ikke jeg det er så veldig stor forskjell på folkelyne i de to landsdeler, Øst- og Vestlandet. Folk er ulike både her og der så det er vanskelig å sette de forskjellige folkegrupper i bås. Noen sætrekk finnes kanskje. Vestlendinger var aldri vant med husmannsveldet, om det kunne være smått med et karrig småbruk, så var de sine egne herrer og tålte dårlig å bli behandlet nedlatende. Om så skjer så har vestlendingen en medfødt evne til et utspekulert motangrep som rammer motparten på sitt aller svakeste punkt. Men blir han behandlet som likeverdig, da er han hele tiden bare samarbeidsvillig.

Avslutningsvis vil jeg si at jeg gjorde et riktig valg den januardagen i 1971 da jeg søkte på jobb i Eidsberg. Jeg har mye godt å si både om folk og natur her i Indre Østfold, og det er bare så vidt at jeg ikke selv føler meg som en Indre Østfolding.

Opplysningen stiger!

Idag vil man si:
Kjøtt er kjøtt,
og

Fisk er mat.

Jeg har alltid forsøkt og vil framtidig også befitte meg på å skaffe kvalitetsvarer.

Knut Flataker, Mysen.

(Fiskesentralen)

Tlf. 1187 – 1514.

Utskrift fra Indre for hundre år siden:

Hvorfor Mysendalen er saa frugtbar

Nedenfor Mysen, længere nede i Dalen ved Mysenelven, er der nogen Gaarder som heter Garsegg. Her nede i Dalsænkningen er der saa ualmindelig frugtbar. Før var det en Troldkjærring som raadde her, og hun hadde en Tjenestejente.

En gang sa hun til Jenten, at hun tænkte at reise bort en Tur og bad Jenten imens kjerne litt Smør; men hun maatte ikke bruke mere end 3 Liter Fløte. Da kjærringen var borte, skulde Jenten til at kjerne. Men hvordan det nu

var, saa syntes hun at 3 Liter var saa alt for lite og tok isteden 7 Liter. Men da ble det saa alt for meget Smør slik at det fløt utover hele Dalen.

Da kom Kjærringen farende paa et Kesteskaft, hun fik se dette og skrek til hende: «Jeg sa du bare skulde ta Smør fra 3 Prestegjæld; men du har tatt fra 7, du.» Og saa blev Jenten jaget fra Tjenesten.

Men siden den Tid har det alltid Været saa frugtbar der i Dalen.

ysendalen med elva Narvestad i bakgrunn